

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА
АКАДЕМІЯ»**

Центр заочного та дистанційного навчання

Кафедра психології

Кваліфікаційна робота –

Магістерський дослідницький проект

053 «Психологія»

на тему:

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ**

Виконала: здобувачка 2 курсу,
заочного відділення магістратури
галузь знань: 05 «Соціальні та
поведінкові науки»

спеціальність 053 «Психологія»

Протосавіцька Л.С.

Керівник: к. юрид. н., доц., доцент
кафедри Геращенко О.С.

Рецензент: к. психол. н., доц., доцент
кафедри Джежик О.В.

Одеса – 2024

АНОТАЦІЯ

Протосавіцька Л.С. «Психологічні особливості дітей з порушеннями інтелектуального розвитку». Кваліфікаційна наукова робота на правах рукопису. Магістерський дослідницький проект на здобуття освітнього ступеню «Магістр» за спеціальністю 053 «Психологія». Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса 2024 рік.

Дана магістерська робота досліджує психологічні особливості дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. У роботі представлені теоретичні основи порушень інтелектуального розвитку дітей та висвітлені практичні методики діагностики і роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями на базі учнів Навчально-реабілітаційного центру №17 м. Києва.

Методологія дослідження даної магістерської роботи «Психологічні особливості дітей з порушеннями інтелектуального розвитку» включає в себе кілька ключових складових. По-перше, в роботі здійснено теоретичний аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури, її аналіз та систематизація, використано ряд емпіричних методів, серед яких виділимо спостереження, бесіда, анкетування учнів, психологічний аналіз ситуації, експертне оцінювання, застосування різних експериментальних методик з метою дослідження особливостей інтелектуального розвитку дітей з порушеннями інтелекту. З метою визначення рівня пізнавальних процесів було використано цілий ряд проб, вправ та методик, результати яких подані в таблицях та діаграмах. Використання математично- статистичного методу дозволило здійснити кореляційний аналіз. Використання зазначених методів дозволило здійснити якісний та кількісний аналіз емпіричних даних.

У ході дослідження було дотримано всіх етапів наукового дослідження. Було сформовано проблему дослідження, означено питання, які потребували вивчення; розроблено чіткий план дослідження, обрані методи збору та аналізу даних; проведено збір даних; здійснено діагностику; проведено статистичний аналіз та здійснена обробка кількісних даних з метою виявлення

закономірностей та тенденцій. Під час дослідження було дотримано об'єктивності, відтворюваності, надійності, валідності та етичних аспектів дослідження.

Висновки магістерської роботи підтверджують, що у дітей з порушенням інтелектуального розвитку наявні різні особливості психологічного розвитку.

Ключові слова: діти з порушеннями інтелектуального розвитку, олігофренія, розумова відсталість легкого та помірного ступенів тяжкості, системний та загальний недорозвиток мовлення, корекція порушень.

ANNOTATION

Protosavitska L.S. «Psychological features of children with intellectual disability (intellectual development disorder)». Qualifying scientific work on manuscript rights. Master's research project for obtaining an educational degree "Master" in specialty 053 "Psychology". Odesa Law Academy National University, Odesa, 2024.

This master's thesis explores the psychological characteristics of children with intellectual disabilities. The work presents the theoretical foundations of intellectual disabilities of children with intellectual disabilities and highlights practical methods of diagnosing and working with children with intellectual disabilities on the basis of students of the Educational and Rehabilitation Centre №17 in Kyiv.

The research methodology of this master's thesis 'Psychological characteristics of children with intellectual disabilities' includes several key components. Firstly, the theoretical analysis of domestic and foreign literature, its analysis and systematisation, a number of empirical methods were used, including observation, conversation, questioning of students, psychological analysis of the situation, expert evaluation, and the use of various experimental methods to study the peculiarities of intellectual development of children with intellectual disabilities. In order to determine the level of cognitive processes, a number of tests, exercises and methods were used, the results of which are presented in tables and diagrams. The use of the mathematical and statistical method allowed for a correlation analysis. The use of these methods allowed for qualitative and quantitative analysis of empirical data.

The study followed all stages of scientific research. The research problem was formulated, the issues to be studied were identified; a clear research plan was developed, methods of data collection and analysis were selected; data collection was carried out; diagnostics were carried out; statistical analysis was carried out and quantitative data was processed to identify patterns or trends. The study complied with the objectivity, reproducibility, reliability, validity and ethical aspects of the research.

The conclusions of the master's thesis confirm that children with

intellectual disabilities have different features of psychological development.

Key words: children with intellectual disabilities, oligophrenia, mild to moderate mental retardation, systemic and general underdevelopment of speech, correction of disorders.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	19
1.1. Характеристика етапів та методів проведення емпіричного дослідження.....	19
2.2. Обґрунтування вибірки дослідження	33
Висновки до розділу 1.....	37
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	39
2.1. Аналіз результатів дослідження психологічних особливостей дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.....	39
2.2. Практичні рекомендації для роботи з дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку.....	64
Висновок до розділу 2.....	70
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	77
ДОДАТКИ.....	87

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ І СКОРОЧЕНЬ

ВПФ - вищі психічні функції

ДЦП - дитячий церебральний параліч

ЗПР - затримка психічного розвитку

ЗМР – затримка мовленнєвого розвитку

ЗНМ – загальний недорозвиток мовлення

ПІР- порушення інтелектуального розвитку

СНМ - системний недорозвиток мовлення

ВСТУП

Актуальність дослідження. Світовий досвід країн Європейського союзу, а саме практичні і теоретичні здобутки при розбудові системи освіти з урахуванням українських надбань стають джерелом створення нової освіти в Україні, враховуючи психологічні особливості спеціальної та інклюзивної освіти. Серед виявів державної політики є невпинне просування ідеї деінституалізації послуг для дітей, які мають порушення психологічного розвитку. Діти з легким та помірним ступенями порушень інтелектуального розвитку потребують соціально-психологічних знань та навичок аби належним чином розвивати свої здібності у сприятливому для їхнього розвитку середовищі. Цього можна досягнути шляхом вироблення комунікативних вмінь та формуванням здатності регулювати свою поведінку в ситуаціях комунікативної взаємодії.

Діти з порушеннями інтелектуального розвитку в сучасному суспільстві розглядаються як особистості, що володіють такими самими правами як і інші члени суспільства, проте через особливості індивідуального розвитку вони потребують особливих освітніх послуг. Завдяки кваліфікованій комплексній допомозі в значній частини таких дітей спостерігаються позитивні зміни в пізнавальній, особистісно-мотиваційній та емоційно-вольовій сферах. За умови раннього включення до системи корекційно-розвивальної роботи дітей з легким та помірним ступенями порушень інтелектуального розвитку можливо досягнути оптимального рівня у їхньому розвитку.

В нашій роботі ми розглянемо психологічні особливості дітей з порушеннями інтелектуального розвитку й заходи, які спрямовані на зменшення поширення психічних розладів у дітей шляхом запобігання та послаблення симптомів, а також вироблення здатності самостійно регулювати свою поведінку в соціумі. Нас цікавить проблема природи психічних розладів дитинства, адже дитячі розлади розвитку та психіки є актуальною проблемою системи охорони здоров'я не лише в Україні, а й в усьому світі. Це обумовлено

двома факторами: по-перше, збільшенням кількості дітей та підлітків, що обумовлено зменшенням числа смертності дітей у віці до п'яти років [59]; по друге, початок багатьох психічних порушень розвитку припадає саме на дитячий і підлітковий вік.

З огляду на це в пріоритеті є наукові дослідження в психології, з поміж яких особливе місце посідають дослідження дитячих психічних розладів і розладів розвитку. Багато вчених велику увагу приділяють розвитку дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, що є сенситивним для формування як комунікативних навичок так і спілкування з оточуючими (О. Бовть, Ф. Фельдштейн, Д. Ельконін, А. Мудрик). Вчені у своїх дослідженнях доводять шляхи оптимізації процесу виховання, пропонують технології та методи формування комунікативної грамотності та культури дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. У таких дітей в підлітковому віці особливо гостро постає проблема комунікації.

В цей період у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку спостерігається гальмування у динаміці розвитку пізнавальних процесів, що в свою чергу впливає на набуття комунікативних знань, умінь та навичок. А це підґрунтя для адекватної комунікативної взаємодії з оточуючими та належної поведінки в соціумі (Ю. Бистрова, О. Лесько, Т. Вісковатова, С. Решетило, В. Трач). Вчені зазначають, що у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку не сформовані передумови оволодіння навичками комунікації. Такі діти не здатні без спеціальної допомоги засвоїти на належному рівні знання та навички міжособистісного спілкування. Актуальність означеної проблематики зумовили визначення теми дипломної роботи – «Психологічні особливості дітей з порушеннями інтелектуального розвитку».

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Протягом останнього десятиліття значно збільшилася увага науковців до осіб з порушеннями інтелектуального розвитку. В роботах багатьох

вчених досліджуються різні аспекти розвитку дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

Досліджуючи роботи вчених-психологів, що займалися дитячою психологією слід в першу чергу згадати А.І. Лурію. Досліджуючи психіку А.І. Лурія звернув увагу на те, що психічний розвиток у дитячому віці полягає в зміні окремих форм конкретної діяльності дитини, у ускладненні цієї діяльності, та в збагаченні психічних процесів, які розвиваються всередині цієї діяльності. Вчений підкреслював, що генотип відіграє надзвичайну роль в темпі засвоєння цими культурними формами психічної діяльності [7].

Ведучи мову про теоретичні концепції психічного розвитку то слід назвати так звану концепцію рекапітуляції, що базується на біогенетичному законі Е. Геккеля. Американський психолог Ст. Холл вказував, що онтогенетичний розвиток дитини коротко повторює розвиток людського роду. Згодом цю теорію розкритикували. Проте, це була перша спроба виявити зв'язок між індивідуальним та історичним.

Учні Холла А. Гезел та Темен спільно розробили нормативний підхід дослідження розвитку дитини. А.Гезел започаткував систему діагностики психічного розвитку дитини від народження до юнацького періоду. Суть її зводилася до порівняльних досліджень. Він першим в ході експерименту застосував напівпроникне скло (широко відоме «Дзеркало Гезела»). Він також ввів метод лонгітюдного, тобто поздовжнього вивчення психічного розвитку тих самих дітей протягом багатьох років. А. Гезел перший, хто використав близнюковий метод з метою пояснення зав'язків між дозріванням та навчінням. Саме А. Гезель закликав слідкувати і контролювати нормальний хід психічного розвитку дитини.

Ст.Хол протягом 50 років проводив дослідження, в якому вивчав обдарованість у дітей. Він створив тест при допомозі якого можна вивчати розумові здібності. Він ввів в науковий обіг поняття «коефіцієнт

інтелектуальності. А. Газел разом з Терманом започаткували дитячу психологію як окрему дисципліну, що описує досягнення дитини.

Що стосується європейських психологів, то вони намагалися виокремити етапи і стадії розвитку поведінки в онтогенезі. Так австрійський психолог К.Бюлер висунув гіпотезу про триступеневий розвиток, а саме: I) інстинкт; II) научіння; III) інтелект. Бюллер ототожнив онтогенез тварин з етапами розвитку людини. К. Лоренцо разом з Д. Ельконіним розкритикували цю концепцію. Вони стверджували, що три лінії розвитку тварин є незалежними. Так інстинкт не спонукає навичок, а дресирування не спричиняє інтелекту. Вони вказували, що спочатку стоїть інтелект, а вже потім на його основі формуються навички. Згодом ряд антропологів довели тезу про те, що зміст дитинства обумовлюється тим становищем, яке відводиться дитині в системі суспільних відносин. В різні історичні епохи воно було різним.

Серед психологів точилася дискусія щодо того, що саме визначає процес дитячого розвитку: спадкування чи довкілля. В результаті виникла теорія конвергенції. Період дитячого розвитку включає в себе конвергенцію внутрішніх задатків із зовнішніми умовами. Теорія конвергенції в сучасній психології є найбільш поширеною.

Наступний напрямок це соціологічний підхід розвитку психіки дитини. Так Дж. Лок стверджував, що дитина народжується з душею, чистою як дошка, а суспільство зможе написати на цій дошці будь-що [22].

Такі відомі вчені як Е.Торндай, Л.Блетц, Д.Уотсон та інші наущіння (тренування) вважали визначальними у розвитку дитини.

К.Левін звертав увагу на специфічність поведінки підлітків, яка зумовлена граничністю (моргінальною нормою) їхнього становища. Він підкреслював, що підлітки вже не належать до дитячого світу, але і ще не належать також до дорослого світу. Це часто порушує внутрішні

суперечності, підвищену сором'язливість, схильність займати категоричні позиції, агресивність, невизначеність рівня домагань.

Швейцарський психолог Жан Піаже підкреслював, що стадії психічного розвитку дитини обумовлені природою, а навчання не в змозі змінити і вплинути ні на послідовність, ні на зміст психічного розвитку. Він виокремив 4 стадії інтелектуального розвитку дитини: до 2-х років – сенсомоторна; до 7-8 років – доопераціональна; до 11-12 років – донкретних операцій; до 13-15 років – формальних операцій. Моральний розвиток дитини на думку Ж. Піаже, відбувається в результаті взаємовідносин між дитиною і дорослими. Ці взаємовідносини можуть розвиватися в напрямку примушування, або ж в напрямку співпраці [11, С. 102].

Окремі позиції в психології займали такі дослідники, які заперечували провідну роль соціальних чи біологічних детермінант. В таких особистісних теоріях головною складовою психічного розвитку проголошувалася сама особистість, її здатність створювати умови для власного розвитку. З поміж науковців, що висували такі теорії слід назвати Ш.Бюлера, Л.Блетца, Е. Шпрангера, Г.Імре.

Анрі Валон виділив діалектичний підхід в процесі дослідження розвитку дитини. В розвитку дитини він виділяє 7 стадій: 1) утробного життя; 2) моторної імпульсивності до 6 місяців; 3) емоційна – до 1 року; 4) сенсомоторна – до 3 років; 5) персоналізм (прагнення наслідувати та бути в центрі уваги) – до 5 років; 6) розмежування (розширення кола спілкування, прагнення визнання в колективі) – до 11 років; 7) статеве дозрівання (юнацтво). В цей період з'являються любов, впевненість чи невпевненість, ненависть, аналіз, самооцінка, самопізнання [11].

Відомий вчений Д.Б.Ельконін багато чого зробив для розвитку дитячої психології, зокрема він описав різні види діяльності дітей [11; 9]. Він також звернув велику увагу на важливість спілкування дітей та дорослих. Він відстоював ідею про те, що з самого моменту свого

народження дитина є соціальною істотою, яка є не пасивним, а активним суб'єктом, який відтворює і створює в собі людські здібності [27].

Вплив розумових здібностей на формування спілкування і комунікативних здібностей досліджують у своїх працях поряд з Д.Ельконіним і О.Бовть, А. Мудрик, І.Літяга, О.Касьянова, С.Машак, В.Тернопільська, Ф. Фельдштейн та багато інших дослідників. В їхніх роботах обґрунтовано методи та технології формування комунікативної грамотності, визначено шлях оптимізації процесу виховання комунікативної культури дітей.

Ця проблема загострюється у дітей підліткового віку саме з порушенням інтелектуального розвитку. В цей період розвитку у дітей зростає збільшення потреби в комунікативній взаємодії з оточуючими, однак саме в цей час спостерігається гальмування у динаміці розвитку пізнавальних процесів. Все це в сукупності негативно відбивається на набутті комунікативних умінь, знань та навичок, що є основою адекватної комунікативної поведінки (Ю.Бистрова, Г.Бекетова, Т. Вісковатова, О.Мамічева, С.Миронова, Г.Мозгова, О.Романенко, Л.Руденко, В. Тарасун, Г.Соколова, О.Хохліна, О. Чоботарьова). Вчені у своїх висновках відмічали, що у дітей з порушенням інтелектуального розвитку несформовані передумови оволодіння навичками комунікативної взаємодії.

Тези про взаємодію та взаємозв'язок соціального та психічного в процесі формування особистості, а саме дітей з порушеннями інтелектуального розвитку містяться в дослідженнях В. Кобильченко, О.Романенко, Л.Прохоренко, Г.Соколова. В працях Т.Сак, С.Коноплястої, К.Топор викладено методологічну схему оцінки соціальної компетентності дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

Дослідженням когнітивно-інтелектуальних структур розвитку особи займалися такі вчені як О.Боряк, Г.Блеч, О.Вержиховський, А.Долженко, В.Ковальчук, І.Клименко, Т.Кузнецова, а також В.Синьова. Когнітивно-

інтелектуальні структури є основною ментальною категорією, що використовується для опрацювання різного роду інформації.

Особливостям психокорекції поведінкових розладів дітей з порушеннями інтелектуального розвитку присвячені дослідження С. Березюк, Д. Шульженко, Ю. Шевченко. Значна частина дослідників вказують на взаємообумовленість, і в той же час на певну автономність інтелектуального та комунікативно-мовленнєвого розвитку у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку (В. Бондар, Н. Горішна, О. Майчук, Т. Поясок).

Інтелектуальні структури регулюють та координують темп, перебіг, логічну послідовність мовленнєвого розвитку, а мовлення в свою чергу виступає засобом внутрішнього когнітивного опрацювання інформації (Г. Соколов, Ю. Кравець, М. Смульсон К. Топор, Н. Ярмола, О. Чеботарьова).

Оволодіння особливостями та закономірностями мови та мовлення є провідним яскраво вираженим аспектом розвитку. Використання мовлення вимагає високого рівня сформованих процесів як то аналізу і синтезу, порівняння, узагальнення та систематизації, що створює труднощі у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. Діти з порушеннями інтелектуального розвитку не можуть без сторонньої допомоги засвоїти навички та знання і норми ефективного міжособистісного спілкування.

В сучасній Україні протягом останніх п'яти років з'явилося дуже багато праць присвячених дослідженню порушень розумового розвитку загалом, та порушень розумового розвитку серед дітей зокрема. Зокрема ми можемо назвати дослідження Березюк С. [1], Бондар В. [2], Горішна, Н., Майчук, О. [5, 55], Поясок Т. [11], Засенко В., Прохоренко Л. [15], Криворотько А. [20], Крунь Л. [21], Малишевська І. [58], Ніколенко Л., Чаус В. [25], Поясок Т. [30], Присяжнюк Є. [31], Рубцін Ю. [40], Семинович. А [42], Соколов Г., Кравець Ю. [44], Смульсон М. [45,46], Топор К., Ярмола Н., [48,49], Чеботарьова, О. [52], Шульженко Д. [53], Шевченко Ю. [54].

Мета дослідження – на основі теоретично-емпіричного дослідження обґрунтувати та визначити психологічні особливості дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, розробити теоретично обґрунтовані, експериментально апробовані практичні рекомендації, які враховуватимуть психологічні особливості дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми, проаналізувати існуючу наукову літературу в якій досліджуються особливості дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

2. Дослідити психологічні особливості, зокрема особливості розвитку дітей з порушеннями інтелектуального розвитку

3. Провести експериментальне дослідження з метою визначення психологічних особливостей дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

4. Розробити та обґрунтувати практичні рекомендації щодо роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями розвитку

Об'єкт дослідження –процес розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями.

Предмет дослідження – психологічні особливості дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

Методологічну базу дослідження становлять сукупність загальнонаукових, теоретичних та спеціальних методів, що дозволило забезпечити достовірність та обґрунтованість результатів наукового пошуку. У роботі застосовувалися такі методи: теоретичні (узагальнення науково-теоретичних і дослідницьких даних, аналіз, порівняння, систематизація наукової літератури та нормативно-правових актів – з метою з'ясування стану дослідженості обраної теми; емпіричні (бесіда, спостереження, анкетування, експертне оцінювання, психодіагностичне тестування, застосування низки експериментальних проб, вправ, методик з

метою дослідження особливостей інтелектуального розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями та вивчення результатів тестування); метод математико-статистичної кореляції необхідний для якісного та кількісного аналізу емпіричних даних.

Для вивчення психологічних особливостей дітей з порушеннями інтелектуального розвитку було використано наступний ряд методик, вправ та проб:

Так особливості вестибулярного апарату досліджувалися при допомозі реципрократної координації рук; зорорухову реакцію досліджували при допомозі виконання вправи «Заборчик», і вправи «Малюнки та літери на спині»; дізнатися особливості просторового праксису учасників дослідження вдалося на основі виконання «Вправи Хеда», тесту «Кулак, долоня, ребро»; зоровий гнозис було перевірено при допомозі виконання вправ «Впізнай предметні зображення» та «Чого не вистачає», копіювання «Фігури Рея-Тейлора», проведено пробу «Розпізнання іграшок у чарівному мішечку». Також було проведено спостереження за учнями і тим як вони самотійно без сторонньої допомоги розфарбовують малюнок, дотримуючись меж, як грають з сірниками і зубочистками, як складають пазли, як ліплять пластиліном, чи можуть або як швидко з'єднують точки (50 точок) щоб отримати певну фігуру чи картину не відриваючи долонь від аркуша паперу.

Про рівень розвитку мислення у дітей, що брали участь в дослідженні було отримано також в результаті проведення вправ «Четвертий зайвий», «Абакус» та на основі аналізу розуміння учасниками дослідження сенсу сюжетних картин. Увагу дітей з порушеннями інтелектуального розвитку було перевірено при допомозі виконання вправ «Таблиці Шульте», «Абакус», «Чого не вистачає», «Четвертий зайвий», при допомозі проб «Пошук заданої фігури серед ряду інших», «Коректурна проба» Бурдона. Особливості пам'яті перевірялися за допомогою копіювання фігури Рея-Тейлора та вже згаданої вище вправи «Кулак, долоня, ребро».

Поряд з пізнавальними процесами дітей з порушеннями інтелектуального розвитку досліджувався рівень соціальної адаптованості і комунікації. Виконання проби «Сходінки» та методик «Мій клас», «Дерево з чоловічками» дозволили отримати вичерпну інформацію про рівень комунікації і адаптації дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

Теоретико-методологічною основою дослідження є: вчення про особливості регуляції психічної діяльності (О.Леонтьєв, О.Лурія, Г.Балл, С.Максименко), вчення щодо впливу особистісних детермінацій на поведінку та комунікацію (С.Максименко, І. Бех), корекційна спрямованість навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку (Т. Костенко, В. Бондар, М.Шемер), концепція соціалізації осіб з порушеннями інтелектуального розвитку (Л.Борщевська, І.Бех, С. Миронова, О.Орлов), схема оцінки соц. компетентності дітей з порушеннями інтелектуального розвитку (Т.Сак, С.Конопляста).

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося упродовж 2024 року на баз «Навчально-реабілітаційний центру №17» м. Києва. Загальна вибірка складалася з 34 учнів. До категорії осіб з порушеннями інтелектуального розвитку були залучені особи, які відповідно до Міжнародної класифікації хвороб (МКХ-10) мають легкий (F70) і помірний (F71) ступені відхилень розвитку розумових здібностей різного генезу. Це 18 учнів, які навчаються в 5 класах, 3 в 6 класі, 8 в 7 класі та 4 у 8 класі.

Елементи наукової новизни полягають у тому, що в роботі було досліджено психологічні особливості дітей з порушеннями інтелектуального розвитку легкого і помірною ступенів порушень інтелектуального розвитку, які мають різний генезис і відповідно потребують застосування різних методик діагностики та застосування різних кореляційних методик в процесі навчання засвоєння знань, умінь та навичок.

Практичне значення одержаних результатів полягає у застосуванні наукових положень і отриманих результатів дослідження у навчальному процесу. Запропоновані практичні рекомендації з розвитку та корекції пізнавальних процесів, сенсорної інтеграції, розвитку дрібної моторики, покращення мислення, пам'яті, уваги, комунікативних і соціальних навичок дітей з порушеннями інтелектуального розвитку можуть бути використані в практичній діяльності та для вдосконалення професійно-психологічної підготовки шкільних психологів, педагогів-дефектологів, логопедів, в навчальному процесі загалом, та в науково-дослідній роботі при розробленні і підготовці різного роду лекцій, навчальних посібників, підручників та навчально-методичних матеріалів.

Публікації автора за темою дослідження. Під час роботи над темою “Психологічні особливості дітей з порушеннями інтелектуального розвитку” було надруковано тези доповідей, які стали апробацією даного магістерського дослідницького проекту:

1. Протосавіцька Л.С. Аналіз методик діагностики розумових здібностей. *Українська національна ідея в сучасному міждисциплінарному дискурсі. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (XXXVII Харківські політологічні читання, м. Харків, 27 вересня 2024 р.)* Х.: “Право” 2024. С.50-52

Структура роботи.

Робота складається зі вступу, двох розділів, висновку, списку використаних джерел (61 найменування) та додатків. Основний зміст кваліфікаційної роботи викладений на 76 сторінках.

РОЗДІЛ 1.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Теоретичні підходи до проблеми організації емпіричного дослідження психологічних особливостей дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

1.1 Характеристика етапів та методів проведення емпіричного дослідження

Емпіричне дослідження проводилося з метою з'ясування психологічних особливостей дітей з порушеннями інтелектуального розвитку та розробки практичних рекомендацій для покращення пам'яті, уваги, соціальної комунікації та інших практичних умінь і навичок дітей, які мають інтелектуальні порушення. Дослідження проводилося в Навчально-реабілітаційному центрі №17 м. Києва протягом тривалого проміжку часу і включало в себе два часових періоди: I) 01.04.2024-10.05.2024; II) 05.09.2024-1.11.2024.

Емпіричне дослідження психологічних особливостей дітей з порушеннями інтелектуального розвитку було організоване в п'ять етапів. На першому етапі дослідження здійснено ґрунтовний аналіз попередніх наукових досліджень психологічних особливостей дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, а також визначено різні ступені олігофренії та їх особливості. Робота на першому етапі була теоретичною і переважною більшість носила пошуковий характер. Були визначені цілі і завдання дослідження, з'ясовано об'єкт та предмет дослідження.

На другому етапі дослідження було сформовано вибірку з метою проведення емпіричного дослідження дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. Здійснено підбір методів та психодіагностичних методик

дослідження, визначено процедуру для вивчення психологічних особливостей дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. Зазначені вище методи було використано на третьому етапі в процесі проведення емпіричного дослідження з числа учнів навчально-реабілітаційного центру, які мають порушення інтелектуального розвитку. Здійснено підбір методів дослідження та психодіагностичних методик. Визначено процедуру для вивчення психологічних особливостей дітей з порушенням інтелектуального розвитку. Саме на третьому етапі під час здійснення емпіричного дослідження було використано зазначені методи, що дозволило зробити кількісний та якісний аналіз, узагальнення та інтерпретацію результатів проведеного емпіричного дослідження, зокрема анкетування та порівняльного дослідження психологічних особливостей дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

На четвертому етапі були опрацьовані психологічні рекомендації щодо розвинення пам'яті, уваги, мислення і інших пізнавальних процесів, що дозволяють не лише засвоїти і зберігати в свідомості певну інформацію, а й допомагають сформувати комунікативні навички необхідні в повсякденному житті. На п'ятому етапі дослідження узагальнено було всі результати дослідження, а також сформульовано загальні висновки роботи.

В Навчально-реабілітаційному центрі №17 міста Київ серед 57 учнів 5-9 класах, 23 учня знаходяться на індивідуальному навчанні і відвідують заклад за індивідуальним розкладом відповідно до Індивідуального плану розвитку. В нашому дослідженні взяло участь 34 учня 5-9 класів з легкими та помірними формами порушень інтелектуального розвитку.

Якщо ми будемо вести мову про дітей з інтелектуальними порушеннями, то слід зазначити до такої категорії належать діти у яких поставлено діагноз олігофренія. В науковій літературі розрізняють природжене недоумство (розумову відсталість) – олігофренію та набуте недоумство – деменцію.

Згідно даних ВООЗдесь 20 % дітей у всьому світі страждають на психічні розлади. Їх кількість постійно зростає. За даними офіційної статистики в Україні 227 825 (3 %) дітей зверталися за допомогою до психіатричної служби. Психічні розлади серед дітей становлять 20 % усіх психологічних захворювань. З поміж усіх інвалідів 9 % становлять діти, що мають розлади психіки [36].

В структурі показників первинної інвалідності у дітей переважну більшість становить розумова відсталість (66, 2 %) - це близько 18,7 на 10 тисяч дітей. З поміж них психічні розлади в результаті органічного ураження мозку становлять 16,7 % (4,72 на 10 тисяч дітей), а шизофренія та інші психози становлять менше 1 % (0,98 на 10 тисяч дітей) [36].

Так олігофренія, тобто природжене недоумство характеризується затримкою розумового розвитку спричиненого рядом причин чи то внутріутробно, чи в ранньому дитинстві до трьох років. Її поділяли на кілька стадій, що залежали від складності: дебільність, імбецильність, ідіотія.

Олігофренія є досить розповсюдженою у всьому світі. Вона становить від 1 до 3 % населення. Розумова відсталість є психічним розладом пов'язаний з затримкою розвитку для якого характерне зниження інтелектуальної спроможності.

Крім того виділяють атиповий аутизм з олігофренією.

В анамнезі осіб, які мають олігофренію звичайними є затримка психічного та фізичного розвитку. Ступінь затримки розвитку корелює з глибиною недоумства [36].

На сьогоднішній день прийнято виділяти чотири ступеня розумової відсталості, які поділяють за рівнем IQ.

Ведучи мову про порушення інтелектуального розвитку зазначимо, що розрізняють чотири ступені розумових порушень :

- F70 Легка форма розумових порушень (дебільність) (IQ 50-69). У таких дітей помітних відхилень не спостерігається. Процес їхнього

навчання утруднений через знижену здатність концентрації, а також через розсіяну увагу;

- F71 Помірна форма розумових порушень (імбецильність) (IQ 35-49). Такі діти можуть навчитися самі себе обслуговувати. Вони можуть навчитися писати, читати і рахувати, проте за ними потрібен постійний догляд. У них недорозвинене мислення та знижена увага, порушена моторика та неповноцінне мовлення;

- F72 Важка форма розумових порушень (імбецильність) (IQ 20-34). Такі діти мають слабо розвинене мовлення. Вони здатні опанувати лише слабкі прийоми самообслуговування;

- Глибока форма розумових порушень (ідіотія) (IQ нижче 30). У таких дітей майже повністю відсутнє мислення та мовлення. В переважній більшості випадків вони не можуть самостійно пересуватися [51].

- Трапляються випадки, коли оцінка виду та ступеня розумових порушень ускладнюється через супутні патології такі як сліпота чи глухота.

Досліджуючи розвиток дітей з порушеннями інтелектуального розвитку зазначимо, що розвиток відбувається із значною затримкою. Це стає помітним, коли дитина опановує перші рухові та мовленнєві навички – близько до третього року життя.

Діти із затримкою інтелектуального розвитку пізніше починають лепетати, вимовляти перші звуки, слова та фрази. Вони пізніше починають тримати голову, сидіти повзати та ходити. Пізніше у таких дітей виявляється слабкість мислення. Конкретне мислення переважає над абстрактним.

Розумові порушення як відхилення від норми в інтелектуальному розвитку діагностується у 2-3 % населення. У 75-90 % з них мають помірну олігофренію. 25 % таких осіб мають відхилення пов'язані з генетичним розладом, 5% спадкові, 30-50 % ідіопатичних випадків виникають через невстановлену причину [36].

Олігофренія досить часто супроводжується вадами розвитку окремих органів та систем. Деякі типові вади дозволяють поставити діагноз ще до проявів психічної недорозвиненості (Хвороба Дауна, мікроцефалія). Такі порушення фізичного розвитку як дисгенезія мають місце коли спостерігається внутрішньоутробне пошкодження.

Підсумовуючи зазначимо, що при незначних формах порушень інтелектуального розвитку педагогічний прогноз залежить від структури, ступеня дефекту та компенсаторних можливостей дитини.

Ускладнені форми порушень інтелектуального розвитку, характеризуються наявністю додаткових психологічних розладів, які негативно впливають на інтелектуальну діяльність дитини та на успішність їхнього навчання. Так школярів з ускладненими формами порушень інтелектуального розвитку можна поділити на три форми:

- до першої групи належать особи у яких порушена інтелектуальна діяльність. Вони мають підвищену виснажливість нервових клітин. Спостерігається загальна психічна невитривалість, нездатність до тривалої уваги та тривало напруги. Порушується пам'ять. У дітей спостерігається своєрідні порушення уваги як то слабкість концентрації уваги та підвищена відволікаємість. Діти стають непосидючими та руховорозгальмованими. Проте, може мати місце і млявість, виражена емоційна лабільність. Досить часто у таких осіб спостерігається вегетативно-судинна дистонія. Їхня шкільна успішність незначна;

- діти другої групи мають розлади поведінки, що виражаються у тривалому неспокої та великій кількості зайвих рухів, балакучістю, непосидючості та імпульсивності. Поведінка таких дітей не піддається самоконтролю та зовнішній корекції;

- у осіб третьої групи поряд з розумовою відсталістю спостерігаються розлади емоційно-вольової сфери. У них можемо спостерігати підвищену емоційну збудливість, зниження емоційного тону та спонукань до

діяльності, невмотивовані коливання настрою, що виражаються у вигляді порушень емоційного контакту з оточуючими [36].

Порушення інтелектуального розвитку неможливо вилікувати, проте, іноді можна зменшити рівень розумових відхилень дитини, якщо діагноз буде встановлено досить рано і відповідно досить рано буде втілюватися корекційна педагогічна програма.

Догляд, лікування та навчання дитини з порушенням інтелектуального розвитку різний і залежить від рівня розвитку, віку та здоров'я дитини. Досить часто при наявних з моменту народження специфічних проблемах інтенсивні медичні заходи необхідні лише в перші кілька місяців життя дитини. В подальшому в процесі розвитку і дорослішання дитини необхідність в медичних заходах стає меншою, а необхідність в застосуванні професійних педагогічних заходів зростає. Дитина з порушеннями інтелектуального розвитку постійно потребує соціальної підтримки упродовж усього життя. Дуже важливо з самого раннього дитинства застосовувати по відношенню до дітей з порушенням розумового розвитку цілеспрямоване виховання, навчання за спеціальними методиками. Не менш важливим є вироблення навичок самообслуговування, навчання професійним навичкам та по можливості раціональне працевлаштування.

Варто наголосити, що терапія буде тим вищою, чим раніше вона розпочнеться. Тут мова йде не про усунення дефекту, а більше про заходи, які попереджують його розвиток і прогресування.

На сьогоднішній день в Україні функціонує державна програма допомоги для осіб з вадами інтелектуального розвитку. Переважна більшість цих програм з корекційно розвивальної роботи для дітей з інтелектуальними порушеннями знаходиться у вільному доступі в інтернеті. Так ознайомитися з ними можна на офіційній сторінці Інституту модернізації змісту освіти (Програми) або ж на офіційному сайті Міністерства освіти України [37].

Олігофренія це стан, при якому у дитини спостерігається стійке недорозвинення всієї психіки [29]. У дітей з різними видами олігофренії спостерігається яскраво виражена невідповідність між реально набутих обсягом знань та обмеженими можливостями використання цих знань. Такі діти є розгальмованими, некритичними, а їхні емоції і мотиви є примітивними.

Ведучи мову про емпіричне дослідження зазначимо, що емпіричне дослідження ґрунтується на базисних принципах психології таких як принцип системності, принцип розвитку, принцип детермінізму, принцип єдності внутрішнього і зовнішнього, які представлені у концепціях розвитку особистості (М.Боришевський, Г.Костюк, С. Максименко, В. Москалець), взаємозв'язок навчання і психологічного розвитку особистості досліджувався в працях як вітчизняних науковців (Л. Виговського, В. Давидова, О. Запорожця, С. Рубінштейна, О.Леонтьєва, Н.Манчинської, Г.Костюка, Л.Занкова, П.Гальперіна) так і зарубіжних (Дж. Брунера, Ж. Піаже, А. Валлон, Р. Заззо).

У роботі було використано та застосовано методи наукового пізнання. На першому етапі дослідження було застосовано кілька методів таких як аналіз учасників при допомозі методу польового спостереження у звичайному для дітей середовищі, а також діагностика відхилень розумового розвитку дітей з порушеннями інтелектуального розвитку за різними методами, пробами та методиками, проводилася діагностика за альбомом нейропсихологічного обстеження дітей та підлітків Князева В., Рубеля Н.

Отже, проведення діагностики включало в себе як проведення різних вправ, проб, так і застосовувався метод спостереження протягом всього періоду дослідження. Крім того проводилося і опитування, і анкетування дітей з порушеннями інтелектуального розвитку з метою визначення психологічних особливостей дітей, які мають інтелектуальні порушення.

Метод польового спостереження - це метод психологічного дослідження, який полягає у спостереженні за дитиною у звичайному природному середовищі дитини. Цей метод дозволяє спостерігати поведінку дитини в звичних для неї умовах. Основна мета даного методу спостерігати за неманіпульованою, природною поведінкою учнів. Психолог спостерігає та записує все, що відбувається. Записує деталі поведінки та взаємини з однокласниками, вчителями та іншими дорослими, нотує емоційні реакції. Слід брати до уваги також контекст поведінки дитини за якою спостерігають, включаючи соціальні взаємодії, фізичне середовище та інші зовнішні подразники. На основі записаних даних психолог здійснює пошук закономірностей, шаблонів та повторюваності в поведінці учнів, які можуть яскраво показати ті чи інші психологічні аспекти розвитку дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, або ж вказати на саму проблему розвитку. Слід пам'ятати, що психолог має дотримуватися моральних та етичних норм в першу чергу конфіденційної інформації, яка стосується дітей з порушеннями інтелектуального розвитку та членів їхньої родини [47].

При застосуванні різноманітних методик психологічних спостережень слід дотримуватися наступних принципів: 1) за можливості максимальна фіксація об'єктивних зовнішніх проявів; 2) спостереження не окремих моментів, а неперервного процесу; 3) реєстрація лише тих проявів, що є суттєвим для завдання дослідника – вибірковість записів.

Серед основних форм протоколювання спостереження можемо виділити знакові чи ознакові системи, шкали рейтингу (оцінок) та системи категорій. Коли здійснюється протоколювання в системі ознак, слід попередньо описати конкретні види поведінки, а потім фіксувати, які з них з'являються в різні періоди спостереження. Додавати в процес спостереження якісь нові умови, після того як експеримент розпочався, заборонено. З метою уникнення суб'єктивізму, використовують шкалу рейтингу в якій фіксується не наявність тих чи інших ознак, а ступінь їх

вираженості. Загалом метод спостереження є складним та громіздким діагностичним інструментом. Цей метод потребує від спостерігача не лише спеціальної підготовки, а й великого професійного досвіду.

Психологи досить часто комбінують польове спостереження з іншими методами такими як психологічні тести, інтерв'ю, анкетування з метою отримання більш повної картини.

Опитування належить до методів збору первісних даних при допомозі вербальної комунікації. Опитування завжди здійснюється за умови дотримання певних правил. Так в результаті опитування можна отримати достовірну інформацію про події минулого та теперішнього, про мотиви різного роду вчинків, про стійкі нахили, про суб'єктивні стани.

В процесі використання методу опитування слід дотримуватися різних правил: як то побудова запитань, розташування питань в певному порядку, а також групування в окремі блоки. Опитування може проводитися як в усній, так і в письмовій формі, індивідуально чи в групах, одноразово чи багатократно [47].

До методів психологічної діагностики належить і анкетування. Анкетування як психологічний метод діагностики широко використовується з метою збору інформації про психологічні стани, характеристики, переконання чи думки осіб. Анкети бувають структурованими, напівструктурованими чи взагалі неструктурованими. В структурованих анкетах зазначаються питання з варіантами відповідей, а неструктуровані анкети дозволяють особам з якими проводиться анкетування, вільно висловлювати власну думку. В анкетуванні можна використовувати як закриті так і відкриті питання. Зібрані дані аналізуються при допомозі математично-статистичних методів з метою з'ясування відмінностей, кореляцій, тенденцій у відповідях. В процесі застосування методу анкетування, так само як і під час застосування інших психологічних методів, важливим є забезпечення конфіденційності та анонімності осіб, з якими проводиться анкетування. У нашому дослідженні

використовувалося анкетування в усній формі. Кожному учню, який взяв участь в дослідженні було задано наступні загальні запитання з метою з'ясування як загальної інформації про респондентів, так і про психологічні особливості порушень інтелектуального розвитку.

Опитування проводилося з наступними питаннями:

1. Назви своє ім'я та прізвище.
2. Скільки тобі років?
3. В якому класі ти навчаєшся?
4. Які шкільні предмети тобі найбільше подобаються і чому?
5. Який сьогодні день, число, місяць, рік?
6. Яка зараз пора року?
7. Яка погода сьогодні на вулиці?
8. Перерахуй членів своєї родини.
9. В якій державі ти живеш?
10. Чи можеш назвати адресу де ти проживаєш?

В процесі дослідження було використано також ряд психодіагностичних методик з метою визначити особливості розвитку пам'яті, уваги, сприймання, соціальної адаптованості та комунікації, а також графомоторики, мовлення, мислення і інтелекту. З цією метою пізнавальні процеси дітей з порушеннями інтелектуального розвитку досліджувалися при допомозі широко відомих як в наукових колах так і серед пересічних шкільних психологів, логопедів, дефектологів та педагогічних працівників, що працюють з дітьми шкільного віку, методик. В Таблиці 1.1. наведено пізнавальний процес і методики чи проби при допомозі яких здійснювалося дослідження. В таблиці також показано методики при допомозі яких визначається рівень соціальної адаптованості і комунікації, оскільки вони є надзвичайно важливими і допомагають визначити на якому рівні діти з порушеннями інтелектуального розвитку є пристосованими в повсякденному житті. При допомозі наведених нижче методик можна визначити як швидко адаптуються діти з різними порушеннями

інтелектуального розвитку до навколишнього середовища. Ці методики дозволяють побачити як діти з порушеннями інтелектуального розвитку бачать своє місце в соціальному середовищі такому як то родина, клас.

Таблиця 1.1

Пізнавальні процеси та методи і проби, які застосовуються для вивчення і дослідження особливостей протікання пізнавальних процесів.

Пізнавальний процес	Метод, проба, що застосовуються для дослідження протікання пізнавального процесу
Сприймання та вестибулярний апарат	Реципрократна координація рук, графомоторна проба «Забор», вправа «малюнки та літери на спині та долонях», проба Хеда, оцінка звичайних ритмів, тест «Кулак-ребро-долоня»,
Зоровий гнозис	Впізнання предметних зображень, вправа «Чого не вистачає», проба «Розпізнання іграшок у чарівному мішечку», копіювання «Фігури Рея-Тейлора»
Увага	Вправа «Чого не вистачає», Таблиці «Шульте», «Четвертий зайвий», «Коректурна проба» (Бурдона), проба «Пошук заданої фігури серед ряду інших», вправа «Абакус»
Пам'ять	«Кулак, долоня, ребро» на початку дослідження та через 30 хвилин після початку дослідження, проба «5 слів: 2 групи по 3 слова», копіювання фігури Рея-Тейлора
Мислення	Розуміння сенсу сюжетних картин, розуміння сенсу коротких оповідань, вправа «Четвертий зайвий», вправа «Абакус»

Соціальна адаптованість та комунікація з метою визначення рівня психологічного здоров'я	проба «Сходинки», методика «Мій клас», методика «Дерево з чоловічками»
Графомоторика	Проба «Заборчик», вправа «Фігура Рея-Тейлора»
Мовлення	Розуміння логіко-граматичної структури речення, створення розповіді за картинками, розуміння сенсу сюжетних картинок

В Таблиці 1.1 окрім основних пізнавальних процесів зазначені методи, проби, тести для дослідження протікання цих пізнавальних процесів. Так сприймання досліджувалося при допомозі різного роду методик, вправ та проб як то: графомоторна проба «Заборчик», вправа «Малюнки та літери на спині та долонях», проба Хеда, оцінка звичайних ритмів, тест «Кулак-долоня-ребро», реципрократна координація рук.

Вестибулярний апарат досліджується при допомозі вправи «Кулак-долоня-ребро», а також за допомогою графічної проби «Заборчик». Це тести на динамічну організацію рухового акту. Реципрократна координація рук перевіряється при допомозі дзеркального відтворення рухів кистями правої та лівої руки (Додаток 1). Також в першу чергу слід назвати пробу «Заборчик» (Додаток 2). Дана проба на перший погляд може здатися легкою, проте значна частина дітей з порушеннями інтелектуального розвитку мають труднощі в процесі виконання даної проби.

Проба «Хеда» (Додаток 3) передбачає те, що перед дітьми, які приймають участь в дослідженні, ставиться завдання відтворити рухи рук психолога. Вони мають відтворити рухи, які робить психолог правою

рукою, своєю правою рукою, а рухи лівої руки психолога також відповідно мають бути відтворені дітьми, що беруть участь в дослідженні, саме лівою рукою. Психолог завжди має сидіти навпроти дитини, яка виконує дану пробу (Додаток 3).

Оцінку звичайних ритмів психолог може перевірити попросивши дитину, що приймає участь в дослідженні, відтворити прослуханий нескладний стукіт зігнутими пальцями по столу.

Зоровий гнозис перевіряється при допомозі серії проб таких як «Впізнання предметних зображень». Воно включає в себе кілька завдань, які ставляться перед дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку, що приймають участь в дослідженні. Предметні зображення, які має впізнати дитина діляться за категоріями реалістичні (Додаток 4), затушовані (Додаток 5), накладені (Додаток 6) незавершені (Додаток 7). Зоровий гнозис а також увагу і пам'ять можна перевірити за допомогою проби «Впізнання іграшки у чарівному мішочку» (Додаток 8).

При дослідженні уваги дітей з порушеннями інтелектуального розвитку використовувалися такі методики як вправа «Чого не вистачає» (Додаток 9), Таблиці Шульте (Додаток 10), проба «Четвертий зайвий» (Додаток 11), «Коректурна проба (Бурдона)» (Додаток 12, 13), Проба «Пошук заданої фігури серед ряду інших (Додаток 14).

Дослідження пам'яті можна здійснити при допомозі проби «Кулак-долоня-ребро» (Додаток 15). Дане завдання виконує дитина, що приймає участь в дослідженні на початку дослідження та через 30 хвилин після початку дослідження. Перевіряється чи здатна дитина пригадати послідовність виконання даної проби безпомилково. Пам'ять досліджується також при допомозі проби «Четвертий зайвий» (Додаток 11) та таблиці Шульте (Додаток 10). Пам'ять, а також просторову орієнтацію перевіряють тестом Рея-Тейлора, який може мати кілька варіантів зображення (Додаток 16).

Мислення перевіряється при допомозі розуміння сенсу сюжетних картин (Додаток 17, 18), а також розуміння сенсу короткого оповідання та вправи «Четвертий зайвий» (Додаток 10).

Соціальна адаптованість та комунікація перевіряється при допомозі тесту «Сходінки» (Додаток 19), методики «Мій клас» (Додаток 20) та тесту «Дерево з чоловічками» (Додаток 21). При допомозі тестування за цими методиками можна визначити рівень самооцінки дитини з порушеннями інтелектуального розвитку та місце, яке вона займає в соціальному середовищі, а також можна визначити рівень адаптованості такої дитини.

Графомоторику досить легко можна дослідити при допомозі описаних вище проби «Заборчик» (Додаток 2) та вправи «Фігура Рея-Тейлора» (Додаток 16). Мовлення можна дослідити при допомозі розуміння логіко-граматичної структури речення, створення розповіді за картинками, розуміння сенсу сюжетних картинок, які показує психолог для дитини, що приймає участь у дослідженні.

Вчені, психологи-практики, та ряд інших фахівців, що здійснюють дослідження та аналіз психологічних особливостей дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, використовують різноманітні методики, проби та вправи. Їх перелік не є вичерпним. При дослідженні того чи іншого виду пізнавальної діяльності використовується певний набір проб, вправ та методик. Одну і туж вправу чи пробу одразу можна використати для перевірки різних пізнавальних процесів. Досить часто аби більш точно виявити порушення у дітей з інтелектуальними порушеннями використовують дуже багато різних методик, вправ, проб. Кожна дитина, що має порушення інтелектуального розвитку потребує індивідуального підходу. Навіть для однойцевих близнюків, які мають інтелектуальні порушення, потрібно застосовувати різні підходи. Так при здійсненні корекції, націленої на тренування і покращення тих чи інших пізнавальних процесів необхідно застосовувати індивідуальний підхід і підбір таких

методик і вправ, які найкраще підійдуть саме цій дитині з порушенням інтелектуального розвитку.

Отже, підсумовуючи вище викладене зазначимо, що в процесі дослідження психологічних особливостей дітей з порушеннями інтелектуального розвитку було обрано ряд методик, проб та вправ, які дозволили здійснити дослідження пізнавальних процесів таких як пам'ять, увага мислення, сприймання, а також дозволили дослідити зоровий знозис, мовлення і графомоторику, які напрямую пов'язаний з ефективністю здійснення перелічених вище пізнавальних процесів. Крім того дуже важливим є дослідження соціальної адаптованості та комунікації. Будь-яка людина це соціальна істота і комунікація з іншими є невід'ємною частиною нашого життя. Соціальна адаптованість дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, а також вміння комунікувати з іншими є надзвичайно важливими, адже саме ці навички, які виробляються в процесі навчання і засвоєння різного роду вмінь та навичок дозволять дітям з порушеннями інтелектуального розвитку, після того як вони закінчать вчитися в спеціальному навчальному закладі, реалізуватися в дорослому житті.

1.2. Обґрунтування вибірки дослідження

Емпіричне дослідження проводилося на базі Навчально-реабілітаційного центру №17 м. Києва. В даному навчально-реабілітаційному центрі навчається 186 дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. Даний заклад є загальноосвітнім навчальним закладом, основною метою діяльності якого є реалізація права на освіту дітей з особливими освітніми потребами. Діяльність Навчально-реабілітаційного центру №17 м. Київ націлена на інтеграцію дітей з особливими освітніми потребами в суспільство шляхом здійснення ряду реабілітаційних заходів, що направлені як на відновлення здоров'я, так і на здобуття освіти, на розвиток та корекцію порушень. Діяльність закладу

регламентується Наказом міністерства освіти і науки, молоді і спорту «Про затвердження положення про навчально-реабілітаційний центр» [23].

В даному Навчально-реабілітаційному центрі №17 навчаються діти з вадами зору, слуху, тяжкими системними мовленнєвими порушеннями, тяжкими порушеннями опорно-рухового апарату, сліпо-глухі, діти з затримкою психічного розвитку та інші категорії дітей, що потребують індивідуального догляду та супроводу. Ці діти можуть перебувати у дитячому колективі, проте для них встановлюється режим, рекомендований лікарями. В Навчально-реабілітаційному центрі створені спеціальні умови для корекційної спрямованості навчання, а також для виховання дітей з особливими освітніми потребами і подолання ними порушень як фізичного так і психічного розвитку. До дітей, що навчаються в Навчально-реабілітаційному центрі №17 здійснюється індивідуальний, диференційований підхід як в навчанні так і в реабілітації, з врахуванням характеру порушень розвитку.

В 5-8 класах навчається 57 дітей, з них 23 особи навчається за індивідуальним планом навчання. В дослідженні приймали участь 34 учні, з них 18 учнів 5-х класів. Це 6 учнів легкою формою порушень інтелектуального розвитку, та 12 учнів помірною формою порушень інтелектуального розвитку. Вони становлять 52,9% всіх дітей, що взяли участь в дослідженні. Також характеризуючи інших учнів, які взяли участь в дослідженні, зазначимо, що з них 4 навчаються в шостому класі (11,8%), 8 учнів навчається в сьомому класі (23,5%), та 4 учня навчається в восьмому класі (11,8%). Загалом в дослідженні прийняло участь 34 учня з 57 учнів середньої школи Навчально-реабілітаційного центру №17. Соціобіографічна характеристика учасників дослідження деталізована в Таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Склад учасників дослідження за соціобіографічними даними

Анкетні дані	Кількість/відсоток досліджуваних					
Клас		5 клас	6 клас	7 клас	8 клас	Всього

Кількість осіб/відсоток досліджуваних		18/52,9 %	4/11,8%	8/23,5%	4/11,8%	34 особи/100%
Вік	11 років	5/27,8%				5/14,7%
	12 років	9/50%				9/26,5%
	13 років	4/22,2%	2/50%			6/17,6%
	14 років			4/50%		4/11,8
	15 років		2/50%	4/50%	1/25%	7/20,6%
	16 років				1/25%	1/ 2,9%
	18 років				2/50%	2/5,9%
Стать	Хлопчики	10/29,4%	3/8,9%	7/20,6%	2/ 5,9%	22/64,7 %
	Дівчатка	8/23,5%	1 /2,9%	1 /2,9%	2/ 5,9%	12/35,3%
Всього		18	4	8	4	34

В експериментальних групах досліджуваних переважала частка хлопчиків. У відсотковому співвідношенні в дослідженні взяло участь 10 хлопчиків 5 класу (29,4 %), 3 хлопчика 6 класу (8,9%), 7 хлопчиків 7 класу (20,6%) та 2 хлопчики 8 класу (5,8 %). Загальна кількість хлопчиків 5-8 класів, що приймали участь в дослідженні становить 22 учня (64,7 %). Кількість дівчаток приблизно в 2 рази менша. В дослідженні прийняли участь 8 дівчаток 5 класу (23,5%), 1 дівчинка 6 класу (2,9%), 1 дівчинка 7 класу (2,9%), та двоє дівчат 8 класу (5,9%). Загалом це 12 дівчаток, що становить 35,3% всіх дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, які прийняли участь в дослідженні.

Всі діти, які приймали участь в дослідженні мають або легку, або помірну форму розумових порушень. Загалом легка форма розумових порушень – 6 учнів 5 класу (17,6%). Помірна форма розумових порушень у: 12 учнів 5 класу 34,8%, 4 учнів 6 класу (11,6%), 8 учнів 7 класу (23,2%) та 4 учнів 8 класу (11,6%). Загальна кількість дітей з помірними розумовими порушеннями становить 82,3 % від загальної кількості учнів, що прийняли участь в опитанні.

Крім того всі учні мають і інші патології. У зв'язку з тим, що у дітей, які мають порушення інтелектуального розвитку присутні різного роду

ураження ділянок головного мозку. Порушення виникли чи в результаті якихось генетичних мутацій, чи в результаті травм отриманих при народженні, або можливо в результаті перенесених інфекційних хвороб мами під час вагітності, або ж в результаті впливу алкоголю, наркотиків на організм дитини під час вагітності, або ж за йододефіциту у мами під час вагітності. Так частина дітей мають загальний недорозвиток мови. Це 12 учнів 5 класу (34,8%), 1 учень 6 класу (2,9%) та 4 учня 7 класу (11,6%). Загалом це половина учнів від загальної кількості учнів, що приймали участь в дослідженні. Інша половина дітей з порушеннями інтелектуального розвитку мають системний недорозвиток мовлення. Це 6 учнів 5 класу (17,4%), 3 учнів 6 класу (8,7%), та по 4 учні 7 і 8 класу відповідно, що становить 11,6% кожен. У 2 учнів 5 та 8 класу (5,8%) присутнє таке мовленнєве порушення як алалія, у 2 учнів 5 класу (5,8%) дизартрія, один 1чень 5 класу страждає на косоокість(2,9%). У 50% дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, що приймали участь в дослідженні є аутизм. Це 8 учнів 5 класу (23,2%), 2 учнів 6 класу (5,8%), 4 учні 7 класу (11,6%), і 3 учнів 8 класу 8,7%. Від загальної кількості учнів, які приймали участь в дослідженні Синдром Дауна мають 6 учнів (17,6%). Це 4 учня 5 класу (11,6%), і по одному учню в 6 та 7 класах – 2,9% кожен. На епілепсію страждають 4 учні (11,6%) - 1 учень 6 класу (2,9%), 2 учнів 7 класу (5,8%) та 1 учень 8 класу (2,9%). Синдром Ангельмана у 2 учнів (5,8%) – 6 та 8 класів. Додаткова характеристика захворювань учнів 5-8 класів з порушеннями інтелектуального розвитку, що прийняли участь в дослідженні наведена в Таблиці 1.3

Таблиця 1.3.

Додаткові характеристики захворювань учнів 5-8 класів з порушеннями інтелектуального розвитку, які прийняли участь в дослідженні

Анкетні дані	Кількість/відсоток досліджуваних				
Клас	5 клас	6 клас	7 клас	8 клас	Всього

Порушення інтелектуального розвитку	Легка	6(17,6%)				6/17,6%
	Помірна	12/34,8%	4/11,6%	8/23,2%	4/11,6%	28/82,3%
Загальний недорозвиток мовлення		12/34,8%	1/2,9%	4/11,6%		17/50%
Системний недорозвиток мовлення		6/17,4%	3/8,7%	4/11,6%	4/11,6%	17/50%
Алалія		1/ 2,9%			1 /2,9%	2/5,8%
Дизартрія		2/5,8%				2/5,8%
Косоокість		1 /2,9%				1/ 2,9%
Аутизм		8/23,2%	2/5,8%	4/11,6%	3/8,7%	17/50%
Даун		4/11,6%	1/ 2,9%	1 /2,9%		6/17,6%
Епілепсія			1 /2,9%	2/5,8 %	1/ 2,9%	4/11,8%
Синдром Ангельмана			1/ 2,9%		1/ 2,9%	2/ 5,9%

Отже, вибірка дослідження в якісному та кількісному плані є достатньо репрезентована, це дозволило забезпечити як надійність так і вірогідність проведеного дослідження.

Висновки до розділу 1.

З метою здійснення дослідження психологічних особливостей дітей з порушеннями інтелектуального розвитку було використано такі базисні психологічні принципи як принцип детермінізму, принцип єдності внутрішнього та зовнішнього, принцип системності та розвитку. Емпіричне дослідження психологічних особливостей дітей з порушеннями інтелектуального розвитку було організоване в п'ять послідовних етапів. В ході проведення дослідження застосовувалися різноманітні методи як то емпіричні, теоретичні та математичні. В процесі застосування анкетування, тестових методик було дотримано загальноприйнятих вимог в психології: визначено мету, предмет, а також галузь застосування; реалізували заданий алгоритм проведення різних проб, вправ та опрацювання результатів.

Всього в дослідженні взяли участь 34 учня 5-8 класів, з яких 18 учні 5 класу, 4 учні 6 класу, 8 учнів 7 класу та 4 учні 8 класу. Зазначені категорії досліджуваних становлять дві групи: перша група – учні з легкою формою розумових порушень; друга – учні з помірною формою розумових порушень.

Таким чином, системний виклад, якісний та кількісний склад вибірки та використання надійних статистичних і емпіричних методів дослідження у поєднанні з індивідуальним та комплексним підходом у розумінні індивідуальних особливостей кожної дитини та її здібностей, пам'яті, уваги, сприймання, мислення, мовлення, та соціальної адаптованості і комунікації забезпечили достатній ступінь вірогідності дослідження психологічних особливостей дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

РОЗДІЛ 2.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

2.1. Аналіз результатів дослідження психологічних особливостей дітей з порушеннями інтелектуального розвитку

Під час проведення дослідження психологічних особливостей дітей з порушеннями інтелектуального розвитку з самого початку було застосовано анкетування в усній формі, з метою збору загальної інформації та з'ясування рівня мовленнєвих здібностей дітей і способів комунікації, що є дуже важливим. Це дозволило на даному етапі визначитися які саме методи і проби здатні пройти діти з інтелектуальними порушеннями.

В результаті усного анкетування було отримано загальну інформацію про дітей, що брали участь в анкетуванні. Мовленнєві діти з легкою формою розумових порушень повідомили прізвище, ім'я, свій вік, клас в якому навчаються, число, місяць, рік, пору року, перелічили членів своєї родини та розповіли про погоду за вікном. Дітям, що мають помірну форму розумових порушень, було важко відповідати на деякі питання анкети. Всі учні, що прийняли участь в дослідженні мають мовленнєві порушення як різних видів, так і різного ступеня цих порушень. У дітей з помірною формою розумових порушень мовленнєві порушення більш складні. Неодноразово при проведенні опитування з такими дітьми доводилося комунікувати при допомозі вербальних та невербальних методів. Нижче наведені дані результатів анкетування дітей з порушеннями інтелектуального розвитку (Таблиця 2.1).

Таблиця 2.1

**Результати проведеного анкетування учнів 5-8 класів, що брали
участь в дослідженні**

Питання анкетування/клас	5 клас	6 клас	7 клас	8 клас	Всього
Назви своє ім'я та прізвище	12/34,8%	1/ 2,9%	2/5,8%	2/5,8%	17/50%
Скільки тобі років?	13/37,7%	1/ 2,9%	2/5,8%	1/ 2,9%	17/50%
В якому класі ти навчаєшся?	15/43,5%	1/ 2,9%	3/8,7%	2/5,8%	21/60,9%
Які шкільні предмети тобі найбільше подобаються і чому?	8/23,2%	1/ 2,9%	1/ 2,9%	2/5,8%	12/34,8%
Який сьогодні день, число, місяць, рік?	5/14,5%	1/ 2,9%	-	1/ 2,9%	7/20,3%
Яка зараз пора року?	15/ 43,5%	1/ 2,9%	3/8,7%	3/8,7	22/63,8%
Яка погода сьогодні на вулиці?	16/46,4%	1/ 2,9%	2/5,8%	3/8,7%	22/63,8%
Перерахуй членів своєї родини.	11/31,9%	1/ 2,9%	2/5,8%	2/ 5,8%	16/46,4%
В якій державі ти живеш?	8/23,2%	-	1/ 2,9%	1/ 2,9%	10/29%
Чи можеш назвати адресу де ти проживаєш?	5/ 14,5%	-	-	-	5/ 14,5%

Загалом за результатами проведеного тестування лише половина дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, що приймали участь в дослідженні змогли назвати свої прізвище і ім'я - 12 учнів 5 класу (34,8%), 1 учень 6 класу (2,9%), та по 2 учні 7 класу (5,8%) відповідно від загальної кількості респондентів.

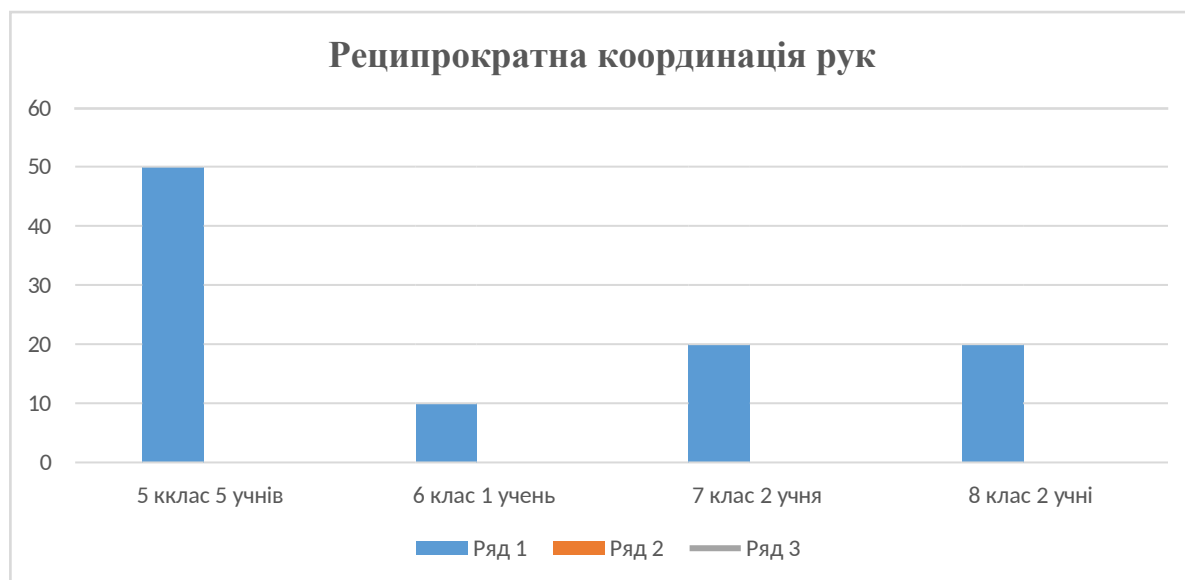
На питання скільки тобі років також відповіли 17 учнів (50%). Дані майже ті самі- в 5 класі 13 учнів точно сказали кількість років (37,7%), а в 8 класі один учень дав вірну відповідь (2,9%), інший помилився. В 6 класі один учень дав вірну відповідь на питання (2,9%), а в 7 класі 2 учнів вірно відповіли (5,8%). Загалом якщо подивитися на порушення інтелектуального розвитку, та на супутні захворювання дітей, що прийняли участь в дослідженні, ми можемо спостерігати вже на початковому етапі дослідження певні особливості. Мовленнєві діти, з легкою формою порушень інтелектуального розвитку досить легко відповідають на питання: як тебе звати, скільки тобі років, орієнтуються в часі і просторі, і набагато рідше припускаються помилок порівняно з дітьми помірної форми порушень інтелектуального розвитку. Діти з помірними розумовими порушеннями мають більш складніші ураження головного мозку і відповідно залежно від уражених ділянок головного мозку у них тою чи іншою мірою страждають пам'яті, уваги, мислення, сприйняття. Таким дітям набагато важче дати відповіді на питання анкети. Немовленнєві діти при допомозі різних жестів, вигуків певних звуків намагалися дати відповіді.

При дослідженні психологічних особливостей дітей з порушеннями інтелектуального розвитку було використано ряд методик наведених в першому розділі даного дослідження в Таблиці 1.1.

Так вестибулярний апарат та сприймання було досліджено при допомозі реципрократної координації рук. Учням, які приймали участь в дослідженні необхідно було зігнути праву руку в кулак, а ліву руку випрямити долоньку. Потім необхідно було навпаки розігнути пальці правої руки кулачка і випрямити долоньку, а ліву навпаки зібрати пальчики в кулачок. Так слід повторювати кілька разів підряд. Під час виконання даної вправи перевіряються функції підкоркових утворень, які мають забезпечувати координаційну роботу обох рук за рахунок взаємодії обох півкуль головного мозку.

Дану вправу безпомилково виконали менше третини учнів, що приймали участь в дослідженні. Це 5 учнів 5 класу (50%), 1 учень 6 класу (10%), 2 учня 7 класу (20%) та 2 учнів 8 класу (20%). Загалом 10 учнів із числа тих хто приймав участь в дослідженні взагалі (29%). Результати проведеної проби наведені в секторній Діаграмі 2.1

Діаграма 2.1

При проведенні проби «Заборчик» досліджувалися розвиток зорово-моторної координації, розвиток загальної і дрібної моторики, графомоторних навиків (Додаток 2). Дана вправа дозволяє з'ясувати чи існують труднощі при здійсненні графічних дій, чи присутній недорозвиток дрібної моторики з порушенням зорухової координації, чи існують труднощі в організації рухового контролю.

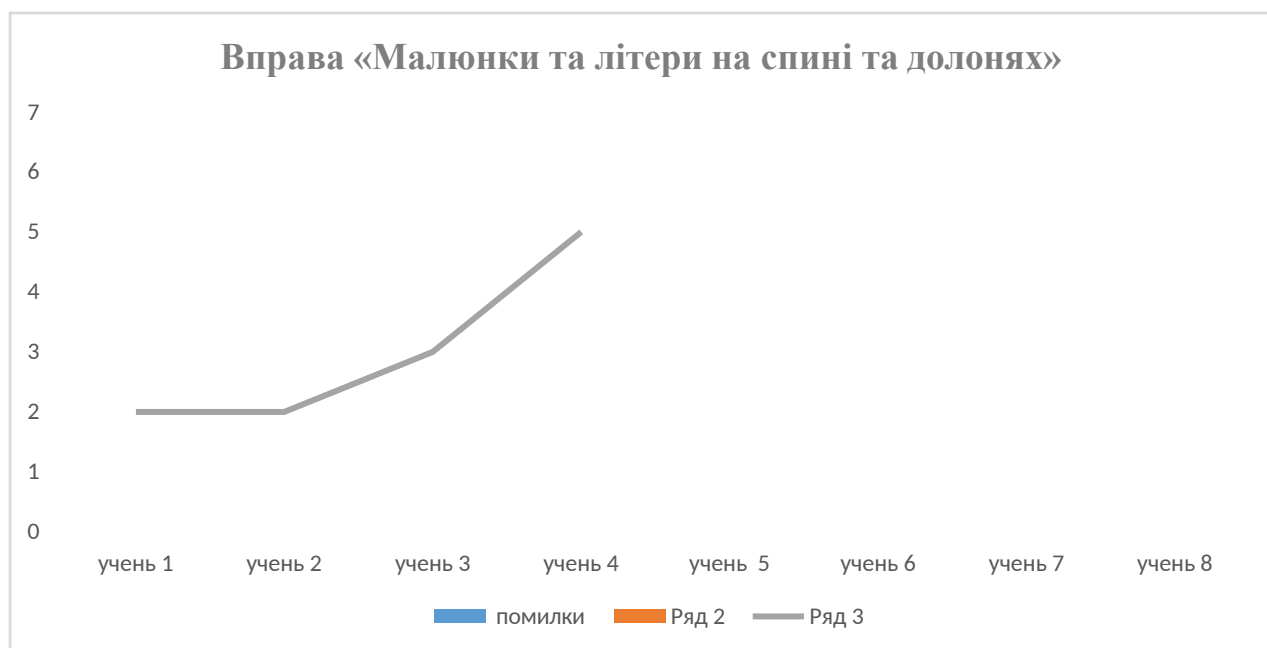
Результати виконання даної вправи були наступні: в 5 класі вправу виконали 3 учні з помірною формою розумової відсталості і 1 учень з легкою формою порушень інтелектуального розвитку (11,6 %) в 6 класі дану вправу виконав 1 учень з помірною формою порушень інтелектуального розвитку (2,9 %), в 7 класі 1 учень з помірною формою порушень інтелектуального розвитку виконав дану вправу (2,9 %), у 8 класі також 1 учень з помірною формою порушень інтелектуального розвитку виконав поставлене завдання (2,9 %). Тож лише 7 учнів з 34 виконали дану вправу (20,3 %).

У решти 27 учнів (78,3 %), що взяли участь в дослідженні, при виконанні даної вправи за результатами дослідження виявлено скутість, незграбність, неузгодженість рухів, неповний обсяг рухів, спостерігається порушення їх довільності. У дітей страждає моторика пальців та кистей рук. При аналізі результатів виконаної вправи було встановлено, що у дітей, які не впоралися з даною вправою, або виконали її неналежним чином, присутні відхилення у розвитку моторної сфери, що позначається на формуванні вміння малювати, як то проведення простих ліній та виконання дрібних деталей малюнка, письма та ручної праці.

Вправу «Малюнки та літери на спині та долонях» було проведено не з усіма дітьми. Певний відсоток дітей не сприймає, коли до них торкаються. Тож лише ті діти, які дозволили торкатися їхніх долонь виконали дану вправу. Вправу виконали 8 з 34 учнів.

З восьми учнів з яким на долоні малювалися літери 3 учнів без помилок назвали всі літери. Решта припускалися помилок: 2 учня припустилися 1 помилки, 1 учень 3 помилки, 5 учнів допустили 4 і більше помилок. Результати вправи показані в Діаграмі 2.2.

Діаграма 2.2

Пробу Хеда виконали в 5 класі 5 учнів (14,5%), в 6 класі 1 (2,9%), в 7 класі 1 (2,9%), у 8 класі 2 (5,8%). Результати показано на Діаграмі 2.3

Діаграма 2.3

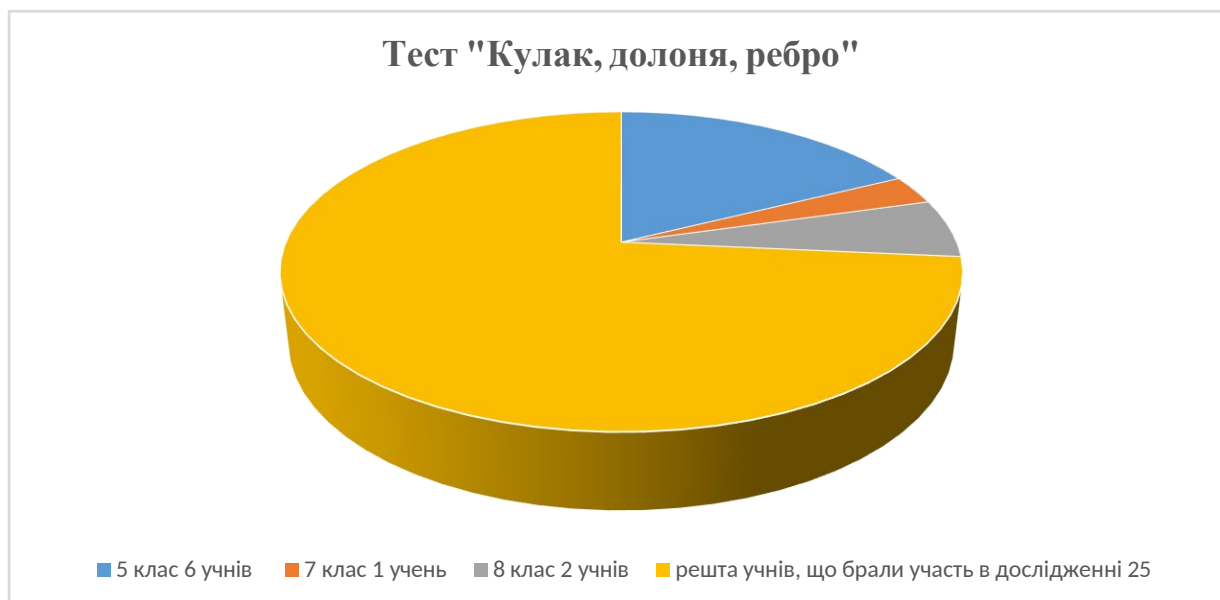
Проба Хеда належить до нейропсихологічної методики, націленої на дослідження просторового праксису. Особи, які виконували дану пробу повинні відтворити за психологом дії руками. Те що робить і показує психолог правою рукою учень має виконати правою рукою сидячи навпроти психолога, а те, що психолог виконує лівою рукою, учень має відтворити лівою рукою. Учні при виконанні даної проби допускаються помилок трьох типів: по-перше, довго здійснюють пошук необхідної пози; по-друге, припускаються дзеркальних помилок; по-третє, помилки допущені в результаті ігнорування лівої половини простору.

Результати проведеної проби Хеда свідчать, що 9 учнів від загальної кількості дітей з порушеннями інтелектуального розвитку змогли виконати дану вправу. Решта 25 учнів припускалися різного роду помилок, що свідчить про наявність відхилень у роботі головного мозку.

В процесі дослідження психологічних особливостей дітей з порушеннями інтелектуального розвитку було проведено Тест «Кулак, долоня, ребро» виконали в 5 класі 6 учнів (17,4%), в 6 класі ніхто не

впорався, в 7 класі 1 учень (2,9%), і 2 учня в 8 класі (5,8%). Результати показані в Діаграмі 2.4

Діаграма 2.4

Тест «Кулак, долоня, ребро» також є тестом при допомозі якого можна перевірити і пам'ять. Даний тест варто проводити як на початку дослідження, зафіксувати результати виконання учнем так і наприкінці дослідження, тобто приблизно через пів години попросити учня, що приймає участь в дослідженні і виконував протягом цих пів години різні вправи і проби, повторити вправу «Кулак, долоня, ребро». Безпомилково згадали послідовність виконання тесту «Кулак, долоня ребро» 4 учні 5 класу (11,6%), 1 учень 7 класу (2,9%) та 1 учень 8 класу (2,9%).

В процесі перевірки зорового гнозису та уваги учнів було проведено ряд вправ та проб. Впоралися з виконанням вправи «Чого не вистачає» по різному. Учні 5-8 класів при виконанні даної вправи припускалися різних помилок в результаті того, що в них порушені різні ділянки головного мозку, і не всі діти відповідно можуть впоратися з даним завданням. В Таблиці 2.2 наведені результати проведеної діагностики за вправою «Чого не вистачає», а також за вправою «Впізнай

предметні зображення», яка включає в себе кілька завдань: розпізнання реалістичних зображень (Додаток 4), зашумлених зображень (Додаток 5), накладених зображень (Додаток 6), незавершених зображень (Додаток 7), а також проби «Впізнай іграшку в чарівному мішку» (Додаток 8).

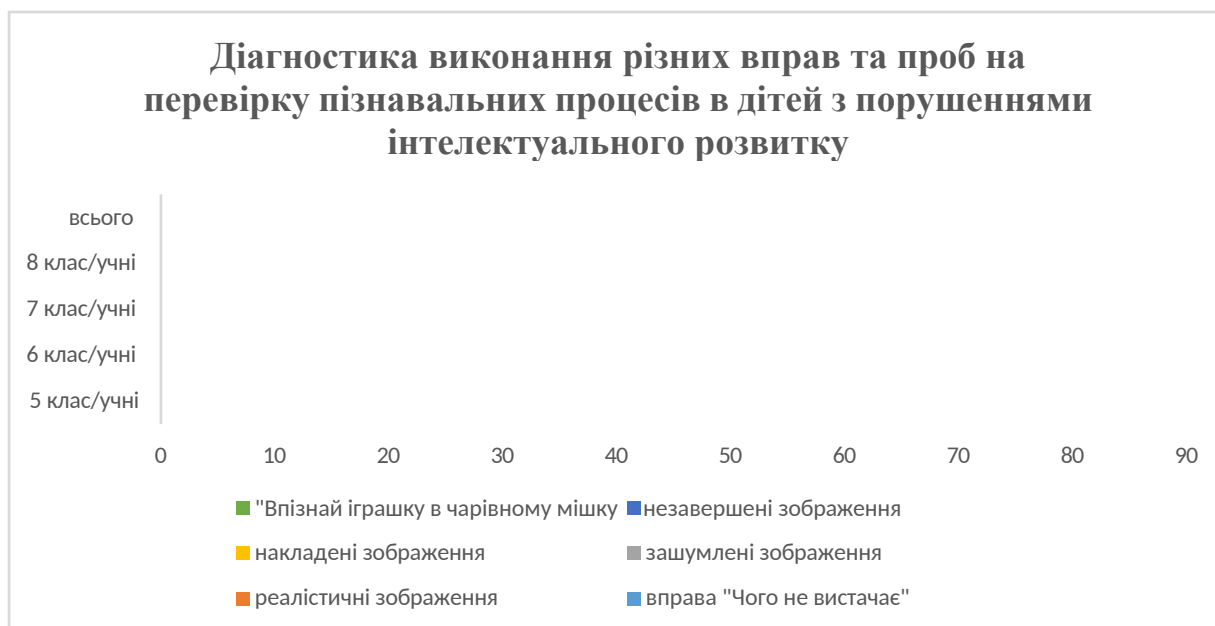
Таблиця 2.2

Результати проведення діагностики за виконанням різних вправ та проб на перевірку пізнавальних процесів в дітей з порушеннями інтелектуального розвитку

Проба (вправа) /клас	5 клас/ Учнів (%)	6 клас/ Учнів (%)	7 клас/ Учнів (%)	8 клас/ Учнів (%)	Всього
Вправа «Чого не вистачає»	8/23,2%	1/ 2,9%	2/5,8%	2/5,8%	13/37,7%
Розпізнання реалістичних зображень	16/46,4%	3/8,7%	6/17,4%	4/11,6%	29/84,1%
Розпізнання зашумлених зображень	6/17,4%	½,9%	2/5,8%	1/ 2,9%	9/26,1%
Розпізнання накладених зображень	10/29%	1/ 2,9%	2/5,8%	2/5,8%	15/43,5%
Розпізнання незавершених зображень	6/17,4%	-	2/5,8%	1/ 2,9%	9/26,1%
Проба «Впізнай іграшку в чарівному мішку»	13/37,7%	2/5,8%	4/11,6%	3/8,7%	22/63,8%

В результаті проведених проб та вправ було складено діаграму з кривими результатів дослідження пізнавальних процесів у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку (Діаграма 2.5)

Діаграма 2.5

Діаграма 2.5 результатів дослідження показує, що великий відсоток дітей з порушеннями інтелектуального розвитку найкраще впоралися з завданням, де потрібно було розпізнати реалістичні зображення, 29 учнів (84,1%) та виконали завданням «Впізнай іграшку в чарівному мішку» 22 учня (63,8%) із загальної кількості дітей, що прийняли участь в дослідженні. З вправою «Чого не вистачає» впоралося 13 учнів (37,7%), розпізнали накладені зображення 15 учнів (43,5%), а найтяжчими виявилися вправи «Розпізнання зашумлених зображень» та «Розпізнання незавершених зображень». Змогли виконати дані вправи відповідно лише 9 осіб кожно (26,1%) від загальної кількості респондентів, що приймали участь в дослідженні.

Одним із завдань дослідження було копіювання «Фігури Рея-Тейлора» (Додаток 15) . З даним завданням впоралися одиниці. В 5 класі це завдання змогло виконати лише 4 учнів (11,6%), в 6 класі 1 учень (2,9%), в сьомому класі 1 учень (2,9%), та 1 учень восьмого класу (2,9%). Всього 7 учнів (20,3%). Це трошки більше ніж 1/5 від загальної кількості осіб, що приймали участь в дослідженні. Копіювання «Фігури Рея-Тейлора» дозволяє дослідити пам'ять, просторово-зорові функції та зорово-

конструктивні навички. Результати дослідження довели, що у 79,7 % учнів з порушеннями інтелектуального розвитку мають місце порушення пов'язані з орієнтацією в просторі, а також ці діти не можуть належним чином відтворити зображення за зразком. У них страждає також дрібна моторика, їм важко впоратися з завданням, у них порушені зорово-конструктивні навички.

При допомозі даної вправи можна перевірити і пам'ять. Проте, з огляду на те що 4/5 учнів, що приймали участь в дослідженні, не змогли скопіювати фігури Рея-Тейлора, завдання відтворити дану фігуру по пам'яті не ставилося для респондентів.

В процесі дослідження психологічних особливостей дітей з порушенням інтелектуального розвитку учні 5-8 класів виконували вправу «Таблиці Шульте». Дана методика дозволяє дослідити не лише увагу учнів, а й мислення та пам'ять. Перед учнями, які виконували вправу ставилося завдання на час в 5 окремих таблицях знайти цифри від 1 до 25.

Результати виконання даної вправи наведені по кожному класу окремо, а потім зведені в загальну діаграму по класах. Зазначимо, що з даним завданням впоралися не всі. Частина учнів з помірною формою розумової відсталості є немовленнєвими, у них спостерігаються значні порушення пам'яті (їм важко вивчити цифри, вони їх забувають) тож відповідно такі учні не впоралися з даним завданням. Із загальної кількості учнів, що приймали участь в дослідженні, вправу «Таблиці Шульте» виконували 11 учнів 5 класу, 1 учень 6 класу, 3 учнів 7 класу та 3 учнів 8 класу. Загалом 18 учнів.

В опитуванні взяли участь 6 учнів з легкою формою розумової відсталості та 5 учнів з помірною формою розумової відсталості. Решта учнів 6,7,8 класів мають помірну форму розумової відсталості. В Таблицях 2.3 та 2.4 наведені Результати вправи «Таблиці Шульте».

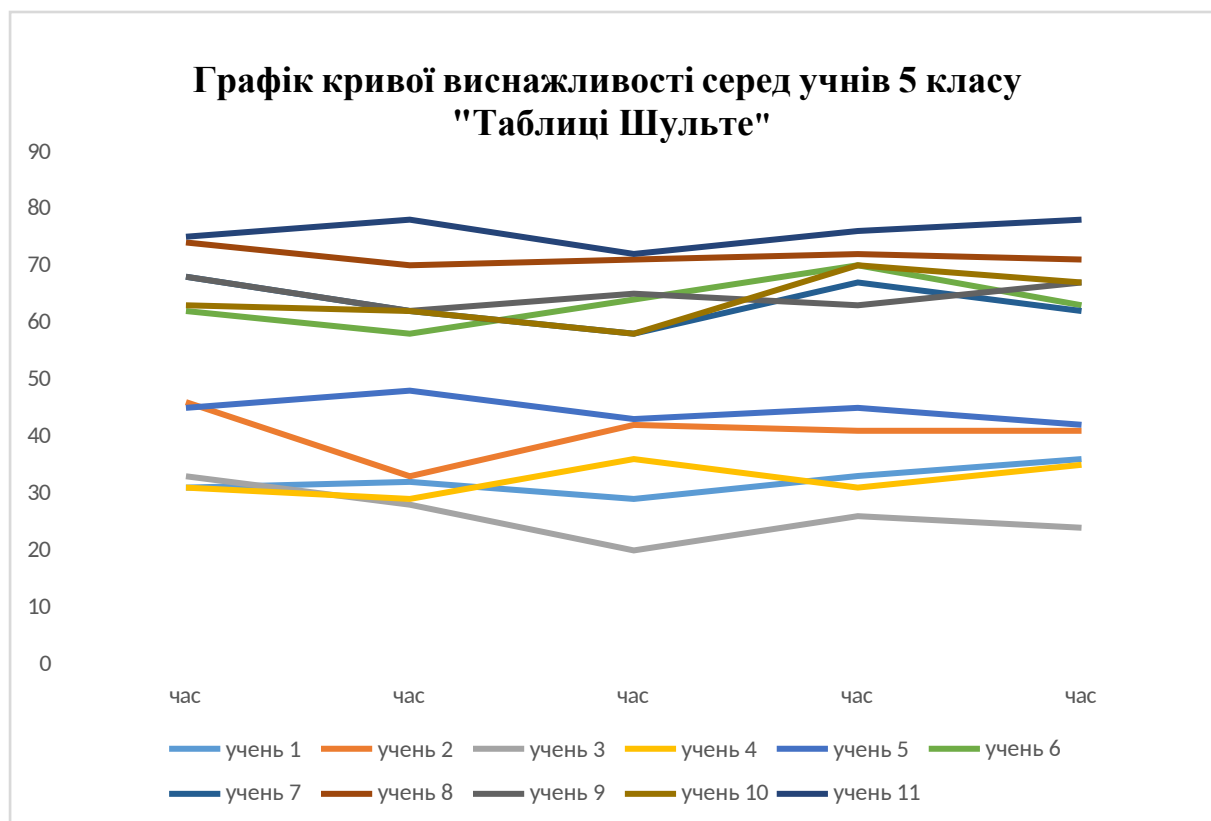
Таблиця 2.3

Результати вправи «Таблиці Шульте» учнів 5 класу

Учень	Час на виконання завдання в кожній з 5 таблиць Шульте						Сума
	Таблиця 1	Таблиця 2	Таблиця 3	Таблиця 4	Таблиця 5	Середнє	
Учень 1	31 с.	32 с.	29 с.	33 с.	36 с.	32,2	161
Учень 2	46 с.	33 с.	42 с.	41 с.	41 с.	40,6	203
Учень 3	33 с.	28 с.	20 с.	26 с.	24 с.	26,2	131
Учень 4	31 с.	29 с.	36 с.	31 с.	35 с.	32,4	162
Учень 5	45 с.	48 с.	43 с.	45 с.	42 с.	44,6	223
Учень 6	62 с.	58 с.	64 с.	70 с.	63 с.	63,4	317
Учень 7	68 с.	64 с.	58 с.	67 с.	62 с.	63,8	319
Учень 8	74 с.	70 с.	71 с.	72 с.	71 с.	71,6	358
Учень 9	68 с.	62 с.	65 с.	63 с.	67 с.	65	325
Учень 10	63 с.	62 с.	58 с.	70 с.	67 с.	64	320
Учень 11	75 с.	78 с.	72 с.	76 с.	78 с.	75,8	379

На основі даних наведені в Таблиці 2.3 ми можемо помітити, що учні з легкою формою розумових порушень досить швидко впоралися з завданнями, які стосувалися пошуку чисел від 1 до 25 на час. Результати перших 6 учнів, наведених в таблиці - це результати учнів з легкими порушеннями інтелектуального розвитку. Результати 7-11 учнів відповідно це результати учнів з помірними порушеннями інтелектуального розвитку. Ці учні набагато довше виконують дане завдання порівняно з однолітками, що навчаються в паралельному класі і мають легку форму розумових порушень. На основі зібраних даних було створено Діаграму 2.6, в якій графічно можна побачити результати кожного учня, та додатково можна побачити рівень виснажливості учнів 5 класів з порушеннями інтелектуального розвитку як легкої так і помірної форми розумових відхилень.

Діаграма 2.6

Ми висунули гіпотезу про те, що діти, які мають легку форму розумової відсталості набагато швидше впоралися з завданням «Таблиці Шульте». При допомозі методу статистичної перевірки гіпотези які базуються на розподіленні Стюдента ми спробуємо довести дану гіпотезу. t-критерій Стюдента є найчастіше використовується з метою перевірки рівності середнього значення у двох вибірках.

На підставі даних проведеної діагностики «Таблиці Шульте» серед учнів 5 класів з легкою та помірною формою відхилень інтелектуального розвитку спробуємо довести висунуту гіпотезу. Для цього використаємо дані наведені в Таблиці 2.3. Зокрема дані середнє та сума і занесемо їх до Таблиці 3.4. Вирахуємо відхилення від середнього та квадрат відхилень. Результати подані в Таблиці 2.4.

Таблиця 2.4.

Порівняльний статистичний аналіз результатів тестувань учнів 5 класів з легкою та помірною формами інтелектуальних порушень за результатами проходження тесу «Таблиці Шульте» за t-критерієм Стьюдента

№	Група		Відхилення від середнього		Квадрат відхилень	
	Учні з легкою формою ППР	Учні з помірною формою ППР	$\sum(x_1 - \bar{x})$	$\sum(y_1 - \bar{y})$	$\sum(x_1 - \bar{x})^2$	$\sum(y_1 - \bar{y})^2$
1	161	319	201-161	340-319	-40 ²	21 ²
2	203	358	201-203	340-358	-2 ²	-18 ²
3	131	325	201-131	340-325	-70 ²	15 ²
4	162	320	201-162	340-320	-39 ²	20 ²
5	223	379	201-223	340-379	-22 ²	-39 ²
6	317	-	201-317		-116 ²	
Сума	1207	1701			-21965	-10779
Середнє	201	340				

Отримані результати підставимо за формулами:

$$S_d = \sqrt{\frac{\sum(x_1 - \bar{x})^2}{n_1 - 1} + \frac{\sum(y_1 - \bar{y})^2}{n_2 - 1}} = \sqrt{\frac{21965}{9} + \frac{10779}{11}} = 36,52$$

В результаті обчислення у нас $S_d = \sqrt{\frac{21965}{9} + \frac{10779}{11}} = 36,52$

$t_{emn} = \frac{|201 - 340|}{36,52} = 3,806$ при цьому число ступенів свободи $k=11$

За таблицею t-критерію Стьюдента (Додаток 25) знаходимо показники для $k=11$. Вони становлять:

$$0,05 = 2,20; \quad 0,01 = 3,11; \quad 0,001 = 4,49$$

Отримане $t_{emn} = 3,806$

Таким чином ми можемо констатувати, що показники t_{emn} розташовані ближче до 0,01.

Дослідження щодо результатів виконання завдання «Таблиці Шульте» проходили також і інші учні з порушенням інтелектуального розвитку. Результати виконання завдання на час «Таблиці Шульте» в 6-8 класах показані в Таблиці 2.5

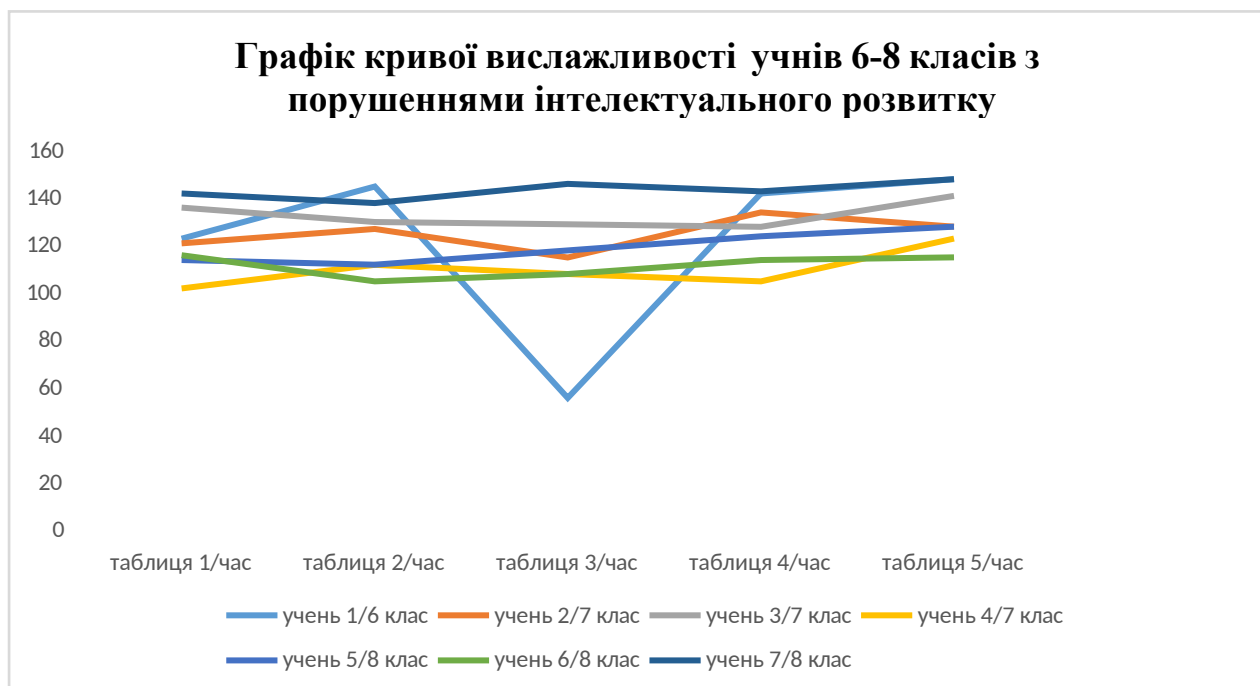
Таблиця 2.5

Зведена таблиця результатів «Таблиці Шульте» учнів 6,7,8 класів

Учень/ клас	Час на виконання завдання в кожній з 5 таблиць Шульте						
	Таблиця 1	Таблиця 2	Таблиця 3	Таблиця 4	Таблиця 5	Сере дне	Сума
Учень 1/ 6 клас	123 с.	145 с.	56 с.	142 с.	148 с.	122,8 с.	614 с.
Учень 2/ 7 клас	121 с.	127 с.	115 с.	134 с.	128 с.	125 с.	625 с.
Учень 3/ 7 клас	136 с.	130 с.	129 с.	128 с.	141 с.	132,8 с.	664 с.
Учень 4/ 7 клас	102 с.	112 с.	108 с.	105 с.	123 с.	110 с.	550 с.
Учень 5/ 8 клас	114 с.	112 с.	118 с.	124 с.	128 с.	119,2 с.	596 с.
Учень 6/ 8 клас	116 с.	105 с.	108 с.	114 с.	115 с.	111,6 с.	558 с.
Учень 7/ 8 клас	142 с.	138 с.	146 с.	143 с.	148 с.	143,4 с.	717 с.

На підставі проведення діагностики за «Таблицями Шульте» серед учнів 6-8 класів було побудовано графік кривої вислажливості учнів з порушеннями інтелектуального розвитку (Діаграма 2.7). Цей графік чітко показує як в процесі виконання вправи діти, що приймали участь в дослідженні виснажуються .

Діаграма 2.7

На підставі проведеного дослідження і порівняння результатів проходження завдання за «Таблицями Шульте» у учнів 5,6,7,8 класів ми прийшли до висновку, що учні з помірною формою розумових відхилень порівняно з учнями з легкою формою розумових відхилень виконують дану вправу набагато довше. І це не залежить від віку і тих знань, які мають учні. Пізнавальні процеси сприймання, уваги, мислення, пам'яті відбуваються швидше у учнів з легкою формою розумових відхилень ніж у учнів з помірною формою розумових відхилень. Діти 5-8 класів знають цифри від 1 до 25, вміють рахувати, проте пізнавальні процеси мають більшу інтенсивність і протікають швидше саме у учнів з легкою формою розумових відхилень.

В процесі дослідження увага перевірялася за допомогою вправи «Четвертий зайвий» (Додаток 11). Результати виконання даного завдання показані на Діаграмі 2.8

Діаграма 2.8

З даним завданням впоралися і не зробили жодної помилки 7 учнів 5 класу (20,3%), 1 учень 6 класу (2,9%), 2 учня 7 класу (5,8%), 2 учня 8 класу (5,8%).

Дрібну моторику, а також увагу учнів 5-8 класів досліджували при допомозі математичного інструменту «Абакус». В ході дослідження було використано звичайну рахівницю. Дана проба дослідження вміння здійснювати незначні математичні обрахунки при допомозі рахівниці дозволила з'ясувати не лише рівень математичних знань як то вміння рахувати одиницями, десятками і сотнями, а також в результаті застосування методу спостереження було з'ясовано у яких учнів присутні труднощі дрібної моторики. Дрібна моторика напряду пов'язана з мовленням та вмінням комунікувати при допомозі вербальних методів. Володіють методикою «Абакус», а саме навичками математичного обрахунку на рахівниці 6 учнів – це становить 17,6 % від загальної кількості респондентів, які брали участь в дослідженні. Результати дослідження показано на Діаграмі 2.9

Діаграма 2.9

Серед 34 учнів, що прийняли участь в дослідженні з поміж проведених тестів вміють самостійно без сторонньої допомоги розфарбовувати малюнок, дотримуючись меж 15 учнів, що становить 44,1 % від кількості опитаних. Результати дослідження розміщені в Діаграмі 2.10

Діаграма 2.10

Серед учнів 5-8 класів, які приймали участь в дослідженні було проведено «Коректурну пробу» Бурдона (Додатки 12,13). В процесі дослідження при виконанні «Корекційної проби» Бурдона учні 5,6 класів з помірною формою розумових порушень виконували дане завдання із

зображенням різного роду геометричних фігур (Додаток 13). Вони досить непогано впоралися з завданням і знайшли відповідно до завдання психолога ті чи інші фігури на запропонованому зображенні. Учні 5 класу з легкою формою розумових порушень, а також учні 7,8 класів з помірною формою розумових порушень також виконували дане завдання, проте їм замість геометричних фігур було запропоновано знайти всі букви, які психолог називав у даному завданні.

Результати виконаного завдання: у 5 класі 7 учнів (20,3%) без помилок знайшли всі фігури (букви), 2 учні (5,8%) пропустили по 1 фігурі, 1 учень (2,9%) пропустив 2 фігури, 5 учнів припустилися 3 помилок (14,5%), тобто не помітили фігур, 3 учні (8,7%) втомилися і не виконали дану вправу до кінця. В 6 класі 1 учень (2,9%) один учень безпомилково і досить швидко впорався з даним завданням, 2 учні (5,8%) пропустили по 3 і 4 фігури, а 1 учень (2,9%) взагалі невірно показував фігури (не орієнтується у геометричних фігурах, та не знає українського алфавіту оскільки є немовленнєвим і має важкі патології помірної форми розумових порушень). В 7 класі 2 учні (5,8%) безпомилково впоралися з завданням, не помітив 1 фігури (цифри) один учень (2,9%), 2 учні (5,8%) не помітили по 4 і 5 фігур, 3 учнів (8,7%) плуталися при виконанні даного завдання, оскільки також не розрізняють геометричні фігури у зв'язку тим, що їм важко запам'ятати інформацію. Вони мають помірну форму розумових порушень пов'язаних із патологією головного мозку. У 8 класі 3 учнів (8,7%) впоралися із завданням без помилок, 1 учениця (2,9 %) не змогла виконати даного завдання, оскільки не розрізняє геометричних фігур.

Результати «Коректурної проби» Бурдона наведено в Таблиці 2.6 та унаочнено в Діаграмі 2.11

Таблиця 2.6

Зведена таблиця результатів «Корекційної проби» Бурдона учнів 5, 6, 7, 8 класів

Кількість допущених помилок	Кількість/відсоток досліджуваних					
	Клас	5 клас 18 учнів/ 52,9 %	6 клас 4 учні/ 11,8%	7 клас 8 учнів/ 23,5%	8 клас 4 учні/ 11,8%	Всього 34 учні/100%
0 помилок		7 /20,3%	1/ 2,9%	2/5,8%	3/8,7%	13/37,7%
1 помилка		2/5,8%		1/ 2,9%		3/8,7%
2 помилки		1/ 2,9%				1/ 2,9%
3 помилки		5/14,5%	1 /2,9%			6/17,4%
4 помилки			1/ «,9%	1/ 2,9%		2/5,8%
5 помилок				1/ 2,9%		1/ 2,9%
Не впоралися з завданням, бо швидко виснажуються		3/8,7%				3/ 8,7%
Не впоралися з завданням, оскільки не розрізняють ні геометричних фігур, ні букв			1/ 2,9%	3/ 8,7%	1/ 2,9%	5/14,5%

Діаграма 2.11

Проведення вправи «Пошук заданої фігури серед ряду інших» певною мірою перегукується з вправою «Коректурна проба» Бурдона. Ті учні, які безпомилково і швидко впоралися з «Корекційною пробою» Бурдона досить легко виконали завдання «Пошук заданої фігури серед ряду інших». Крім того дану вправу також виконали ті учні, що припускалися помилок виконуючи завдання «Корекційної проби» Бурдона. Не впоралися з завданням лише ті учні, що не розрізняють геометричних фігур. Це 1 учень 5 класу, 3 учні 7 класу і 1 учень 8 класу всього 5 учнів (14,5%) серед загальної кількості учнів з порушеннями інтелектуального розвитку, що брали участь в дослідженні. Варто зауважити, що при допомозі виконання вправи «Пошук заданої фігури серед ряду інших» перевіряється не лише увага і вміння розрізняти геометричні фігури, також при допомозі даної вправи досліджується зоровий гнозис, зокрема розрізнення фігур як за формою так і за кольором. Кольори розрізняють усі учасники дослідження, проте не всі можуть співставити назву кольору з самим кольором. Перевірити чи розрізняє той чи інший учень кольори досить легко можна при допомозі наліплення пластиліну певного кольору за шаблоном Додаток 22.

В процесі дослідження учням 5-8 класів з порушеннями інтелектуального розвитку було запропоновано скопіювати фігуру Рея-Тейлора. При допомозі відтворення даної фігури досліджуються різні критерії кількісної оцінки точності копіювання та відтворення, а також організації як прояву фронтальної регуляції нейрокогнітивних функцій. Крім того перевіряється як графомоторика так і пам'ять.

При допомозі проби «Розуміння сюжетної картини» одноактної (Додаток 16) та багатоактної (Додаток 17) досліджується мислення. Послідовність подій за сюжетними зображеннями змогли відтворити одноактну сюжетну картину 9 учнів 5 класу (26,1%), по 1 учню 6 (2,9%), 7 (2,9%), 8 (2,9%) класів. Розвиток подій за багатоактною картиною змогли

розповісти 4 учні 5 класу (11,6%) та по одному учню 6 (2,9%), 7 (2,9%), 8 (2,9%) класів. Загалом 7 учнів (20,7%) змогли впоратися з завданням.

Особливості мислення в процесі дослідження перевіряють також при допомозі вправи «Четвертий зайвий» (Додаток 11). В результаті проведення даної проби з учнями 5-8 класів, що мають порушення інтелектуального розвитку були отримані наступні результати: дали вірну відповідь, проявили логічне мислення при виконанні даної вправи 5 учнів 5 класу (14,5%) , 1 учень 6 класу (2,9%), 1 учень 7 класу (2,9%) та 1 учениця 8 класу (2,9%). Решта учнів (26/ 75,4%) з порушеннями інтелектуального розвитку припускалися помилок при виконанні даного завдання. Результати вправи «Четвертий зайвий» показані в Діаграмі 2.12

Діаграма 2.12

Графомоторні здібностей дітей з порушеннями інтелектуального розвитку перевірялися в процесі дослідження при виконанні наведених вище вправи «Фігура Рея-Тейлора» та проби «Заборчик». Результати дослідження наведені вище в даному розділі.

Також учні виконували ряд інших завдань. При допомозі методу спостереження було зібрано інформацію про графомоторні здібності учнів та внесено до Таблиці 2.7

Таблиця 2.7

Зведена таблиця результатів графомоторних здібностей учнів 5, 6, 7, 8 класів з порушеннями інтелектуального розвитку, що приймали участь в дослідженні

Анкетні дані	Кількість/відсоток досліджуваних					
Діагностична робота Вправи на дрібну моторику	Клас	5 клас 18 учнів/ 52,9 %	6 клас 4 учні/ 11,8%	7 клас 8 учнів/ 23,5%	8 клас 4 учні/ 11,8%	Всього 34 учні/100%
Малювання та розфарбовування (дотримання меж малюнку)		12/35,28%	1/ 2,94%	1/ 2,94%	1/ 2,94%	15/44,1%
Абакус		4/11,76%	1/ 2,94%	-	1/ 2,94%	6/17,64%
Ігри з сірниками і зубочистками		6/17,64	1/ 2,94%	-	1/ 2,94%	8/23,52%
Ігри з пазлами		11/32,34%	1/ 2,94%	1/ 2,94%	2/5,88%	15/44,1%
З'єднання точок (50) щоб отримати певну фігуру чи картину не відриваючи долонь від аркуша паперу		11/32,34%	1/ 2,94%	1/ 2,94%	2/5,88%	16/47,04%
Ліплення з пластиліну, солоного тіста чи глини		12/35,28%	1/ 2,94%	1/ 2,94%	1/ 2,94%	15/44,1%

На основі зібраних даних було побудовано діаграму графомоторних здібностей учнів 5-8 класів з порушеннями інтелектуального розвитку (Діаграма 2.12)

Діаграма 2.12

Що стосується особливостей мовлення, то відмітимо, що всі без винятку діти з порушеннями інтелектуального розвитку мають порушення мовлення. В Таблиця 2.3 показано відсоток дітей, у яких має місце загальний недорозвиток мовлення це 12 учнів 5 класу (34,8%) один учень 6 класу (2,9%), 4 учні 7 класу (11,6%). Разом це 17 учнів, тобто 50% від загальної кількості, що прийняли участь в дослідженні. Інша половина 50 % - 17 учнів мають системний недорозвиток мовлення: 6 учнів 5 класу (17,4%), 3 учнів 6 класу (8,7%), 4 учня 7 класу (11,6%) та 4 учня 8 класу (11,6%). З них у 2 учнів стоїть діагноз алалія (5,8%), у 2 учнів дизартрія (5,8%). З учнями щоденно працюють логопеди, інші заняття проводять виключно учителі-дефектологи, проте досить важко усунути вади мовленнєвого характеру, оскільки вони напряму пов'язані з порушеннями в роботі головного мозку, так досить часто і з фізичними вадами мовленнєвого апарату. В процесі дослідження розвиток мовлення у таких дітей перевірявся процес розуміння ними логіко-граматичної структури речення, створення розповіді за картинками та розуміння сенсу сюжетної картинки. Мовленнєві діти могли дати відповіді на питання, складали невеличкі розповіді, проте їхній словарний запас є бідним. Вони оперують невеличкими словосполученнями. Речення не складні. У більшості випадків вимова не чітка, говорять на ніс, багато звуків не вимовляють. Не мовленнєві учні користуються різного роду системами жестів і міміки в процесі спілкування і комунікації.

Діти, що приймали участь в дослідженні навчаються за індивідуальною шкільною програмою спеціально адаптованою під можливості кожного учня. В процесі навчання вони також комунікують між собою та оточуючими (батьками, вчителями-дефектологами, логопедом, психологом, асистентами вчителя, з однокласниками та іншими людьми). Дуже важливо знати рівень соціальної адаптованості та комунікації кожного учня. З цією метою в процесі дослідження було проведено пробу «Сходинок» (Додаток 19), з'ясоване місце учня в шкільному колективі за методикою «Мій клас» (Додаток 20) та визначено рівень психологічного здоров'я учнів за методикою «Дерево з

чоловічками». В дослідженні не подано зведеної таблиці чи діаграми на основі проведених методик на визначення рівня соціальної адаптованості. Отримані дані та результати є корисними для визначення цілісної картини психологічних особливостей дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. Ментальне (психологічне) здоров'я, рівень комунікації, соціальна адаптованість важлива складова, яка в поєднанні з розвитком різних пізнавальних процесів допомагають дітям з порушеннями інтелектуального розвитку не лише засвоювати якісь знання, розвивати соціальні навички, а й сприяють формуванню індивідуальності кожної дитини, незважаючи на вади чи порушення, які не відповідають нормі.

Отже, підсумовуючи вище викладене зазначимо, що в процесі дослідження психологічних особливостей дітей з порушеннями інтелектуального розвитку було застосовано різні методики, проби, вправи, які дозволили з'ясувати рівень пізнавальних процесів у учнів. Так були застосовані методики на дослідження сприймання, кінестетичного праксису, зорового гнозису, а також пам'яті, уваги, мислення, графомоторики, розвиток мовлення. Крім того було досліджено рівень соціальної адаптованості та комунікації з метою визначення рівня психологічного здоров'я.

За результатами дослідження ми можемо констатувати, що у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку в наслідок порушень між емоційними та пізнавальними процесами, спостерігається недостатня розвиненість здібностей як до контролю так і самоконтролю власної поведінки. У таких дітей спостерігається низький рівень пізнання та активності, мисленню не підпорядковуються безпосередні потреби та емоційні прояви. Вони не усвідомлюються і не контролюються дитиною. Почуття дітей з порушеннями інтелектуального та психофізіологічного розвитку бідні та недиференційовані. Діапазон їхніх почуттів загалом не великий, відсутні відтінки переживань. Спостерігається неадекватність та непропорційність емоцій. Слабкість інтелектуального регулювання

почуттів виражається в неадекватному корегуванні власних почуттів в залежності від ситуації. (До прикладу маленька образа може сприйматися як афективний стан: дитина може дуже переживати і кричати коли хтось зламає її олівець чи ручку, в той же час залишається байдужою і не переживає коли мама захворіє). Настрій таких дітей дуже часто залежить від випадкових причин, є нестійким.

Структура інтелекту у таких дітей порушена. Як відмічалось вище порушення інтелектуального розвитку поєднується з порушеннями мовлення, моторики, сприймання, уваги, пам'яті, емоційної сфери та довільних сфер поведінки. Значною мірою можна зменшити рівень порушень інтелектуального розвитку якщо діагноз буде встановлено у ранньому віці і по відношенню до такої дитини почне здійснюватися відповідна педагогічна програма розроблена спеціально для такої категорії школярів з інтелектуальними порушеннями. Розвиток таких дітей відбувається значно повільніше, нетипово, можливим є різке відхилення.

Недостатній розвиток мислення обмежує можливість аналізувати свою поведінку школярами з порушеннями психофізіологічного розвитку. У таких дітей доволі часто формується підвищена самооцінка, яка може виникати як псевдокомпенсаторне утворення у відповідь на низьку оцінку з боку оточуючих. Висока самооцінка разом з некритичністю як до себе так і до оточуючих є перешкодою на шляху формування Я-ідеального у структурі самосвідомості. Особи молодшого шкільного віку і навіть підлітки не вміють користуватися засвоєними розумовими діями. Школярі з порушеннями психофізіологічного розвитку не вміють належним чином користуватися засвоєними навичками. У них значно пізніше порівняно із нормотиповими дітьми розвиваються духовні, естетичні, моральні почуття. Це також пов'язано з недорозвиненням мислення.

2.2. Практичні рекомендації для роботи з дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку

В залежності від психологічних особливостей дітей з порушеннями інтелектуального розвитку варто застосовувати різні методики роботи з метою покращення роботи пізнавальних процесів таких як сприймання, увага, пам'ять, мислення та ін. Така робота називається корекцією. Корекційна робота являє собою комплекс різного роду вправ націлених на розвиток та тренування різних пізнавальних процесів. Слід починати з сенсорної інтеграції та корекції моторного розвитку шляхом спеціальних вправ та ігор.

Суть сенсорної інтеграції полягає в роботі дитини з порушеннями інтелектуального розвитку в спеціально обладнаній кімнаті. В даній кімнаті сенсорної інтеграції має бути створене інтерактивне середовище розвитку, де дитина при допомозі різного стимульного матеріалу має можливість розвивати свої органи чуття (слух, нюх, зір, смак, тактильність, вестибулярний апарат, пропріорецепцію), моторику, а також координацію та мовлення. Під час проведення занять з сенсорної інтеграції дітям мають бути запропоновані різного роду ігри, вправи, завдання, які спеціально підібрані в залежності від специфіки наявних труднощів у дитини.

Кожне заняття з сенсорної інтеграції має стати цікавою навчальною діяльністю, в процесі якої дитина з порушеннями інтелектуального розвитку буде виконувати не лише різноманітні вправи, а й вчиться пізнавати навколишній світ. На заняттях у дітей має розвиватися як розуміння мовлення, моторика мовлення, так і проводитися запуск мовлення та збагачуватися словниковий запас.

Одним з завдань яке ставиться перед фахівцем, що проводить заняття з сенсорної інтеграції є встановлення емоційного контакту з дитиною, з метою розвитку комунікації і взаємодії як на вербальному так і невербальному рівнях. В процесі реалізації сенсорної інтеграції дитина має бути включена в цікавий для неї процес, при якому вона буде вмотивована на виконання завдань.

Сенсорна інтеграція буде корисною для дітей з порушеннями моторного планування, затримкою мовлення чи мовленнєвого розвитку; для дітей з моторною незграбністю (порушенням цілеспрямованого руху), тобто для тих кому важко освоювати нові рухи і формувати відповідні навички; корисною вона буде і для дітей з дуже низьким чи дуже високим рівнем рухової активності; дітям, що мають недостатню чи надмірну чутливість до зорових, тактильних та слухових стимулів; для дітей з розладами аутичного спектру тобто з порушеннями емоційно-вольової сфери; для дітей які з певних причин уникають торкання до певних фактур як то пластилін, глина, пісок чи різні рідини; для дітей зі слабким вестибулярним апаратом, тобто для тих, хто погано почувається на каруселях та гойдалках.

В сенсорних кімнатах зазвичай дуже багато різних технічних засобів як звукових так і слухових, різних предметів та речей. В таких кімнатах містяться різні сенсорні коробки (контейнери) в яких містяться різного роду тактильні матеріали, які діти мають досліджувати руками. Гра чи то дослідження цих матеріалів допоможе дітям підвищувати тактильне сприйняття, розвивати дрібну моторику, концентрацію, увагу, стимулюють процеси мовлення та пізнавальні психічні процеси.

Наявність сухого басейну з кульками має на меті покращити психоемоційний стан дитини, розвинути дрібну моторику, дозволить задовольнити потребу в постійному русі, розвивати візуальну та тактильну чутливість. Всі ці фактори мають на меті позитивно впливати і на м'язову систему і на загальну моторику. В таких кімнатах досить часто знаходяться спеціальні доріжки, вкриті різними за формою і твердістю матеріалами, що використовуються для стимуляції і масажу стоп з метою впливу на біологічно активні точки.

В процесі сенсорної інтеграції відбувається отримання різних тактильних відчуттів, що сприяє активації або ж розслабленню нервової системи дитини. Крім того дані вправи є превентивними і мають запобігати

виникненню та розвитку порушень опорно-рухового апарату. Застосування засобів вестибулярної стимуляції покликані розвивати реакцію рівноваги, зорово-моторної та білатеральної координації, моторного планування, а також тренують м'язи і загальну поставу. Під час занять в сенсорній кімнаті психолог повинен використовувати різні інтелектуальні ігри та вправи, націлені на розвиток пізнавальних психічних процесів, які також впливатимуть на розвиток дрібної і загальної моторики. В результаті комплексу різних вправ та ігр, в процесі сенсорної інтеграції відбувається цілеспрямована злагоджена співдія усіх сенсорних систем, що позитивно вплине на організацію повноцінної правильної діяльності організму дитини, яка має порушення як інтелектуального так і фізичного розвитку.

Ведучи мову про корекційну роботу, то корекційна робота як така має бути направленою на впорядкувати темпу рухів, а також синхронізувати взаємодію рухів рук. Не завжди вона проводиться в сенсорній кімнаті. Корекційна робота повинна проводитися дефектологами, логопедами та іншими фахівцями з абілітації. В процесі корекційної роботи необхідно здійснювати тренувальні вправи з метою запам'ятовування серії рухових актів. В учнів необхідно виховувати швидкість рухових реакцій на словесні інструкції, а також слідкувати щоб відбувався розвиток тонких рухових координацій. З цією метою вчителі-дефектологи та інші фахівці, які працюють з дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку мають належну увагу приділяти вправам і завданням на розвиток дрібної моторики і координації руху рук.

Дані вправи непрямым чином мають впливати на загальний інтелектуальний розвиток дітей як з порушеннями інтелектуального розвитку так і без таких порушень. Крім того дані вправи повинні поліпшувати навичку письма. Загалом тренуючи пальці рук та здійснюючи координовані рухи має здійснюватися стимулюючий вплив на психічний розвиток індивіда, що є потужним засобом підвищення працездатності кори головного мозку.

В процесі корекції слід приділяти велику увагу іграм. Гру слід застосовувати між вправами чи в поєднанні з вправ, що націлені на розвиток сприймання, уваги, тренування пам'яті, розвиток мислення і мовлення. Під час занять на кожні дві вправи слід застосовувати 1 гру.

Так до прикладу при виконанні вправ, що впливають на кінестетичну і кінетичну основу рухів слід закріпити засвоєні навички грою. Тривалість вправ разом з грою не повинна перевищувати 8 хвилин, саме стільки часу відбувається максимальна концентрація уваги у дітей, згодом вони втомлюються і втрачають інтерес як до вправ, так і до гри. Застосовувати поєднання вправ і гри рекомендується не більше 3-4 разів на день.

Вправи та ігри бажано включати в план заняття, крім того рекомендується батькам виконувати разом з дітьми дані вправи і ігри з метою закріплення умінь та навичок.

З метою розвитку кінестетичного праксису, графомоторики, зорового та слухового гнозису, в процесі формування навички письма і читання необхідно розвивати мовленнєвий слух дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. Для дітей, у яких має місце загальний недорозвиток мовлення чи системний недорозвиток мовлення важливим є формування та тренування вміння чути та виокремлювати з слів окремі звуки. Діти мають навчитися формувати дію послідовного виділення звуків з слів (слуховий гнозис).

Серед вправ націлених на формування графічних навичок слід звернути увагу на кілька моментів, в першу чергу матеріал. Так, до прикладу використання фломастерів під час виконання письмових вправ на письмі вимагає від дитини сильного натиску. Лінії які малює дитина виходять яскравими та привабливими, що посилює інтерес учнів. Вчитель-дефектолог чи асистент вчителя, логопед і інші фахівці, при застосуванні графомоторних вправ мають слідкувати як за положення тіла при письмі так і за положенням фломастера, олівця чи ручки. При цьому слід пам'ятати, що послідовність завдань має бути побудована відповідно до закономірностей формування

графічного досвіду. Спочатку діти вчаться обводити контури предметів, потім відпрацьовують виконання кругових рухів, згодом переходять до різних ліній починаючи від менш складних до більш складних. На відміну від звичайних дітей, у яких немає порушень психічного розвитку, діти з психічними вадами набагато пізніше і повільніше засвоюють різного роду графомоторні навички. Дуже часто в навчально-реабілітаційних центрах діти з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня в 5-6 класах ще вивчають написання літер алфавіту, вчать читати і писати по складах. Таким дітям набагато складніше оволодіти навичками письма та читання. Тож різного роду графомоторні вправи, вправи на читання в поєднанні з іграми мають постійно застосовуватися вчителями-дефектологами, логопедами, психологами і іншими фахівцями.

Послідовність завдань має бути побудована від більш простих до більш складних. Ті чи інші лінії на папері варто «відрепетирувати» рухами в повітрі. Штрихування є наступним етапом розвитку довільної графомоторної діяльності для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку в середній школі. Варто також постійно практикувати графічні диктанти, тобто виконання візерунків, різного роду малюнків під диктовку. В процесі виконання графічних диктантів на зразок графічних диктантів Ельконіна розвивається вміння не лише чути, а й розуміти словесні інструкції вчителя, виконувати завдання, які моделюють навчальну діяльність учнів.

Тренувати пам'ять та увагу можна при допомозі вивчення різноманітних віршів та пісень. Також тренувати пам'ять можна при допомозі ігрових методів. Так можна проводити гру «Запам'ятай картину» та гру «Мозаїка». Крім того поліпшують пам'ять розповідь коротких історій, а діти повинні відтворити послідовність подій в правильному порядку. Розвивати пам'ять допомагає вправа асоціацій. При виконанні даної вправи слід вказати слова чи об'єкти і попросити дітей створити асоціації між цими словами з метою кращого запам'ятовування цих слів.

Не менш важливими є вправи на концентрацію уваги. З поміж завдань, які вимагають тривалої концентрації уваги є вправа складання пазлів чи розв'язування різного роду головоломок.

З поміж вправ, що покращують пам'ять слід віділити вправи на послідовність. Так до прикладу приготування їжі вимагає послідовності виконання певних дій з метою приготування смачної страви.

Зараз дуже багато дітей в період розвитку різноманітних гаджетів сидять в телефонах, планшетах. Концентрація уваги у них знижується. З метою відновлення концентрації уваги, а також вжиття превентивних заходів націлених на поліпшення зору дітей, необхідно робити паузи від перегляду телефонів, телевізорів і робити вправи для очей, а також проводити ряд ігор які б відволікли дітей від гаджетів. З поміж таких ігор варто назвати «Шукай об'єкт» (Додаток 23), або «Знайди різницю» (Додаток 24). Такі ігри допомагають не лише тренувати увагу, а й розвивають спостережливість.

Дуже важливою поряд з різного роду виконанням різних вправ і ігор, що сприяють формуванню пізнавальних процесів, є похвала. Слід відзначати кожен успіх, кожне досягнення дитини з порушеннями інтелектуального розвитку. Їм набагато важче порівняно зі звичайними нормотиповими дітьми досягати якихось результатів. Похвала є одним із засобів заохочення, яка стимулює дітей не зупинятися на досягнутому. Вмотивованість це дуже важливо. Похвала підвищує рівень вмотивованості, що сприяє більш ефективній роботі як педагога-дефектолога, так і корекційного педагога, і психолога, чиї спільні зусилля направлені на формування знань умінь і навичок у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

Також варто зауважити, що до практичних рекомендацій слід віднести чіткий режим дня (адекватний посильний для дитини з порушеннями інтелектуального розвитку розклад занять, в якому будуть враховані не лише години занять і тренувань, а й години відпочинку). Крім того слід передбачити спільні домашні заняття, які діти будуть виконувати з батьками. А також

необхідно намагатися якомога більше урізноманітнити види вправ, які використовують вчителі-дефектологи, корекційні педагоги, психологи, логопеди при проведенні занять з дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку.

Відмітимо, що на сьогоднішній день немає достатньої кількості затверджених Міністерством освіти і науки України підручників і посібників для дітей з помірними порушеннями інтелектуального розвитку у середній та старшій школі. Для кожної дитини з легкими чи помірними порушеннями інтелектуального розвитку складається індивідуальний план розвитку з розписаними погодинно заняттями (уроками) по кожному шкільному предмету, де також розписані корекційні заняття. Проте, офіційних підручників чи підручників затверджених Міністерством освіти і науки для проведення таких занять немає. Вчителям-дефектологам доводиться самотужки відповідно до індивідуального плану розвитку підшукувати навчальний матеріал. Це досить складно і вимагає додаткової затрати часу і енергії. Варто було б вчителям-дефектологам, логопедам, іншим корекційним педагогам разом з відповідними фахівцями із міністерства розробити і запустити в масовий обіг відповідний навчальний матеріал для дітей з помірними порушеннями інтелектуального розвитку середньої та старшої школи, а за потреби і для дітей з легкими порушеннями інтелектуального розвитку.

Висновок до розділу 2.

Підсумовуючи результати проведеного дослідження, які включали в себе анкетування, спостереження за дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку, різного роду виконання вправ, проб, методик з метою з'ясування рівня розвитку таких пізнавальних процесів як сприймання, розвиток вестибулярного апарату, зоровий знозис, пам'ять, увага, мислення, рівень графомоторики, розвиток рівня мовлення, а також рівень соціальної адаптації

та комунікації, що мають на меті визначення ступеня психологічного здоров'я, було отримано наступні результати. В дослідженні взяло участь 34 учні 5-8 класів з легкими та помірними порушеннями інтелектуального розвитку. З дітьми були проведено ряд вправ, проб, застосовувалися різні методики. Так до прикладу на початковому етапі дослідження з кожною дитиною, що приймала участь в дослідженні спочатку проводилося анкетування, з'ясовувалися загальні відомості про дитину. Вестибулярний апарат досліджувався при допомозі Реципрократної координації рук. Дослід повторювався кілька разів, результати нотувалися і заносилися до таблиці на основі якої було побудовано Діаграму 2.1 з метою унаочнення. Крім того діти виконували такі вправи як «Заборчик» з метою визначення недорозвитку дрібної моторики та порушень зорорухової координації. Дехто з учасників дослідження виконав вправу «Малюнки та літери на спині». Результати вправи також подані в Діаграмі 2.2.

Просторовий праксис досліджувався при допомозі виконання «Вправи Хеда». Результати отримані після виконання даної вправи підтвердили той факт, що в роботі головного мозку близько 73 % (25 осіб) учнів, що приймали участь в дослідженні є значні відхилення (Діаграма 2.3). Такий тест як «Кулак, долоня, ребро» дозволив перевірити особливості пам'яті дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. Результати проведеного тесту також показані в Діаграмі 2.4. Зоровий гнозис перевірявся при допомозі виконання вправи «Чого не вистачає» та вправи «Впізнай предметні зображення». Дані вправи є об'ємними за своїми завданнями, їхні результати наведені в Таблиці 2.2. Вони засвідчують, що в залежності від рівня порушень головного мозку ми можемо побачити чи вдалося дитині впоратися з виконанням даного завдання, тобто, чи змогла вона розпізнати зашумлені, чи накладені один на одне предметні зображення. Далеко не всі діти навіть з легкими порушеннями інтелектуального розвитку впоралися з завданнями даної вправи. Про це свідчать результати дослідження подані в Діаграмі 2.5.

Досить цікавими є результати проведеної вправи копіювання «Фігури Рея-Тейлора». Лише 7 дітей з порушеннями інтелектуального розвитку змогли скопіювати дану фігуру, решта учнів не впоралися з завданням. Виконання даної вправи дозволило дослідити просторово-зорові функції, зорово-конструктивні навички та пам'ять, визначити у якої кількості дітей наявні порушення дрібної моторики.

Під час дослідження психологічних особливостей дітей з порушенням інтелектуального розвитку було виконано вправу «Таблиці Шульте». Виконання даної вправи вимагало уважності, знання цифр від 1 до 25 та терпіння. З даним завданням впоралися не всі учні. Результати отримані в результаті виконання вправи подано показники результатів окремо за 5 клас, і окремо решти учнів 6-8 класів. З поміж одинадцяти п'ятикласників, що виконували дану вправу, 6 учнів з легкими порушеннями інтелектуального розвитку показали кращі результати порівняно з 5 учнями з помірними відхиленнями інтелектуального розвитку. Результати подані в Таблиці 2.3 та унаочнені в Діаграмі 2.6. Серед помірників 6-8 класів результати більш-менш однакові (Діаграма 2.7).

Увагу дітей з порушеннями інтелектуального розвитку було досліджено при допомозі вправ «Четвертий зайвий», «Абакус». В результаті спостереження за виконанням вправи «Абакус», а також спостереженням за розмальовуванням учнями різних малюнків з дотриманням меж малюнку дозволяють зробити висновки про розвиток дрібної моторики учнів, що приймали участь в дослідженні. Виконання вправи «Коректурна проба» Бурдона показало, що не всі учні навіть в 6,7,8 класах можуть вільно розрізняти і знаходити на зображеннях відповідні букви чи то фігури (Таблиця 2.5). Погані результати виконання вправи «Пошук заданої фігури серед ряду інших» підтвердили той висновок, що значній кількості дітей з легкими та помірними порушеннями інтелектуального розвитку важко розрізняти геометричні фігури, так само як і букви. Деякі діти також плуталися в

визначені назви з кольором, оскільки припускалися помилок. Коли до прикладу їх просили показати квадрат синього кольору, то вони показували трикутник жовтого кольору.

Відтворення зображення фігури Рея-Тейлога дозволило дослідити різні критерії кількісної оцінки точності копіювання та відтворення. Також дана вправа дозволила перевірити як графомоторику так і пам'ять осіб, що прийняли участь в дослідженні. Рівень розвитку мислення у школярів з порушенням інтелектуального розвитку було перевірено при допомозі виконання таких вправ «Розуміння сюжетної картини», «Четвертий зайвий». За результатами дослідження, які подані в Діаграмі 2.12 ми можемо побачити у якій кількості дітей з порушеннями інтелектуального розвитку розвинуто логічне мислення.

Результати різних вправ, при допомозі яких досліджувалася дрібна моторика наведені в Таблиці 2.6 та унаочнені в Діаграмі 2.12.

В дослідженні було використано кілька вправ на визначення порушень мовлення, а також було застосовано вправи, що дозволили з'ясувати рівень соціальної адаптованості та комунікації з оточуючими. Результати даного дослідження дозволяють визначити рівень психологічного здоров'я кожного учня, що є надзвичайно важливим як для навчання учнів, так і для їх соціалізації в учнівському колективі і в соціумі загалом.

Проведені дослідження і з'ясування психологічних особливостей дітей з порушеннями інтелектуального розвитку дозволило не лише проаналізувати ці особливості, а й визначити і сформулювати практичні рекомендації, які дозволять ефективніше розвивати різні пізнавальні процеси як то сприймання, пам'ять, увага, мислення, тощо.

ВИСНОВКИ

Зіставлення результатів теоретико-експериментального дослідження з визначеними завданнями наукового пошуку, їх аналітична обробка обумовлюють актуальність проблеми дослідження, дають підстави вважати мету дослідження досягнутою та дозволяють зробити наступні висновки.

1. Здійснено теоретичний аналіз проблеми, проаналізувати існуючу наукову літературу. Так на основі теоретичного матеріалу було з'ясовано, що проблема дослідження психологічних особливостей дітей з порушеннями інтелектуального розвитку давно в полі зору науковців. Можемо відмітити, що значна частина наукових робіт присвячена дослідженню психіки людей загалом, та психіки дітей зокрема. Інша частина дослідників вивчали порушення інтелектуального розвитку. Дехто з вчених взагалі характеризував, які бувають порушення інтелектуального розвитку, а ті хто пішли далі в своїх наукових пошуках досліджували причини чим саме обумовлюється виникнення і розвиток психічних відхилень у розвитку. З поміж всіх наукових досліджень, присвячених дослідженню психіки лише назначена когорта вчених досліджували розвиток дитини і її психіку. Інтенсивно досліджувати психологічні особливостей дітей, а саме порушень інтелектуального розвитку, почали наприкінці минулого століття і по нині. Напрацювання метрів психології, які вивчали психіку дитини та порушення їх інтелектуального розвитку не виходять за рамки основних напрямів: біологічного, діалектичного, соціального, персонологічного та теорії конвергенції.

2. Було досліджено психологічні особливості дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. Слід відмітити, що психологічна наука виділяє природне недоумство – олігофренію, та набуте недоумство-деменцію. За даними ВООЗ 20% дітей у всьому світі страждають на психічні розлади. Причини порушення інтелектуального розвитку можуть бути як внутрішні чи в результаті впливу різних чинників в ранньому

дитинстві від моменту народження до трьох років. Серед осіб яким поставлено діагноз олігофренія, в залежності від складності виділяють дебільність, імбіцилію та ідіотію. На олігофренію страждають в усьому світі від 1 до 3 % населення планети. Відповідно до Міжнародної статистичної класифікації хвороб і проблем, пов'язаних зі здоров'ям (МКХ-10) розрізняють розумова відсталість легкого ступеня (F70), Розумова відсталість помірного ступеня (F71), розумова відсталість тяжкого ступеня (F72), глибока розумова відсталість (F73), інші форми розумової відсталості (F78), розумова відсталість, неуточнена (F79).

3. Було проведене експериментальне дослідження з метою визначення психологічних особливостей дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. Дослідження проводилося на базі Навчально-реабілітаційного центру №17 м. Києва. В дослідженні взяло участь 34 учня 5-8 класів з легкими та помірними порушеннями інтелектуального розвитку. В ході дослідження проводилося анкетування учнів з метою отримання загальних відомостей про осіб, що брали участь в дослідженні; постійно велось спостереження за всіма учасниками дослідження; з метою з'ясування психологічних особливостей дітей з порушеннями інтелектуального розвитку було проведено ряд проб, вправ, методик.

Результати проведених проб, тестів, методик, анкетування і спостереження наведені в таблицях та діаграмах. На їх підставі ми можемо судити про особливості психологічного розвитку дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

4. Отримані результати дослідження дозволили не лише проаналізувати психологічні особливості дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, а й напрацювати практичні рекомендації, які дозволять розвивати у таких дітей і вестибулярний апарат і мовлення, і увагу з пам'яттю та позитивно вплинуть на розвиток мислення загалом. З поміж таких рекомендацій варто назвати методики роботи з метою покращення

роботи пізнавальних процесів. Сюди відносяться як спеціальні вправи так і ігри.

Досить дієвою для розвитку пізнавальних процесів є сенсорна інтеграція з великою кількістю різноманітного стимульного матеріалу, що буде розвивати як всі органи чуття (слух, нюх, зір, смак, тактильність, вестибулярний апарат, пропріорецепцію) так і сприятиме розвитку мовлення, мислення, пам'яті, уваги у дітей з порушеннями як інтелектуального розвитку так і фізичного.

Тренувати пам'ять та увагу, мислення можна як при допомозі вивчення різноманітних віршів та пісень так і при допомозі ігрових методів. Так можна проводити гру «Запам'ятай картину» та гру «Мозаїка».

До практичних рекомендацій слід віднести також чіткий режим дня. Крім того слід передбачити спільні домашні заняття, які діти будуть виконувати з батьками.

Діти, які мають порушення інтелектуального розвитку завжди матимуть відхилення, проте при допомозі різних вправ, сучасних методик можна вплинути на розвиток їхніх пізнавальних процесів і тим самим сприяти кращій адаптації і інтеграції в дорослому житті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Березюк С. Особливості психокорекції поведінкових розладів дітей з порушенням інтелектуального розвитку засобами арт-терапії : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.08. Київ, 2019. 21 с.
2. Бондар В.І., Золотоверх В.В. Перші спроби діагностики порушень інтелектуального розвитку. *Збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції «Формування життєвої компетентності осіб з особливими освітніми потребами в системі позашкільної, спеціальної та інклюзивної освіти» / За загальною редакцією Ю. Д. Бойчука* Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2023. С.27-30 URL: <chrome-extension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ec0169a1-e695-41e3-8684-cdfd54683e10/content#page=28>
3. Бутковский П. О. Душевні хвороби, викладені за початками нинішнього вчення психіатрії в загальному та приватному, теоретичному та практичному змісті професором медицини Петром Бутковським. Частина друга, що містить опис хвороб. 1834. 154 с., URL: <chrome-extension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/https://escriptorium.karazin.ua/server/api/core/bitstreams/51004e5d-5be9-4086-a909-00ea249ef38e/content>
4. Вовк О. З історії розвитку світової психіатрії: хронологічна таблиця. К., 2016 URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/8342-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-16552-1-10-20170407.pdf>
5. Горішна, Н., Майчук, О. (2021)Порушення інтелектуального розвитку у дітей: підходи до діагностики. *Social Work and Education*, Vol. 8, №. 4. pp. 528-539. Retrieved from: <https://journals.uran.ua/swe/article/view/251203>
6. Глоzman Ж., Соболева Є. Нейропсихологія діагностика дітей шкільного віку. 2014, 180 с. URL:

https://drive.google.com/drive/folders/1r0Ca5eJFp5m_pFTONstt2VVWf13Hm1ib

7. Глозман Ж. Нейропсихологія дитячого віку. URL: Glozman_Zh_M__Neyropsikhologia_detskogo_vozrasta.pdf

8. Декларація прав людини і громадянина. URL: https://vue.gov.ua/%D0%94%D0%B5%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2_%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8_%D1%96_%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D0%B8%D0%BD%D0%B0_1789

9. Давидов В. В. Наукові досягнення Д. Б. Ельконіна в галузі дитячої та педагогічної психології. URL: <http://medbib.in.ua/davyidov-nauchnyie-dostijeniya-elkonina.html>

10. Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-12386>

11. Загальна психологія : навч. посібник /Т. Б. Поясок [та ін.] ; Кременчук. нац. ун-т ім. М. Остроградського, Нац. техн. ун-т "Харків. політехн. ін-т". Х., ФОП Бровін О. В., 2023. 396 с.

12. Загальна психологія. Підручник. Павелків Р.В. К.: Кондор 2024. 576 с.

13. Ільніна М.Н. Мисник С.О. Загальна психологія. Суми: Універсальна книга. 2023. 352 с.

14. Історія психічних захворювань 2022. URL: [https://ukrayinska.libretexts.org/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96_%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%B8/%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F/%D0%9A%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B0%3A_%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F_%D1%8F%D0%BA_%D0%B1%D1%96%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0_%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%B0_\(NOBA\)/10%3A_%D0%9F](https://ukrayinska.libretexts.org/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96_%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%B8/%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F/%D0%9A%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B0%3A_%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F_%D1%8F%D0%BA_%D0%B1%D1%96%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0_%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%B0_(NOBA)/10%3A_%D0%9F)

%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96
%D1%87%D0%BD%D1%96_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BB%D0%
B0%D0%B4%D0%B8/10.01%3A_%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1
%80%D1%96%D1%8F_%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D1%96%D1
%87%D0%BD%D0%B8%D1%85_%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%B2%D
0%BE%D1%80%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D1%8C

15. Засенко В., Прохоренко Л. «Особливі діти» в умовах особливого навчального року. *Вісник національної академії педагогічних наук України. Том 2 № 2* (2020). С. 1-6

16. Каннабіх Ю. Історія психіатрії Харвест, 2024. 559 с.

17. Каменський Я. А. Велика Дидактика. URL: chrome-extension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/https://library.udpu.edu.ua/library_files/rarutetu/5/13.pdf

18. Класифікатор хвороб та споріднених проблем охорони здоров'я К 025:2021. К.: Міністерство охорони здоров'я України. 2021 URL: chrome-extension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/https://www.dec.gov.ua/wp-content/uploads/2021/11/naczionalnyj-klassyifikator-nk-025.pdf

19. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_g71.

20. Криворотько А. Трансформаційні процеси в освіті України: зміни у законодавстві щодо вживання поняття «порушення інтелектуального розвитку». *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*, 1(7), 2022. С. 92–97.

21. Крунь Л.М. Особливості фізичного виховання дітей з порушенням інтелектуального розвитку. *Наука та освіта в дослідженнях молодих учених. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції для студентів, аспірантів, докторантів, молодих учених 16 травня 2024. ХНПУ ім. Г.Сковороди, Х., 2024. С.91-92*

22. Локк Дж. Думки про виховання. Електронне видання. URL: <https://blak.ardesto.cx.ua/articles/priroda-ditini-chista-doshka.html>
23. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді і спорту України №920 від 16.08.2012 «Про затвердження Положення про навчально-реабілітаційний центр» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1502-12#Text>
24. Наказ Міністерства освіти і науки України № 609 від 08.06.2018 року «Про затвердження примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти». URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-primirnogo-polozhennya-pro-komandu-psihologo-pedagogichnogo-suprovodu-ditini-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-v-zakladi-zagalnoyi-serednoyi-ta-doshkilnoyi-osviti>
25. Ніколенко Л.М., Чаус В.А/ Stem-підхід у навчанні дітей з порушенням Інтелектуального розвитку в початковій школі. *The 7th International scientific and practical conference “Innovative development of science, technology and education” (April 11-13, 2024) Perfect Publishing, Vancouver, Canada. 2024. p.218-222* Retrieved from: chrome-extension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/<https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2024/04/INNOVATIVE-DEVELOPMENT-OF-SCIENCE-TECHNOLOGY-AND-EDUCATION-11-13.04.24.pdf#page=218>
26. Матвієнко Ю. Корифеї медицини. Електронне видання URL: <http://msvitu.com/archive/2015/september/article-8.php>
27. Павленко, В. В. Технологія розвивального навчання Д.Б. Ельконіна. Історичні аспекти, сучасний стан і перспективи розвитку системи дошкільної і початкової шкільної освіти : збірник науково-методичних праць. 2014, С. 11-14. URL: chrome-extension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/<http://eprints.zu.edu.ua/12563/1/15.pdf>

28. Педагогічні погляди Дж. Локка. Електронне видання. URL: chrome-extension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/https://kdpu.edu.ua/images/%D0%9A%D0%B0%D1%84_%D0%9F%D0%9C%D0%A2%D0%9E/%D0%94%D0%B6.%D0%9B%D0%BE%D0%BA%D0%BA.pdf
29. Подоляк Л.О., Фурман О.О. Дидактичні основи навчання дітей з порушенням інтелектуального розвитку/ Методичний посібник: Суми РВБ СОШППО. 2015. 114 с. URL: http://www.soippo.edu.ua/images/%D0%9C%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0/%D0%86%D0%BD%D0%BA%D0%BB%D1%8E%D0%B7%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B0_%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0/%D0%9D%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE-%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B5_%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F/%D0%94%D0%B8%D0%B4%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96_%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8_%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%B9_%D0%B7_%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%83%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%D0%BC%D0%B8_%D1%96%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83.pdf
30. Поясок Т.Б. Загальна психологія : навч. Посібник. Кременчук. нац. ун-т ім. М. Остроградського, Нац. техн. ун-т "Харків. політехн. ін-т". Харків : ФОП Бровін О. В., 2023. 396 с.

31. Присяжнюк Є. О. Порухення інтелектуального розвитку у дітей дошкільного віку. The 11th International scientific and practical conference “International scientific innovations in human life” (May 11-13, 2022) Cognum Publishing House, Manchester, United Kingdom. 2022. p.446-448 Retrieved from: <chrome-extension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/41120/1/%D0%9C%D0%B0%D0%BD%D1%87%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%80.pdf#page=446>
32. Психолого-педагогічний супровід дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціальної та інклюзивної освіти: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 9 листопада 2021 р./за ред. Т.О. Докучиної, О.І. Дмитрієвої. Кам’янець-Подільський: Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2021. 281с. <chrome-extension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/https://kaf-korped.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/12/materialy-konferentsii-1.pdf#page=214>
33. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/765-2021-%D0%BF#Text>
34. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар’єрного простору в Україні на період до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text>
35. Протосавіцька Л.С. Аналіз методик діагностики розумових здібностей. *Українська національна ідея в сучасному міждисциплінарному дискурсі. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (XXXVII Харківські політологічні читання, м. Харків, 27 вересня 2024 р.)* Х.: “Право” 2024. С.50-52
36. Профілактика розумової відсталості (олігофранії). URL: <https://www.bsmu.edu.ua/blog/2561-profilaktyka-rozumovoi-vidstalosti/>

37. Програми з корекційно-розвиткової роботи для дітей з інтелектуальними порушеннями Інститут модернізації змісту освіти. URL: <https://imzo.gov.ua/osvita/zagalno-serednya-osvita/korektsiyni-programi/korektsiyno-rozvitkovi-zanyattya-dlya-rozumovo-vidstalih-ditey/>
38. Програми з корекційно-розвиткової роботи для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/navchannya-ditey-u-spetsialnikh-zakladakh-osviti/osvita-ditey-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami/navchalni-ta-korektsiyni-programi/korektsiyni-programi/programi-z-korektsiyno-rozvitkovoi-roboti-dlya-ditey-z-porushennyami-intelektualnogo-rozvitku>
39. Роменець В. А. Плаха І.Т. Історія психології. К.: Либідь, 2005. 965 с. URL: https://www.academia.edu/32157675/%D0%A0%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%86%D1%8C_%D0%92_%D0%90_%D0%9C%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D1%85%D0%B0_%D0%86_%D0%9F_%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F_%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%97_%D0%A5%D0%A5_%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D1%82%D1%8F?auto=download
40. Рубцін Ю. Дитина з порушенням інтелектуального розвитку в інклюзивному класі *Психолого-педагогічний супровід дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціальної та інклюзивної освіти: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 09.11.2021* Кам'янець Подільський, 2021, С.214-217 URL: <chrome-extension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/https://kaf-korped.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/12/materialy-konferentsii-1.pdf#page=214>
41. Семинович А.В. Нейропсихологія дитячого віку. Альбом. К.: Генезис. 1998 180 с.

42. Семинович. А.В. Введення в нейропсихологію дитячого віку. К.: Генезис, 2020 319 с.
43. Сонник Г., Напрєєнко О., Скрипнікоа А., Психіатрія, К.: «Здоров'я», 2003 443 с. URL: <https://library.nusta.edu.ua/depositary/%D0%9E%D1%86%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D1%96%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8/%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%B0%D1%82%D1%80%D1%8F.%20%D0%A1%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%93.%D0%A2..pdf>
44. Соколов Г.Б., Кравець Ю.О. Деякі аспекти соціально-психологічної компетентності як умови залучення підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку до соціального простору. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія №1 2022*, С. 140-144 URL: <http://www.psy-visnyk.uzhnu.uz.ua/index.php/psy/article/view/102/198>
45. Смульсон М. Смульсон М.Л. Інтелектуальний розвиток дорослих у віртуальному освітньому просторі: монографія / М.Л. Смульсон, Ю.М.Лотоцька, М.М.Назар, П.П.Дітюк, І.Г.Коваленко-Кобилянська [та ін.]; за ред.. М.Л.Смульсон К.: Педагогічна думка, 2015. 221 с.
46. Смульсон М. Розвиток інтелекту і суб'єктності сучасного фахівця. *Вісник НАПН України*, 2022, 4(2) URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/336-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-698-1-10-20230215.pdf>
47. Терлицька Л. Основи психодіагностики. Навчальний посібник. К.: Главник, 2006. 144 с. URL: chrome-extension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/https://shron1.chtyvo.org.ua/Terletska_Larysa/Osnovy_psykhodiahnostyky.pdf?

48. Топор К., Ярмола Н., Діти з порушеннями інтелектуального розвитку в умовах інклюзивного навчання: проблеми та перспективи. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. Випуск 21. Київ 2022 С.129-142
URL: <https://www.spp.org.ua/index.php/journal/article/view/216>
49. Топор К. Співпраця між школою та батьками як чинник ефективного навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. Випуск 22. К., 2022, С146-160.
URL: <https://www.spp.org.ua/index.php/journal/article/view/226>
50. Роменець В. А. Історія психології. К.: Либідь, 2005.
51. Формуляр ЛК. Класифікатори. URL: <https://kod.poltavalk.com.ua/mkxh-10-am/66-klas-5-rozlady-psykhiky-ta-povedinky-f00-f99/546-f70-f79-rozumova-vidstalist>
52. Чеботарьова О.В. Навчання та підтримка дітей з порушеннями інтелектуального розвитку в умовах війни: поради педагогам. *Особлива дитина: навчання і виховання*, 107(3), 2022, С. 40-51. URL: https://ojs.csnukr.in.ua/index.php/Exceptional_child/article/view/113
53. Шульженко Д.І. Корекційно-педагогічні та психокорекційні тенденції реабілітаційного процесу дітей з порушенням розвитку: світовий досвід та реалії його застосування в Україні. URL: <https://www.shodinki-autism.org.ua/post/%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE-%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%96-%D1%82%D0%B0-%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%96-%D1%82%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97-%D1%80%D0%B5%D0%B0%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%96%D1%82>

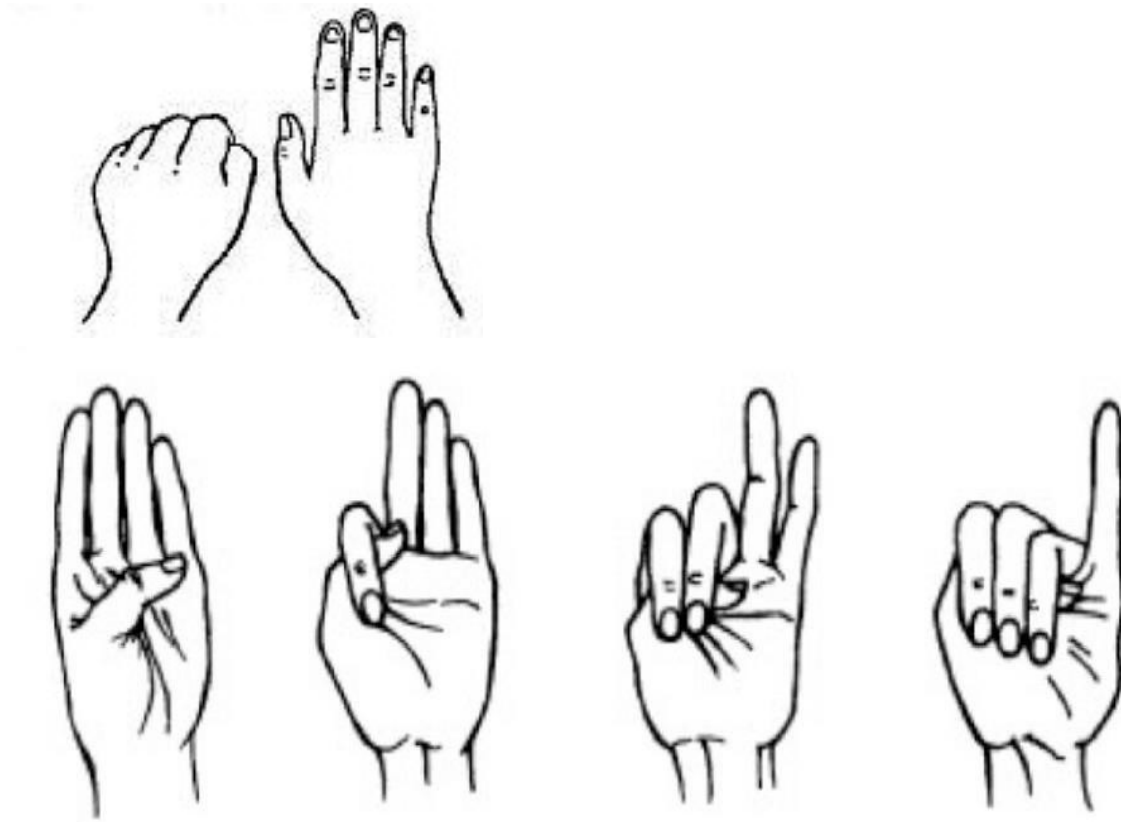
%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%B
E-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B5%D1%81%D1%83

54. Шевченко Ю. Особливості розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями в сучасному освітньому просторі. Особлива дитина: навчання і виховання, 3(96) 2020, С.36-46
55. Horishna, N., Polishchuk, V., Slozanska, H., & Hlavatska, O. (2020). Trends in the development of inclusive education in Ukraine. *Educational Dimension*, 55, pp.103-116.
56. Kefallinou, A. (2022). Inclusive or special needs education? Current trends and considerations across Europe. Retrieved from: <https://school-education.ec.europa.eu>.
57. Matson, J. L., & Issarraras, A. (2019) *Handbook of intellectual disabilities*. Cham: Springer, 1093-1103.
58. Malyshevska I. (2021) The main factors of inclusive education development in Ukraine. *Psychological and pedagogical problems of modern school*, № 1(5), pp. 44-50.
59. Marilyn Murray. *Prisoner of Another War: A Remarkable Journey of Healing from Childhood Trauma*, 1991, 256 p.
60. WHO (1992). *The ICD-10 Classification of Mental and Behavioural Disorders: Clinical descriptions and diagnostic guidelines*, Retrieved (September, 25, 2021): Retrieved from: <https://www.who.int/publications/i/item/9241544228>
61. WHO, 2021. *International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems (ICD)*. Retrieved from: <https://icd.who.int/browse11/lm/en#/http://id.who.int/icd/entity/605267007>

ДОДАТКИ

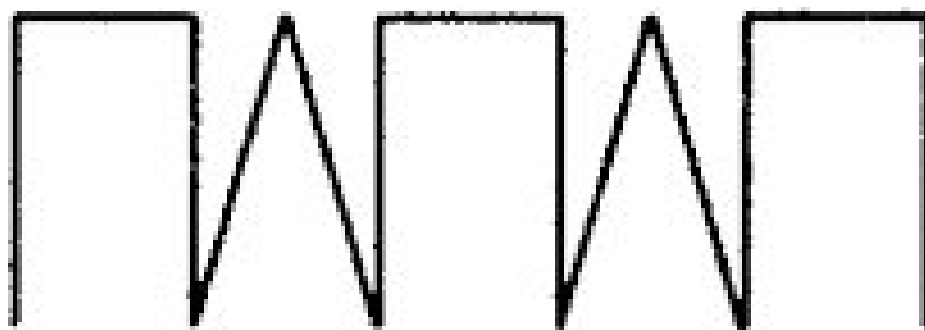
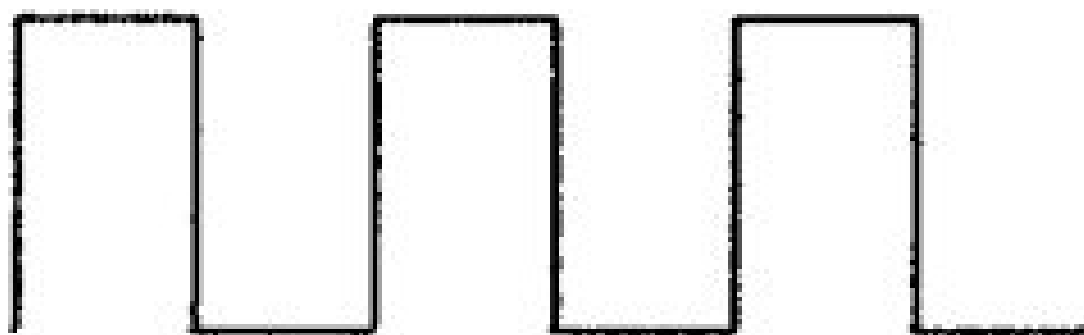
Додаток 1

Реципрократна координація рук

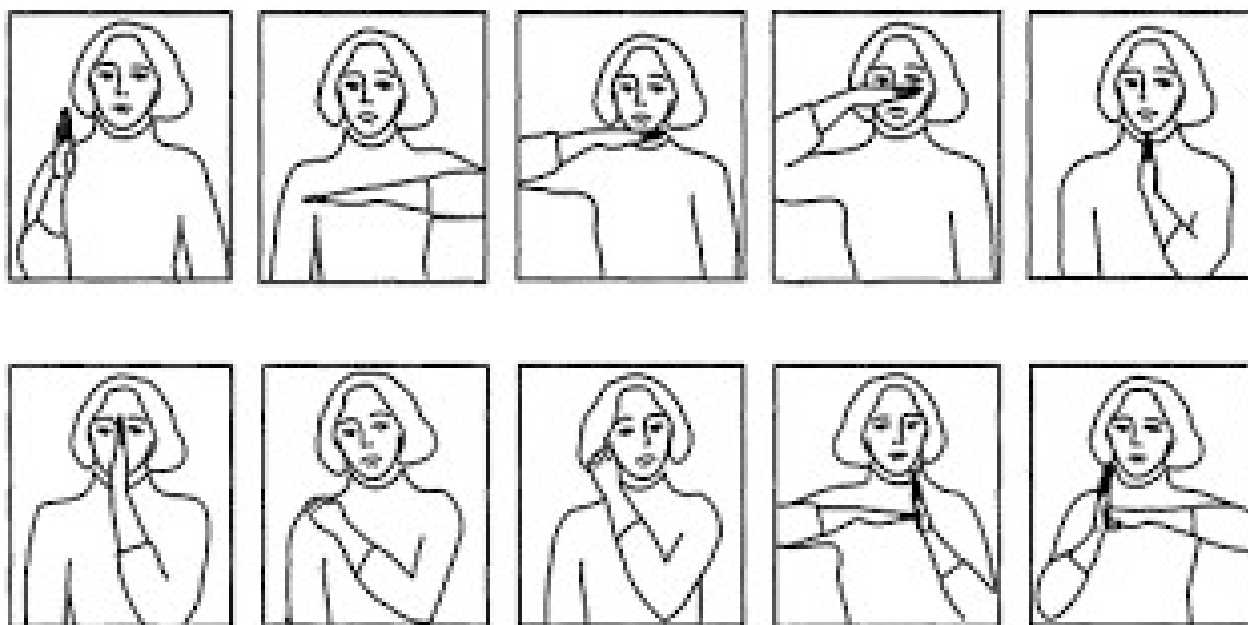
Додаток 2

Вправа «Заборчик»

Додаток 3

Проба Хеда

«Впізнання предметних зображень»

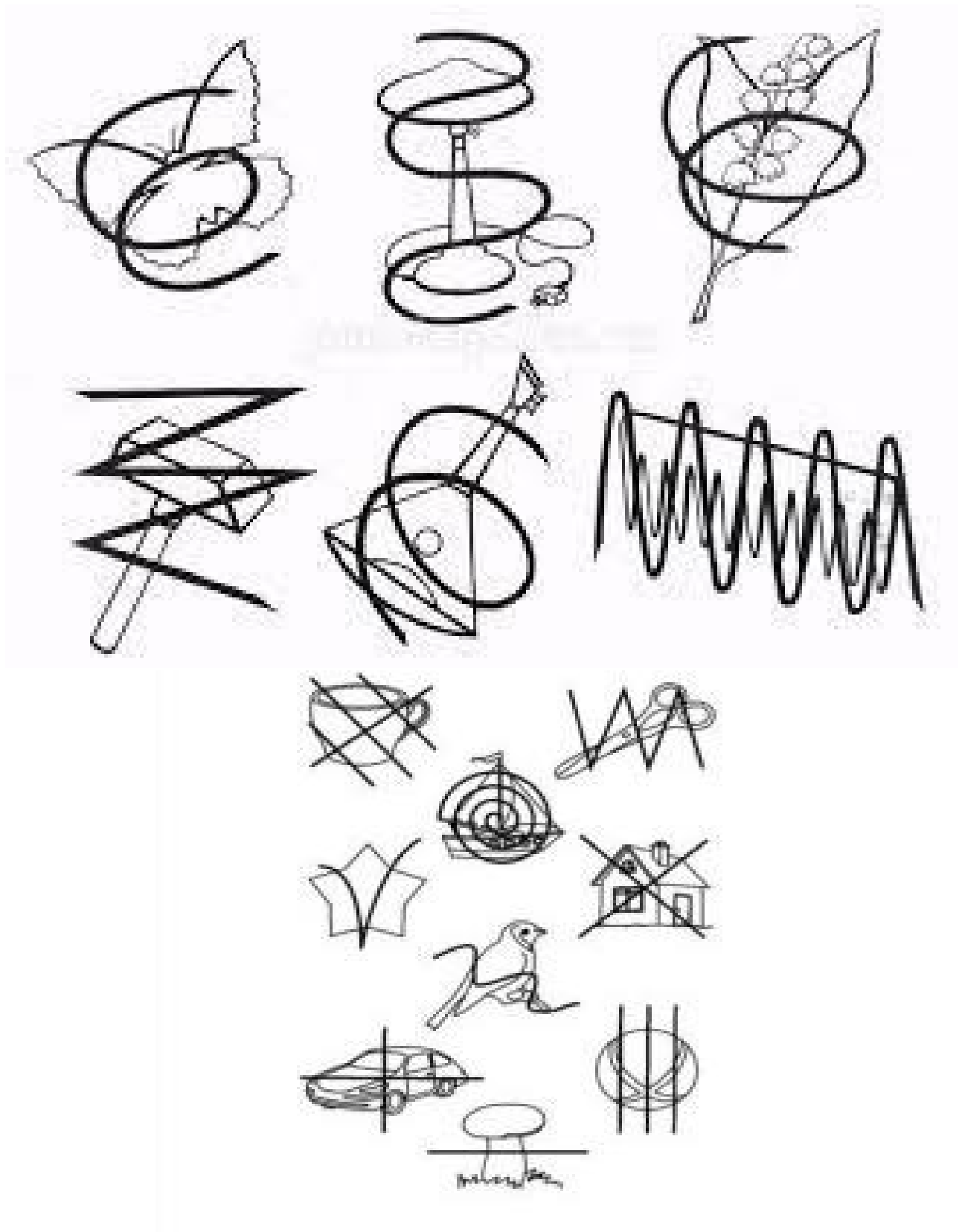
Додаток 4

Реалістичні

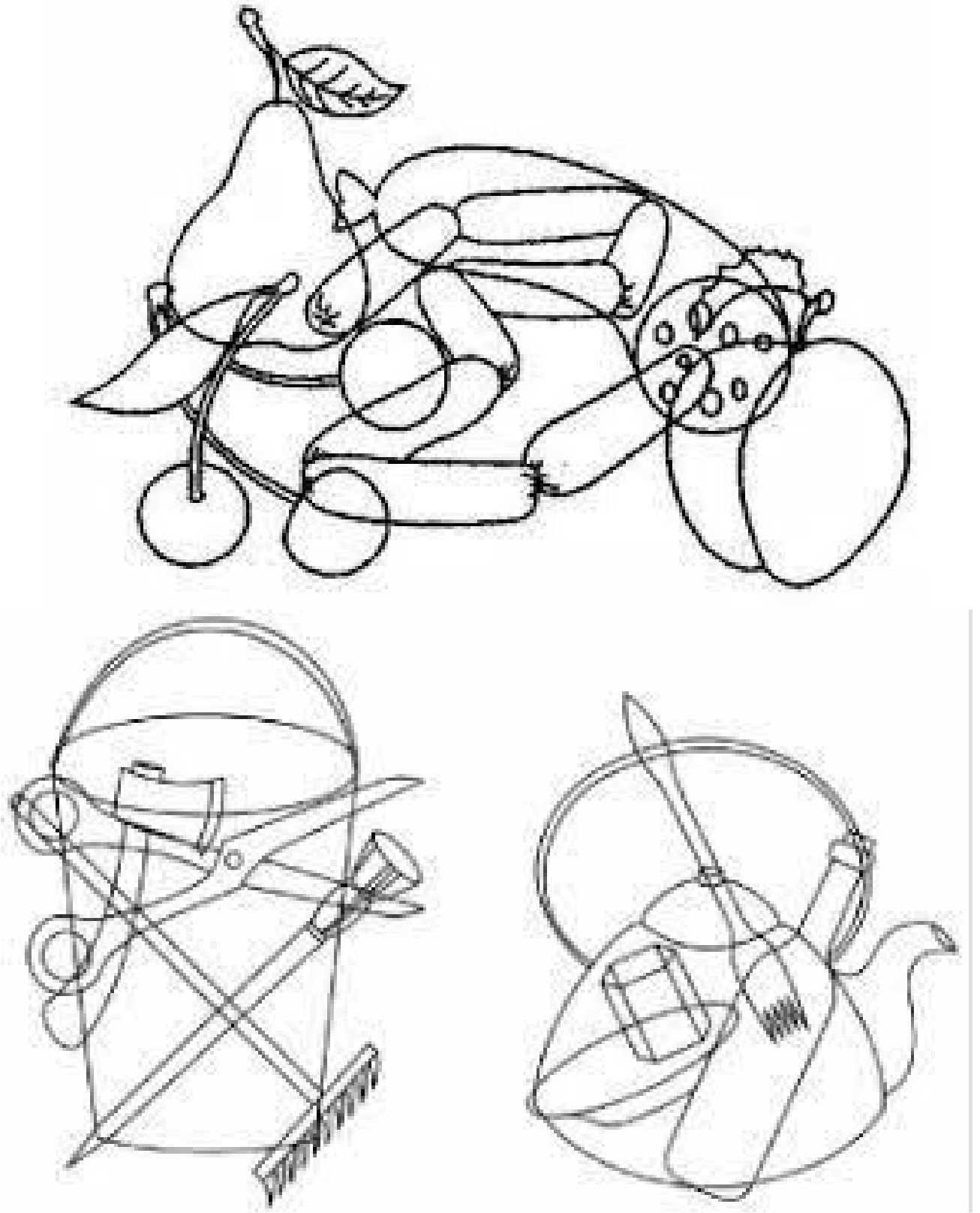

Додаток 5

Зашумлені

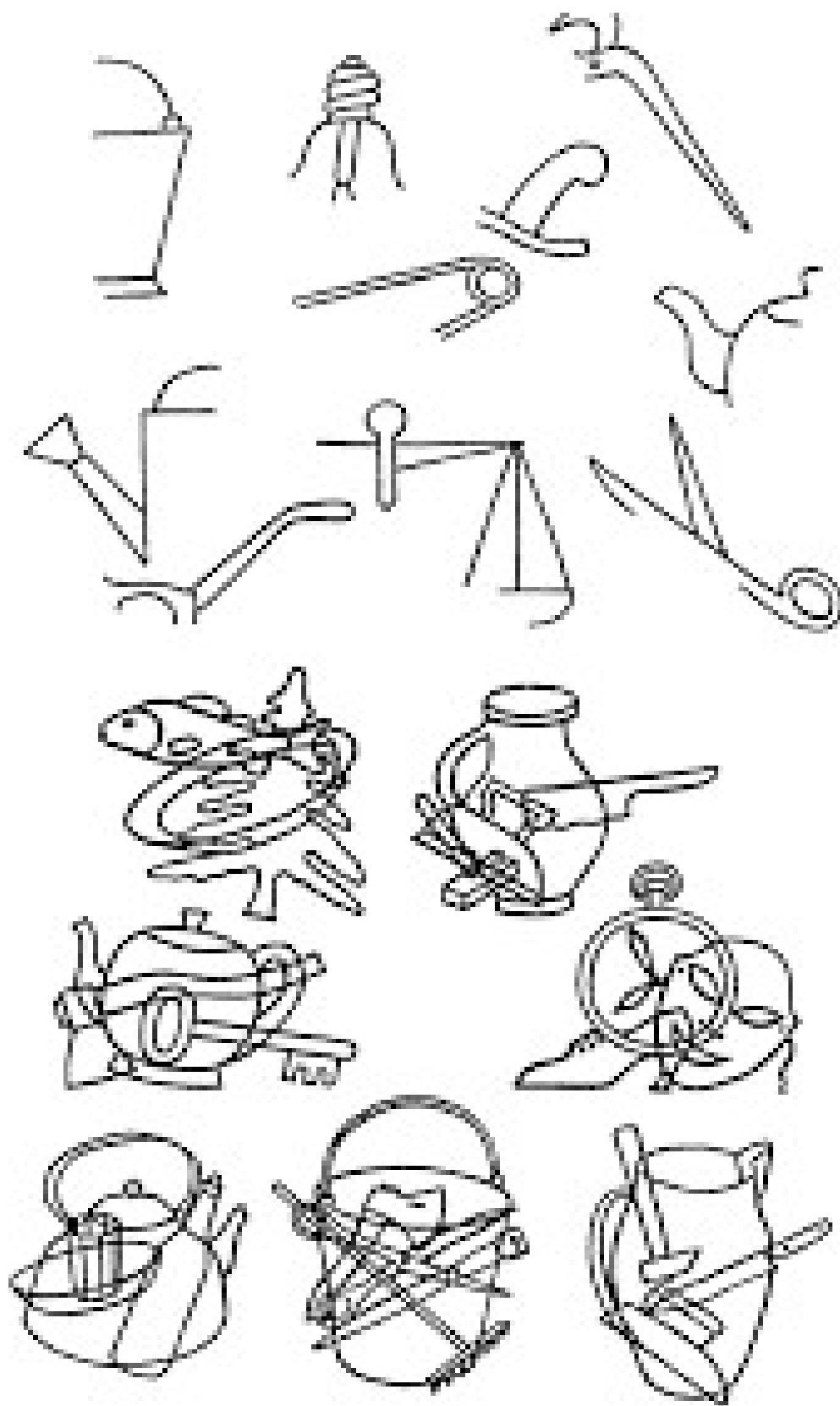

Додаток 6
Накладені

Додаток 7

Незавершені

Додаток 8

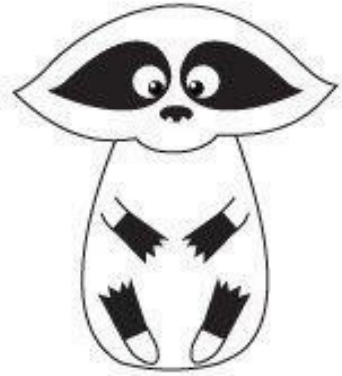
Проба «Впізнання іграшок у чарівному мішечку»

- Грибок
- Чашка
- Тарілка
- Груша
- Ножниці
- Квадрат
- Трикутник
- Коло
- Прямокутник

Додаток 9

Чого не вистачає

Додаток 10

Таблиці Шульте

Стимульний матеріал:

Таблиця №1

14	18	7	24	21
22	1	10	9	6
16	5	8	20	11
23	2	25	3	13
19	15	17	12	4

Таблиця №2

22	25	7	21	11
6	2	10	3	23
17	12	16	5	18
1	15	20	9	24
19	13	4	14	8

Таблиця №3

9	5	11	18	20
14	25	17	1	6
3	21	7	19	13
23	12	24	16	4
8	15	2	10	22

Таблиця №4

21	12	7	1	20
6	15	17	3	18
19	4	8	25	13
24	2	22	10	5
9	14	11	23	16

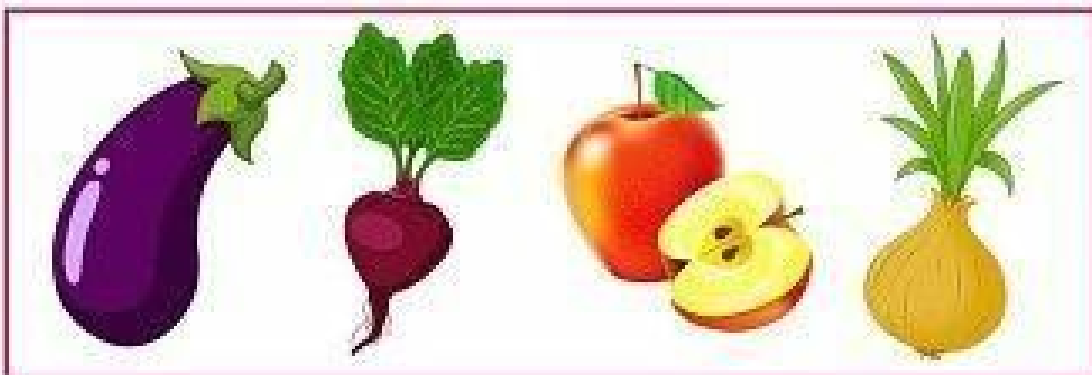
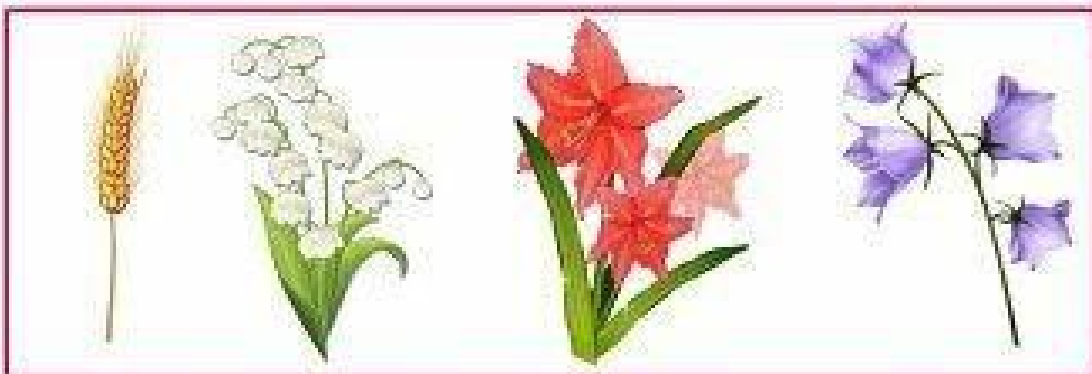
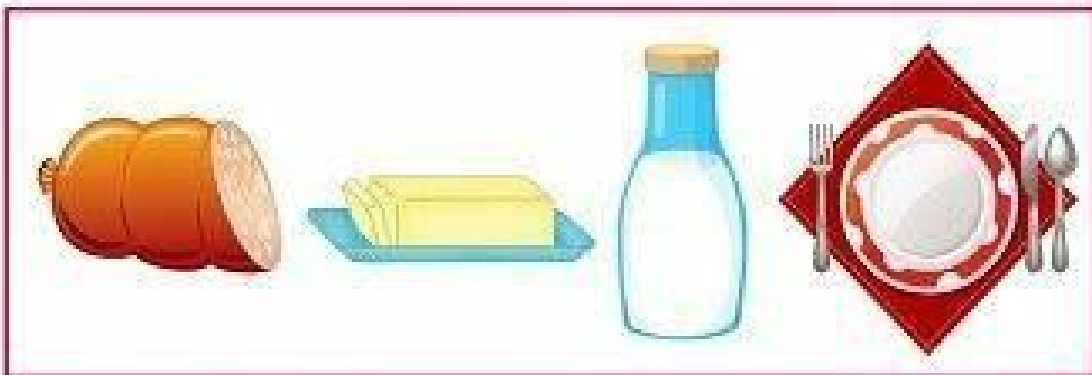
Таблиця №5

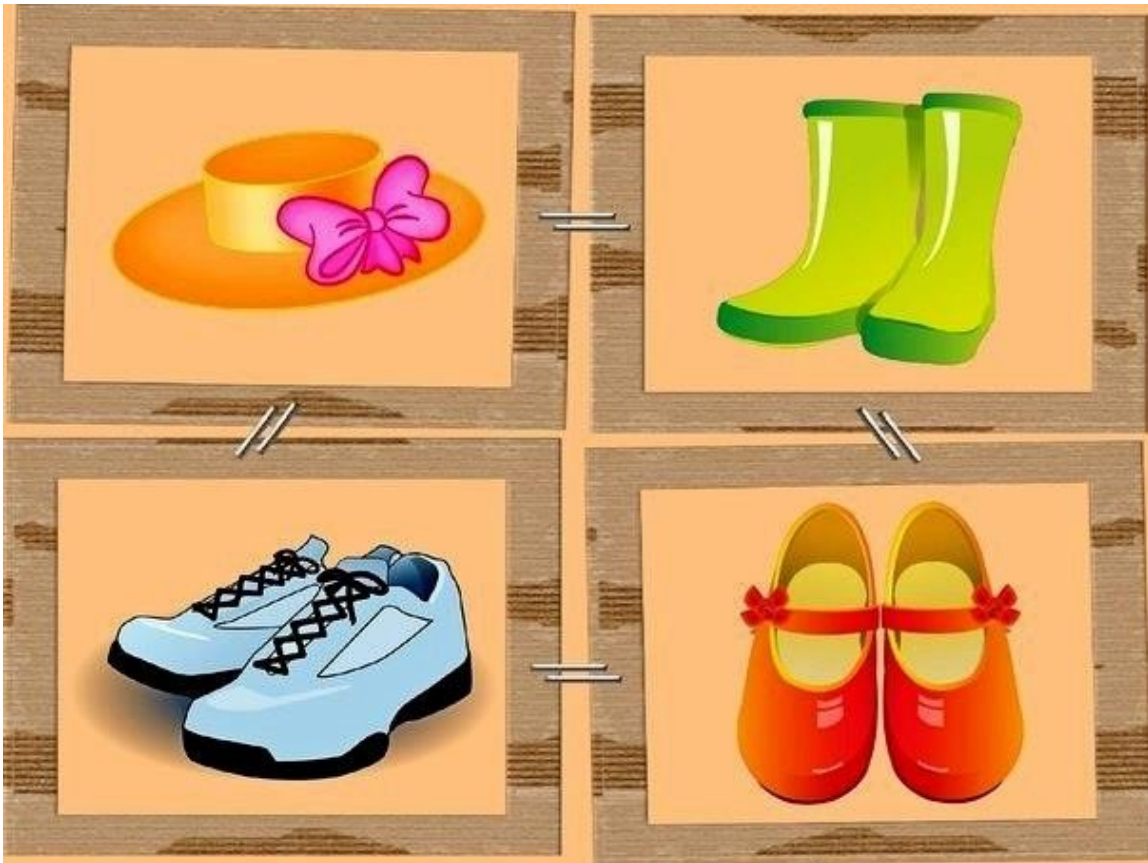
3	17	21	8	4
10	6	15	25	13
24	20	1	9	22
19	12	7	14	16

2	18	23	11	5
---	----	----	----	---

Додаток 11

Четвертий зайвий

Додаток 12

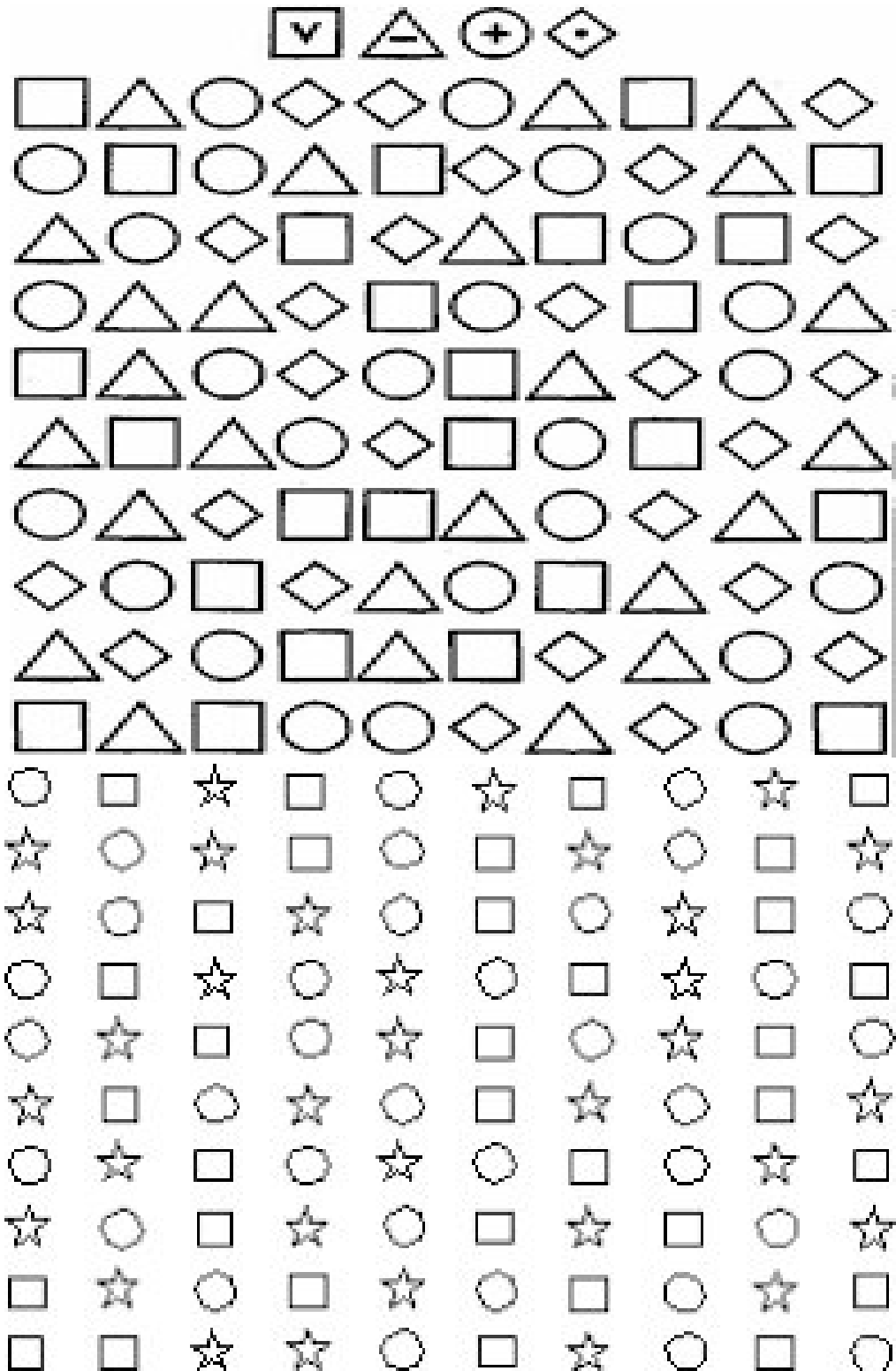
«Коректурна проба» (Бурдона)

1) Для дітей з розумовою відсталістю, які знають алфавіт

АКСНВЕРАМПАОБАСЗЕАЮРАЦКАЧПШАЫТ
 ОВРКАНВСАЕРНТРОНКСЧОДВИОЦФОТЗС
 КАНЕОСВРАЕТГЧКЛИАЫЗКТРКЯБДКПШУ
 ВРЕСОАКВМТАВНШЛЧВИЦФВДБОТВЕСМВ
 НСАКРВОЧТНУЫПЛБНПМНКОУЧЛЮНРВНЩ
 РВОЕСНАРЧКРЛБКУВСРФЧЗХРЕЛЮРРКИ
 ЕНРАЕРСКВЧБЩДРАЕПТМИСЕМВШЕЛДТЕ
 ОСКВНЕРАОСВЧБШЛОИМАУЧОИПООНАЫБ
 ВКАОСНЕРКВИВМТОБЩВЧЫЦНЕПВИТБЕЗ
 СЕНАОВКСЕАВМЛДЖСКНПМЧСИГТШПБСК
 КОСНАКСАЕВИЛКЫЧБЩЖОЛКПМСЧГШКАР
 ОВКРЕНРЕСОЛТИНОПСОЮОДЮИОЗСЧЯИЕ
 АСКРАСКОВРАКВСИНЕАТБОАЦВКНАИОТ
 НАОСКОЕВОЛЦКЕНШЗДРНСВЫКИСНБЮНВ
 ВНЕОСЕКРАВТЦКЕВЛШПТВСБДВНЗЭВИС
 СЕВНРКСТБЕРЗШДСЧИСЕАПРУСЫПСМТН
 ЕРМПАВЕГЛИПСЧТЕВАРЕМУЦЕВАМЕИНЕ

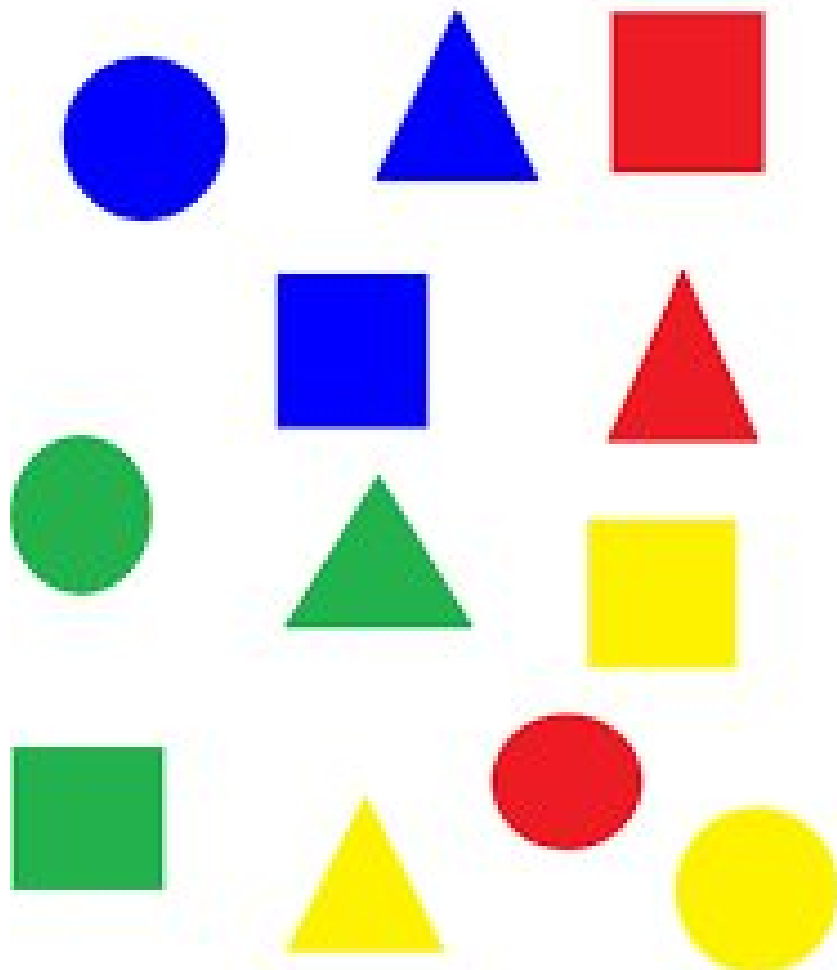
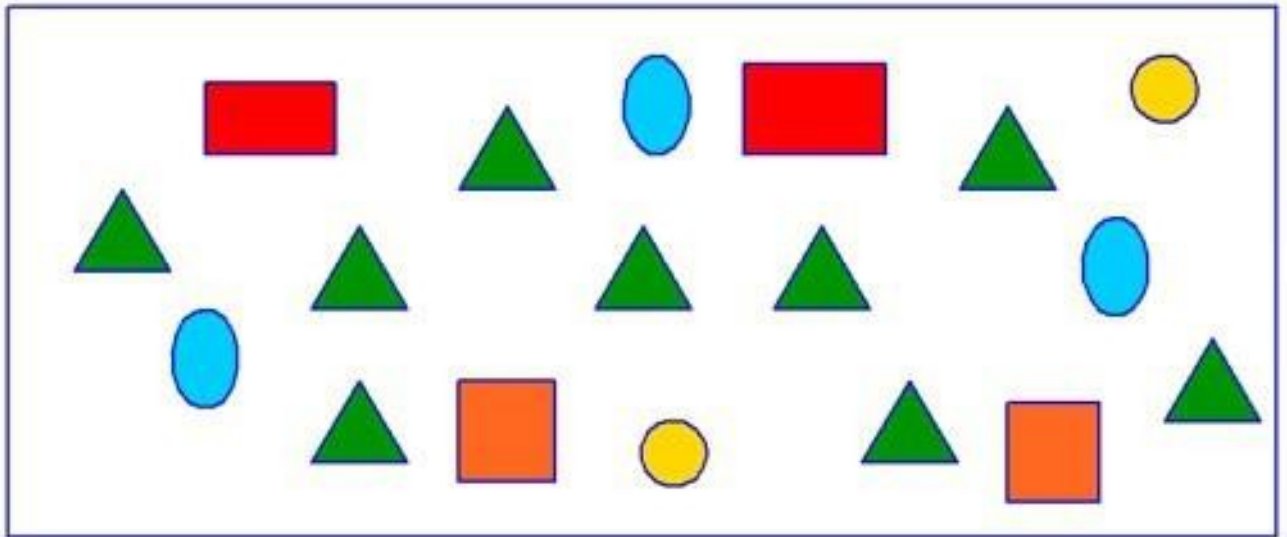
Додаток 13

2) Для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, які не вміють читати та яким важко засвоїти алфавіт

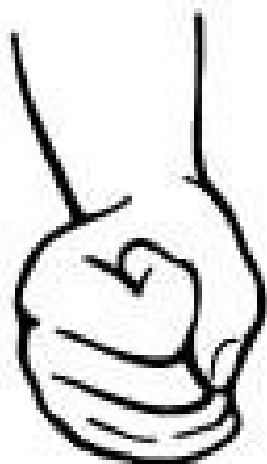
Додаток 14

Проба «Пошук заданої фігури серед ряду інших»

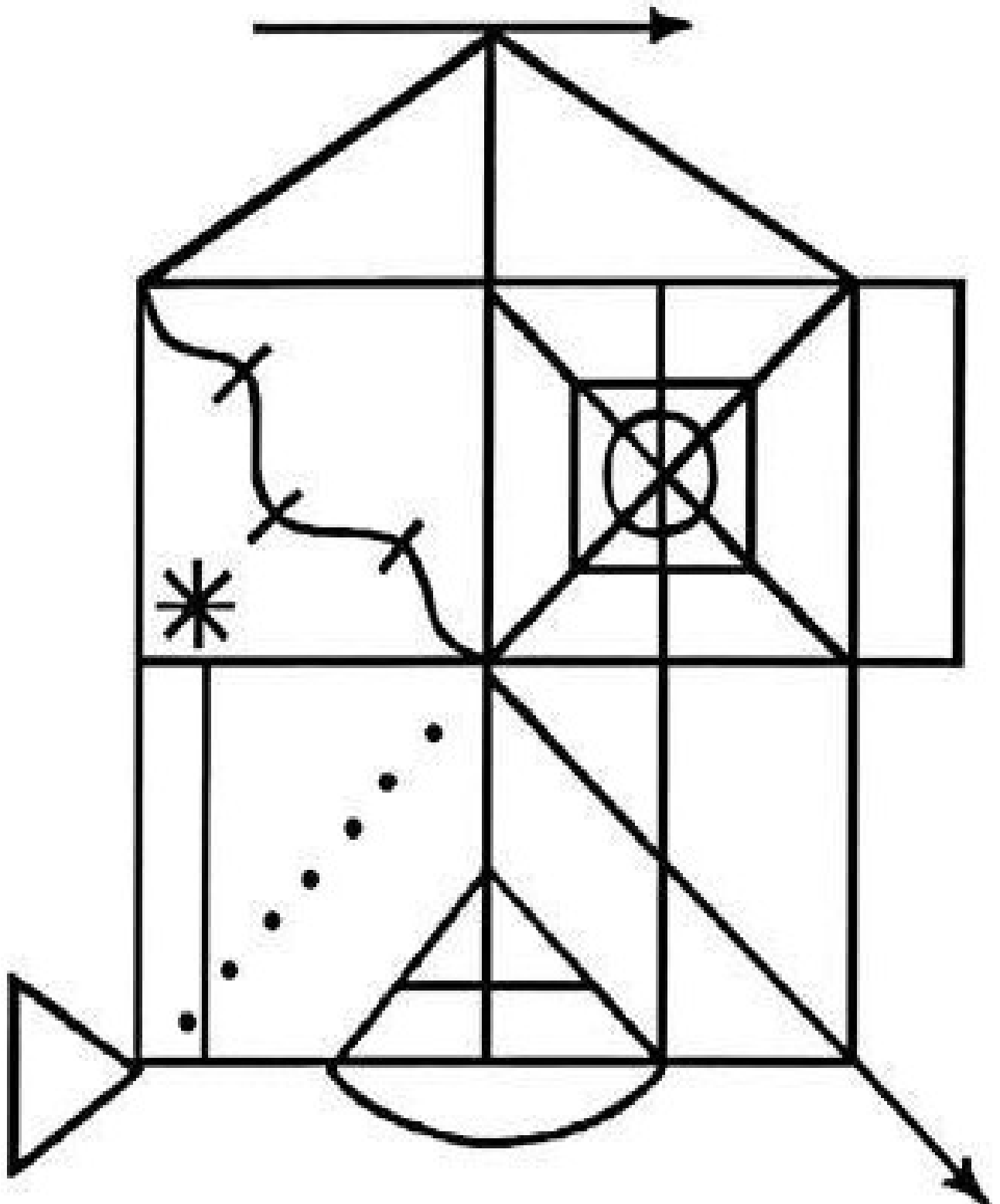
Додаток 15

Вправа «Кулак-долоня-ребро»

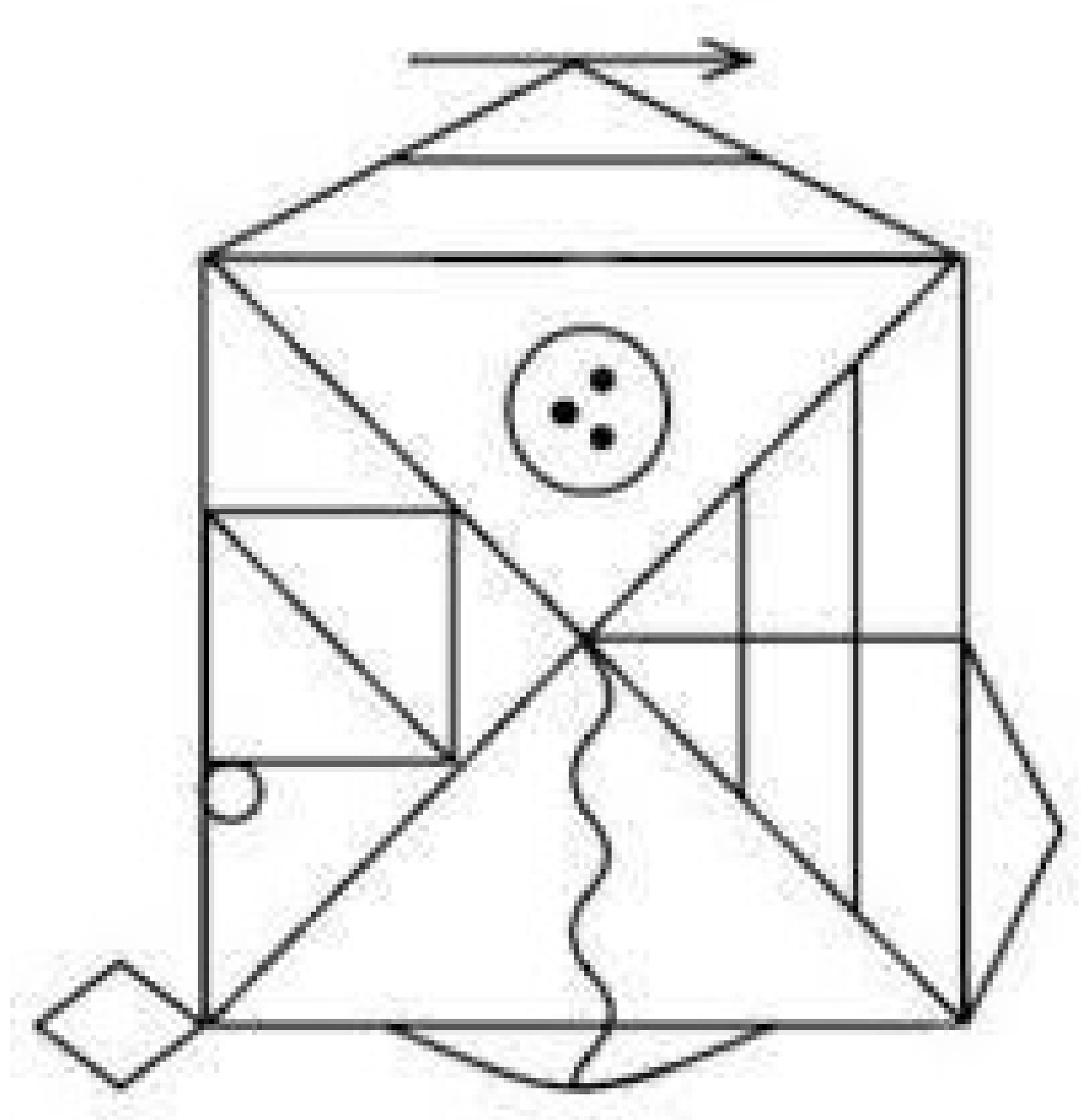
Додаток 16

Фігура Рея-Тейлора зображення 1

Додаток 16

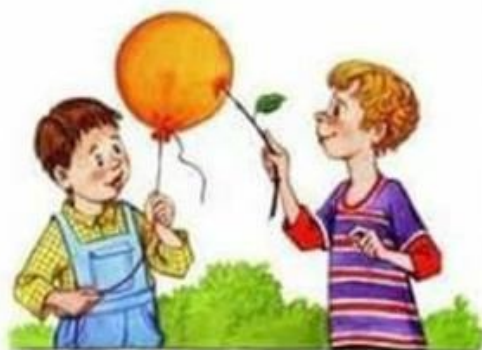
Фігура Рея-Тейлора зображення 2

Додаток 17

Сюжетні картинки:

Одноактні

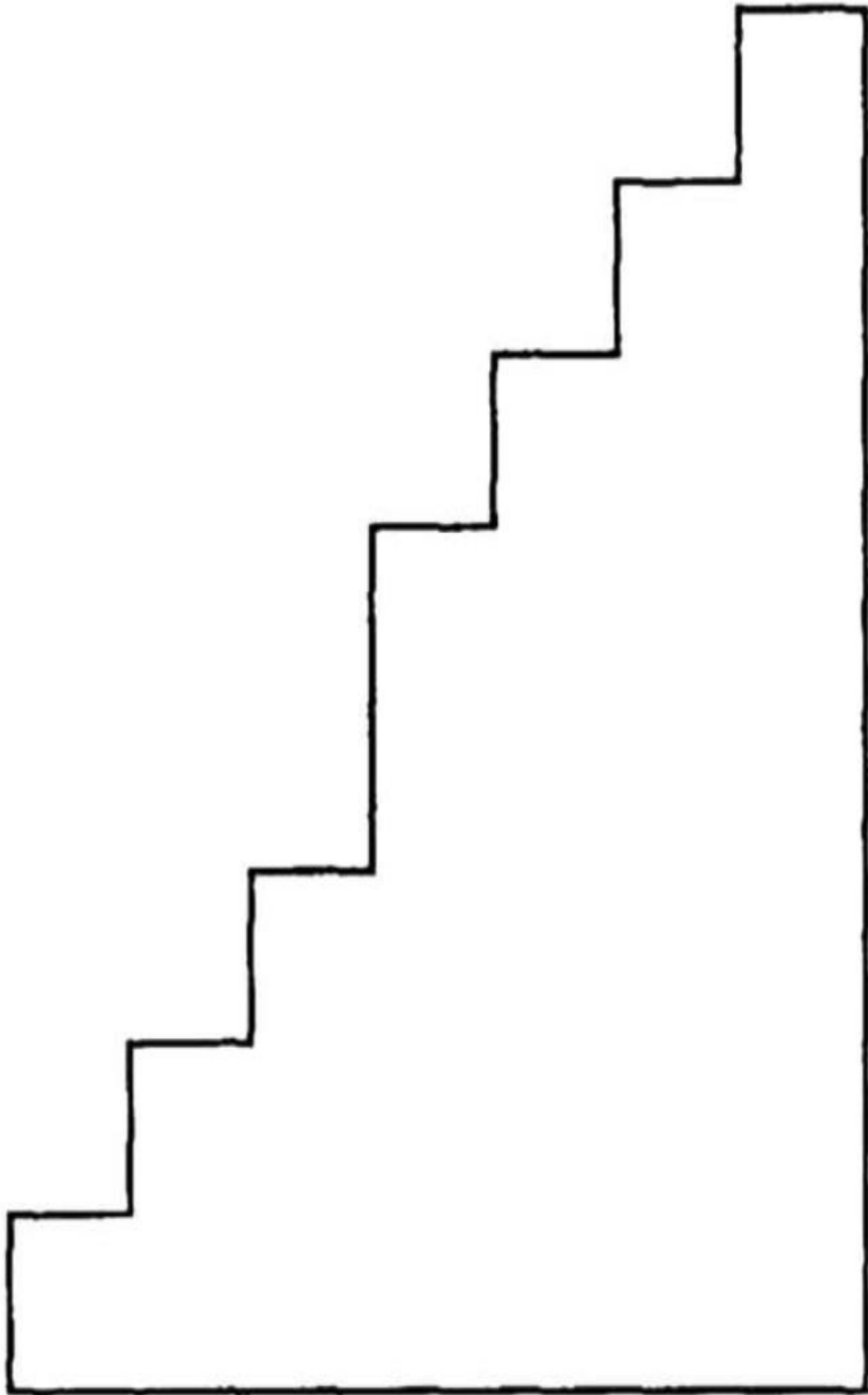
Додаток 18

Серійні (багатоактні) сюжетні картинки

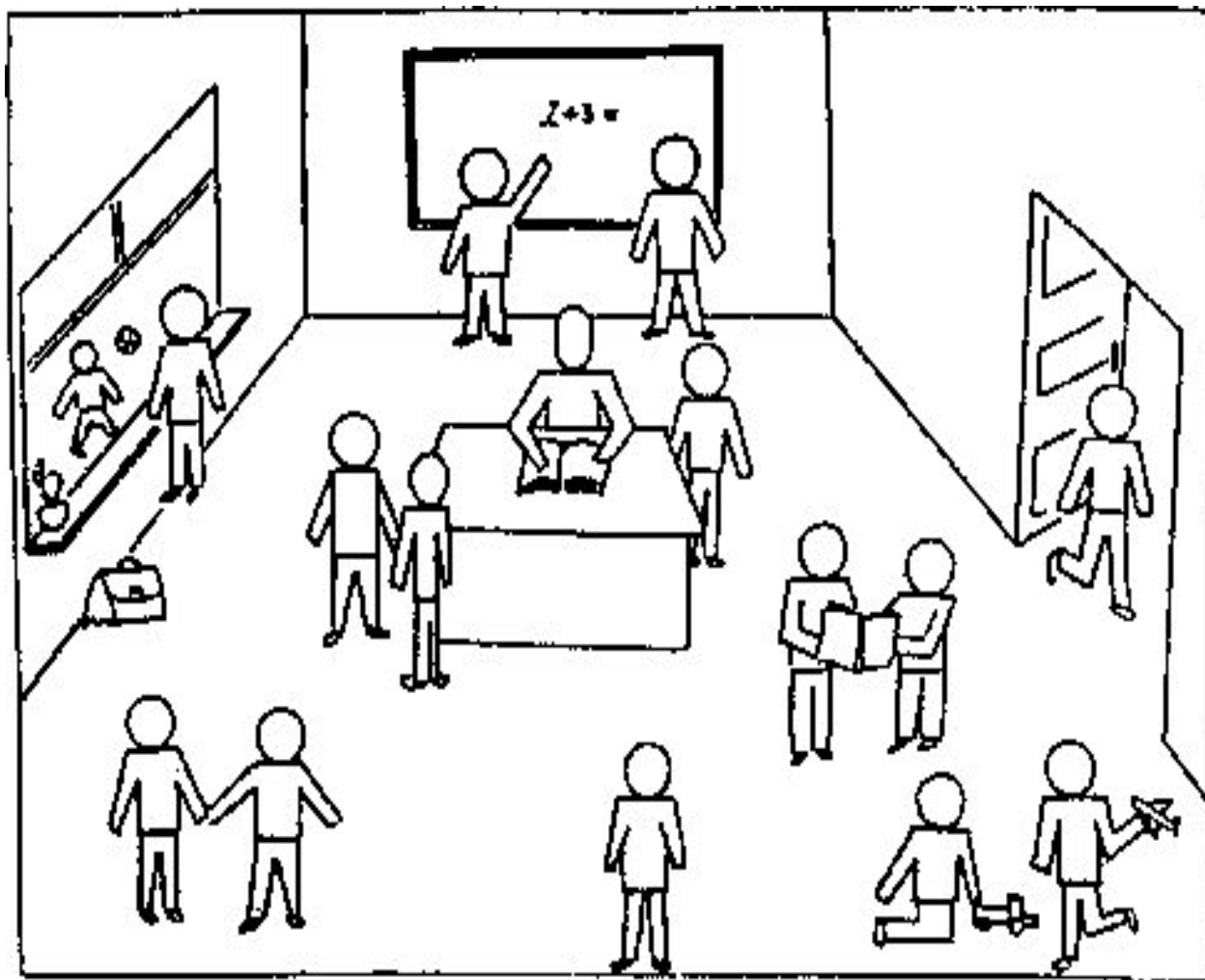
Додаток 19

Тест «Сходинки»

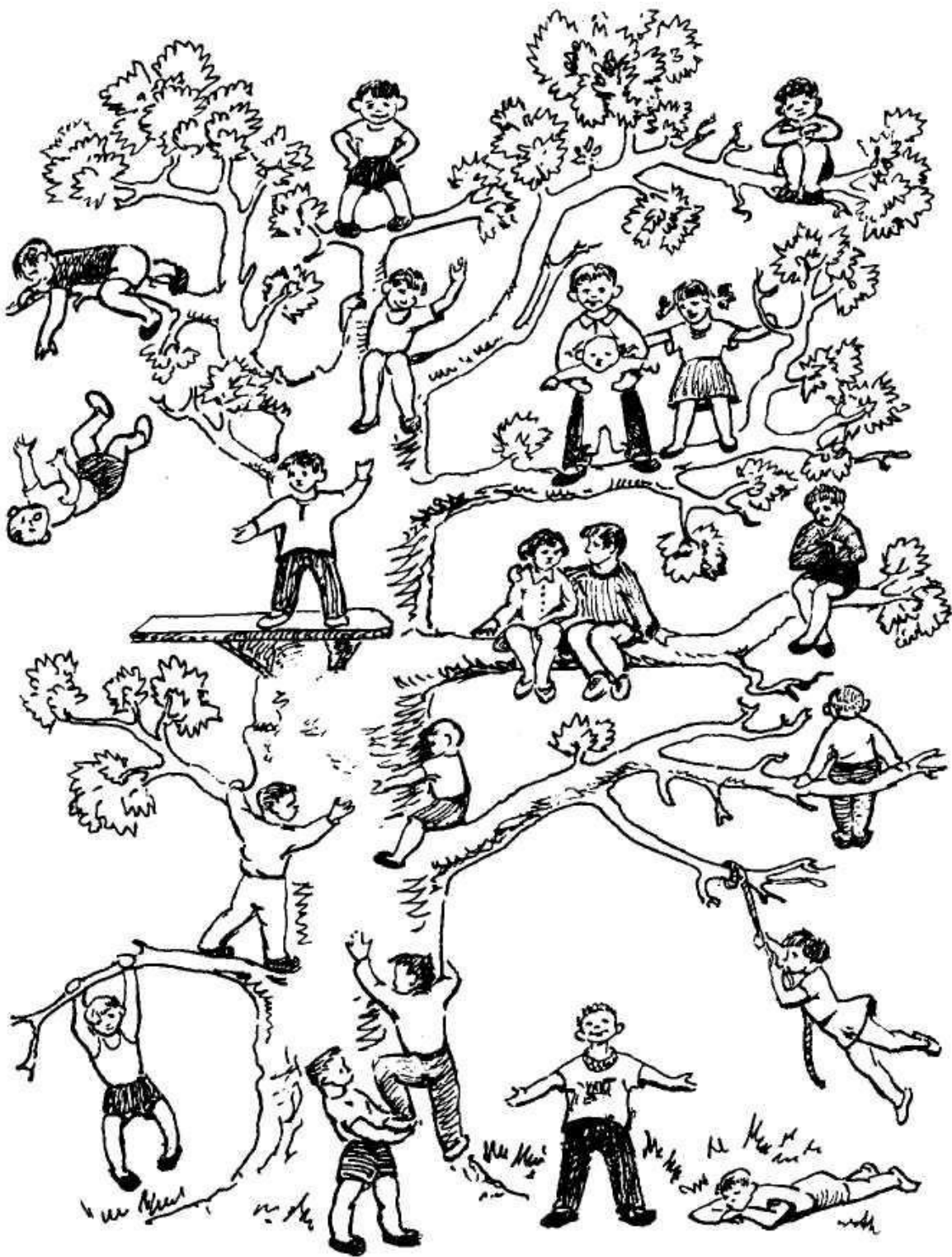
Додаток 20

Методика «Мій клас»

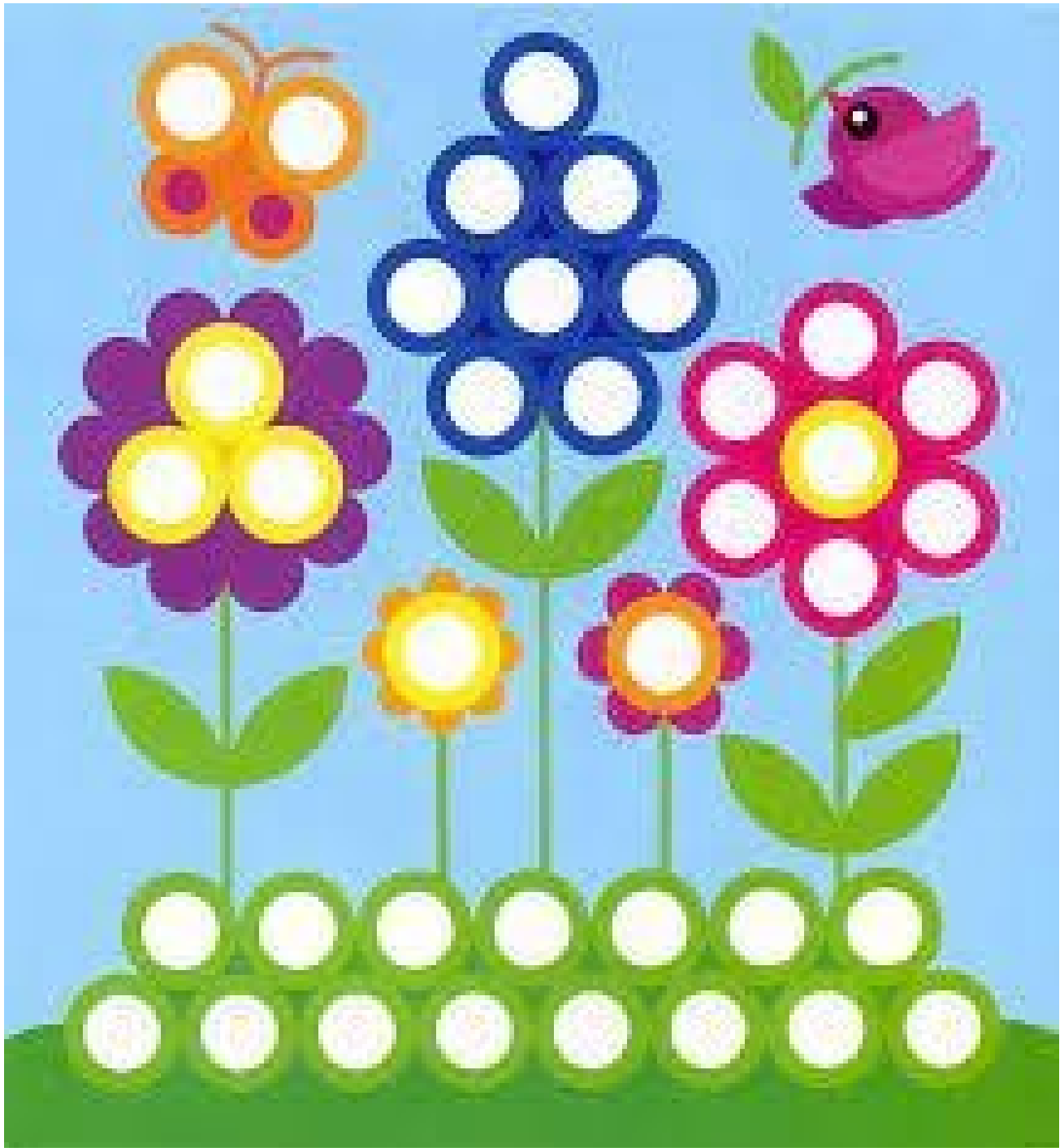
Додаток 21

Тест «Дерево з чоловічками»

Додаток 22

Ліплення за шаблоном

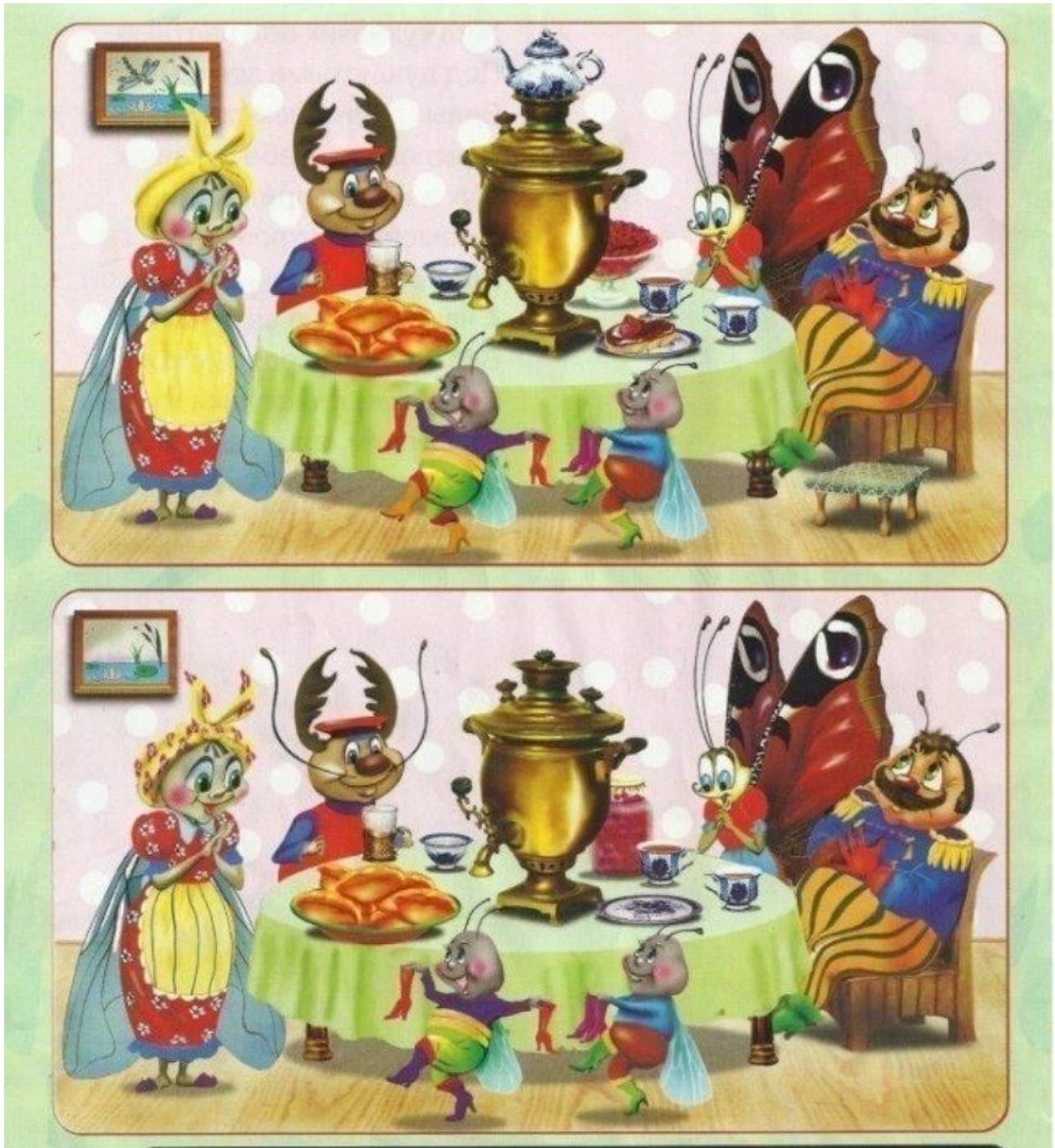
Додаток 23

Шукай об'єкт

Додаток 24

Знайди різницю

Додаток 25

Критичне значення t- критерію Стюдента

Таблица 6

Критические значения t-критерия Стюдента
для различных: df - числа степеней свободы и p - доверительной вероятности

df	Уровни значимости, p			df	Уровни значимости, p		
	0,05	0,01	0,001		0,05	0,01	0,001
2	4,30	9,92	31,60	19	2,09	2,86	3,88
3	3,18	5,84	12,94	20	2,09	2,85	3,85
4	2,78	4,60	8,61	21	2,08	2,83	3,82
5	2,57	4,03	6,86	22	2,07	2,82	3,79
6	2,45	3,71	5,96	23	2,07	2,81	3,77
7	2,36	3,50	5,40	24	2,06	2,80	3,74
8	2,31	3,36	5,04	25	2,06	2,79	3,72
9	2,26	3,25	4,78	26	2,06	2,78	3,71
10	2,23	3,17	4,59	27	2,05	2,77	3,69
11	2,20	3,11	4,49	28	2,05	2,76	3,66
12	2,18	3,05	4,32	29	2,05	2,76	3,66
13	2,16	3,01	4,22	30	2,05	2,76	3,66
14	2,14	2,98	4,14	35	2,04	2,75	3,65
15	2,13	2,95	4,07	40	2,02	2,70	3,55
16	2,12	2,92	4,01	60	2,00	2,66	3,46
17	2,11	2,90	3,96	120	1,98	2,62	3,37
18	2,10	2,88	3,92	∞	1,96	2,58	3,29